

SAYI 64-65 2002

TARIM VE MÜHENDİSLİK

TMMOB ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI YAYIN ORGANI

TARIM ve MÜHENDİSLİK

TMMOB ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI
YAYIN ORGANI

ÜÇ AYDA BİR YAYIMLANIR

TMMOB ZİRAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

ADINA

Sahibi

Prof.Dr. Gürol ERGİN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Doç.Dr. Cemil ERTUĞRUL

Yayın Kurulu

Doç.Dr. Cemil ERTUĞRUL

Gülay SUBAŞI

Baki Remzi SUIÇMEZ

Bilim Kurulu

Prof.Dr. Gülcan ERAKTAN

Prof.Dr. Muammer KAYAHAN

Prof.Dr. Ekrem KÜN

Prof.Dr. Mustafa Özcan ULTANIR

Prof.Dr. İlhami ÜNVER

Doç.Dr. Orhan DOĞAN

Doç.Dr. Aydın ÖZTAN

Yönetim Yeri

Ziraat Mühendisleri Odası

Karanfil Sokak 28/12 Kızılay - ANKARA

Tel: 425 05 55 - 418 55 97 • Fax: 418 51 98

YAZI YAYIN KOŞULLARI

Gönderilen yazılar yayımlansın ya da yayımlanmasın yazarına geri verilmez. Özgün ve derleme yazılarda fikir ve görüşler yazarına, çeviriden doğacak sorumluluklar ise çevirene aittir; Ziraat Mühendisleri Odası ve Tarım ve Mühendislik Dergisi yazılardan hiçbir şekilde sorumlu değildir. Yayın Kurulu gönderilen yazılar üzerinde gerekli gördüğü düzeltmeyi yapmaya yetkilidir. Dergide yayımlanmış yazılar kaynak gösterilmek koşuluyla başka yayın organlarında yayımlanabilir ya da aktarılabilir.

Yapım

Kozan Ofset

Mat. San. ve Tic. Ltd. Şti.

Tel: 384 20 03

6000 Adet Basılmıştır.

İÇİNDEKİLER

- ✓ **Sunuş**
Prof.Dr. Gürol Ergin 2/3
- ✓ **3 Kasım 2002 Seçim Bildirgeleri/Beyannameleri**
16 Kasım 2002 Acil Eylem Planı
58. Hükümet Programı ve Tarım Sektörü
Baki Remzi SUIÇMEZ 4/12
- ✓ **Türk Tarım Politikasında AB'ye Uyum Çalışmaları**
Prof.Dr. Gülcan ERAKTAN 13/23
- ✓ **Alternatif Ürün Projesi Üzerinde Bazı Değerlendirmeler**
Gülay SUBAŞI 24/30
- ✓ **Dünyada ve Türkiye'de Şekerin Geleceği**
Taylan KIYMAZ 31/37
- ✓ **Tarım Ürünleri Ticaretinde Yeni Düzenlemeler**
Sadi ULUSOY 38/53
- ✓ **Ürün Borsalarının Gelişmesi ve Tarımsal Ürün Piyasalarının Liberalizasyonu**
Doç.Dr. Sami DEMİRBİLEK
Y.Müh. Cem KOÇ
Yrd.Doç.Dr. Metin ARSLAN 54/67
- ✓ **157. Yılında Zirai Öğretim**
Prof.Dr. Cemalettin Y. ÇİFTÇİ 68/77
- ✓ **Küresel Isınma, Su Kaynakları ve Tarım Üzerine Etkileri**
Ahmet ATALIK 78/84
- ✓ **Su Ürünleri Yetiştiriciliği İçin Doğal Artemia Üretimi**
Mehmet ATEŞ 85/88
- ✓ **Yitirdiklerimiz**

Merhaba Sevgili Meslektaşlarım,

2002 yılını değerlendireceğimiz bir Sunuş yazısıyla sizlerle yeniden birlikteyiz. Bu yazıda, Tarım ve Mühendislik Dergisi'nin 63 ncü sayısından günümüze değin gerçekleştirdiğimiz çalışmalara kısaca değineceğim ve gelecek dönemde yapılacak etkinlikler hakkında bilgiler sunacağım.

Değerli Meslektaşlarım, bildiğiniz gibi ODA Yönetim Kurulumuz aldığı bir kararla 2002 yılını **"Küreselleşme ve Türkiye Tarımı Yılı"** ilan etmişti. Bu çerçevede Tarım Haftası' 2002 Etkinliği olarak, 07-08 Ocak 2002 tarihlerinde Ankara'da **"Küreselleşme ve Türkiye Tarımı"** konulu iki gün süren bir Sempozyum gerçekleştirdik. 18 Nisan 2002 tarihinde Ankara'da **"Küreselleşme Sürecinin Türkiye Tütün Sektörüne Etkileri"** Panelini, 10 Mayıs 2002 tarihinde **Çanakkale İl Temsilciliğimiz** ve **Onsekiz Mart Üni. Ziraat Fakültesi**'nin birlikte düzenlediği **"Küreselleşme ve Türkiye Tarımı"** konulu Paneli gerçekleştirdik. 23 Haziran 2002 tarihinde **Köy-Koop Edirne Birliği**'nce Edirne'de düzenlenen ve süt üreticilerinin katıldığı **"Küreselleşme Sürecinin Türkiye Süt Sektörüne Etkileri"** konulu Panele katıldık. Küreselleşme sürecinin Türkiye Tarımını sürüklediği yıkımı, yıl boyunca değişik illerimizde düzenlediğimiz etkinliklerle anlatmaya ve Türk Ulusunu uyarmaya çalıştık. Genel Merkezimizden sağlanabilecek **"Küreselleşme ve Türkiye Tarımı Yılı"** Sempozyum Kitabı da ODA'mız tarafından yayımlandı.

Değerli Meslektaşlarım, ODA Yönetim Kurulumuz aldığı bir kararla 2003 yılını ise, **"AB Genişleme Süreci ve Türkiye Tarımı Yılı"** ilan etti. Bu çerçevede Tarım Haftası' 2003 Etkinliği olarak, 08-09 Ocak 2003 tarihlerinde Ankara'da **"AB Genişleme Süreci ve Türkiye Tarımı – Tarımsal ve Kırsal Politikalar"** konulu iki gün süren bir Sempozyum gerçekleştireceğiz. AB genişleme sürecinin ve olası AB Üyeliğinin Türkiye Tarımına etkilerini, yıl boyunca değişik illerimizde düzenlediğimiz etkinlik-

lerle Meslek Toplumumuza ve Türk Ulusuna anlatmaya çalışacağız.

Sevgili Meslektaşlarım, kamu dışı çalışma olanaklarımızın genişlemesi nedeniyle bu alanı düzenlemek üzere iki önemli yönetmelik hazırlamıştık. Genel Merkez ve Şubelerin katkılarıyla hazırlanan **"Ziraat Mühendislerinin Hizmet Alanlarındaki Çalışmalarıyla İlgili Mesleki Denetim Uygulamaları ve Disiplin Hükümleri Hakkında Yönetmelik"**, 24 Temmuz 2002 tarih ve 24825 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. ODA'mız, geniş bir alanı düzenlemesi ve çok sayıda gerçek ve tüzel kişiyi ilgilendirmesi nedeniyle, ilk kez bir Yönetmeliğini Resmi Gazete'de yayımladı. Bu yönetmeliğin hazırlanmasına ve yayımlanmasına katkı sağlayan herkese şükranlarımızı sunuyorum. ODA'mız katkılarıyla TARGEV Vakfı'nın hazırladığı ve yayımlanmak üzere Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'na sunulan **"Ziraat Mühendislerinin Kamu Dışı Hizmetleriyle İlgili Görev ve Yetkileri Hakkında Yönetmelik"** Taslağı'nın çıkarılması için de girişimlerimizi sürdürmekteyiz.

Değerli Meslektaşlarım, İstanbul Şubemiz tarafından Genel Merkezimizin katkılarıyla 18 Mayıs 2002 tarihinde düzenlenen **"Hormonlar ve Zirai Mücadele İlaçları – İnsan Sağlığına ve Çevreye Etkileri"** konulu Panele, Samsun Şubemiz ile Ondokuzmayıs Üni. Ziraat Fakültesi Dekanlığı'nın 38. Dönem I. Danışma Kurulu'nda alınan karar gereği 16 Ekim 2002 tarihinde birlikte düzenlediği **"Türkiye'de Uygulanan Fındık Politikaları ve Fındığın Geleceği"** konulu Konferans ve Panele, Eskişehir İl Temsilciliğimizin içerisinde yer aldığı **"Tarım, Hayvancılık ve Gıda Platformu"**nun 3. Kuruluş Yıldönümü Etkinlikleri çerçevesinde 28 Haziran 2002 tarihinde düzenlediği ve **"Türkiye Tarımının ve Hayvancılığının İçinde Bulunduğu Durum ve Geleceği"** konusunun işlendiği **"Söz Çiftiçide Yerel Kurultayı"**na, TMMOB Orman Mühendisleri Odası ile GÜMÇED Edremit Körfez Şubesi'nin Dünya

Çevre Günü nedeniyle 9 Haziran 2002 tarihinde Edremit-Altınoluk'da birlikte gerçekleştirdiği "**Yeni Maden Yasası Tasarısı, Zeytinliklerimiz, Ormanlarımız ve Turizm Alanlarımız**" Konulu Panel, Köy Hizmetleri Ankara Merkez Araştırma Enstitüsü'nün Kuruluşunun 40. Yılı Etkinliği olarak 8 Temmuz 2002 tarihinde düzenlenen "**Araştırmaların Dünyu Bugünü ve Geleceği**" konu başlıklı Panel, TMMOB Gıda Mühendisleri Odası tarafından 17 Ekim 2002 tarihinde Ankara'da düzenlenen "**Gıda İşletmelerinde Sorumlu Teknik Yöneticilik ve Uygulamaları**" konu başlıklı bir Panel, Gaziantep Üni. ile Güneydoğu Un Sanayicileri Derneği'nin 3-4 Ekim 2002 tarihleri arasında birlikte düzenlediği "**Hububat 2002 Kongresi**"ne ve bir çok TV ve Radyo Programına katılarak, ODA'mızın görüşlerini açıkladık.

Değerli Meslektaşlarım, TMMOB 37. Dönem Genel Kurulu 31 Mayıs-2 Haziran 2002 tarihleri arasında yapıldı. TMMOB Başkanlığına Sayın Kaya GÜVENÇ'in yeniden seçildiği Genel Kurulda, TMMOB Yönetim Kurulu Üyeliğine ODA'mızdan Ali Nazmi OZAN, TMMOB Yüksek Onur Kurulu Üyeliğine ise Bursa eski Şube Başkanımız Yılmaz OKTAY seçildi. 20 Ekim 2002 tarihinde TMMOB tarafından gerçekleştirilen Mitinge katıldık.

Sevgili Meslektaşlarım, 25-26 Mayıs 2002 tarihlerinde Samsun'da 38. Dönem I. Danışma Kurulu Toplantısını gerçekleştirdik ve görüşülen konular ile alınan kararları Haber Bültenimizde yayımladık. Çay sektöründe ihtisaslaşan Ziraat Mühendislerinin özlük haklarının korunması ve geliştirilmesi için ve özellikle (II) sayılı cetvele tabi mühendis pozisyonlarına aktarılması konusunda ÇAYKUR'dan sorumlu Devlet Bakanı'na bir yazı yazdık. 560 Sayılı Gıdaların Üretimi Tüketimi ve Denetlenmesi Hakkındaki KHK ile tüketicilerimize önemli bir iş alanı açılması üzerine, gerekli bilgi ve bilinç eksikliklerini gidermek üzere düzenlediğimiz "Sorumlu Yöneticilik Eğitim Seminerleri"ne devam

ettik. Manisa Şubesi mülkiyet ve Hatay Şubesi ile Çanakkale ve Kırşehir Temsilciliği kiralık çalışma binalarına kavuştu. Hizmet binası olmayan Şube Başkanlıklarımızın girişimlerini Genel Merkezce desteklemeye devam edeceğiz. İ. Akın ÖZDEMİR'in anısını yaşatmak için Genel Merkez Yönetim Kurulu olarak Adana ve İçel Şube Yönetimleri ile birlikte 17-18 Aralık 2002 tarihlerinde etkinlikler düzenledik. 05.05.2002 tarihinde "Sıra Zeytin ve Zeytinyağı Üretimini Baltalamaya Geldi" başlıklı, 13.06.2002 tarihinde "Çiftçi Yine Perişan, Tüccar Kazanan Olacak!" başlıklı, 18.06.2002 tarihinde "Hükümet Düşük Hububat Alım Fiyatlarının Sorumluluğundan Kaçamaz" başlıklı, 19.12.2002 tarihinde Doç. Dr. Necip HABLEMİTOĞLU'nun alçakça öldürülmesini kınayan "Türk Ulusu Başın Sağolsun" başlıklı Basın Açıklamalarını yaptık.

Sevgili Meslektaşlarım, Ankara Çevre Grubu Başkanlığı, Ankara'nın çevresinin korunması ve yeşillendirilmesine verdiğimiz önemden dolayı 5 Haziran 2002 tarihinde bendenize bir Teşekkür Sertifikası verdi. Ankara Çevre Grubu Başkanlığı'na şükranlarımı sunuyorum.

Değerli Meslektaşlarım, Ülkemize, Türk Tarımına ve Meslek Toplumumuza TBMM içinde Milletvekili olarak hizmet verebilmek amacıyla, 3 Kasım 2002 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçiminde Cumhuriyet Halk Partisi'nden Milletvekili Adayı oldum ve Muğla Milletvekili seçildim. Bu onurlu görevi yapmama olanak sağlayan Türk Ulusuna ve Meslek Toplumumuza şükranlarımı sunuyorum. Hepinizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum. Güçlü, onurlu, demokratik, laik bir hukuk devletinde yaşayabilmek için çalışmalarımızı birlikte sürdürmek ve daha güzel bir Dünya'da, daha güzel bir Türkiye'de yaşamak dileğiyle.

Prof.Dr. Gürol ERGİN
Başkan

3 KASIM 2002 SEÇİM BİLDİRGELERİ / BEYANNAMELERİ

16 KASIM 2002 ACIL EYLEM PLANI

58. HÜKÜMET PROGRAMI

ve

TARIM SEKTÖRÜ

Baki Remzi SULÇMEZ *

GİRİŞ

3 Kasım 2002 tarihinde yapılan Milletvekili Genel Seçimine giren Siyasi Partilerin Parti Programları ve Seçim Bildirgeleri/Beyannameleri'nde neler önerdikleri, seçmen açısından, özellikle de nüfusun %35'ini oluşturan ve "oy deposu" olarak görülen Tarım Kesimi için çok önemli (idi).

Seçmenlerin tümünün ya da çoğunluğunun, parti programları-seçim bildirgeleri/beyannamelerinde neler yazıldığını inceleyip, ulusal çıkarlar ve kendi konumsal çıkarları doğrultusunda oy kullanıp kullanmadıkları tahmin edilebilir ama kesinkes bilinmez. Nitekim, "*Bilinçli Oy Kullanımı*", sürekli tartışılacak bir konudur. Bu nedenle, seçim öncesindeki "*söylemler*" ile seçim sonrasındaki "*eylemler*"i değerlendirmek daha nesnel olacaktır.

3 Kasım 2002 Seçimleri sonucunda, "*İktidar partisinin mutlak çoğunluğuna dayalı iki partili bir Meclis*" oluşmuş, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) "*İktidar partisi*", bir önceki seçimde meclis dışında kalan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) "*ana muhalefet ya da tek muhalefet partisi*" olmuş, 57. Hükümeti oluşturan Demokratik Sol Parti (DSP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Anavatan Partisi (ANAP) ile birlikte ana muhalefet partisi olan Doğru Yol Partisi (DYP) ve meclisteki diğer partiler olan Saadet Partisi (SP) ve Yeni Türkiye Partisi (YTP) ülke barajına takılarak "*TBMM dışında*" kalmıştır.

Yurttaşlarımızın verdikleri oyu yeniden değerlendirmeleri ve bir sonraki seçimde oy kullanacak yurttaşlarımızın, "*2002 seçiminde siyasi partiler ne demişti?, İktidar partisi seçim öncesi söylediklerini gerçekleştirdi mi?*" soruları çerçevesinde belleklerini tazeleyebilmesine katkı sağlamak amacıyla yazılan bu makalede; Partilerin Tarım Politikaları ve gelecek dönem vaatleri, "Destekleme Politikaları", "Tarımsal KİT'ler, Kredi Kuruluşları ve Üretici Örgütlenmesi", "Toprak ve/veya Tarım Reformu" ana başlıklarında Oy Pusulasındaki sıralamaya göre incelenmiş, Uluslararası Kuruluşlarla ilişkiler, Hayvancılık Politikaları, Kamu Örgütlenmesi vd. konulara da değinilmiştir.

Gelecek dönemde uygulanacak politikaların Türk Tarımına ve Türk Çiftçisine olası etkilerini ortaya koyabilmek için ise, AKP Genel Başkanı Recep Tayyip ERDOĞAN tarafından 16 Kasım 2002 tarihinde açıklanan ve kurulacak 58. Hükümetin 1 yıllık icraatını hedefleyen "Acil Eylem Planı" ile Başbakan Abdullah GÜL tarafından TBMM'de okunan 58. Hükümet Programı, "tarım politikaları" açısından değerlendirilmiştir.

I. SEÇİM BİLDİRGELERİ / BEYANNAMELERİNDE TARIM SEKTÖRÜ

Bu bölümdeki saptamalar, zamanlaması itibarıyla, belki de "*tarihe yolculuk*" olarak yorumlana-

* ZMO Yönetim Kurulu Üyesi.

cak, "geç kalmış bir yazı" olarak değerlendirilebilecektir. Benim beklentim ise, normal koşullarda 5 yıl sonra yapılacak Milletvekili Genel Seçimleri öncesinde Tarım ve Mühendislik Dergisi'nde yayımlanan bu makalenin yeniden okunması ve oy kullanan yurttaşlarımızın 2002'yi, geriye dönük olarak yeniden değerlendirmesidir.

3 Kasım 2002 Seçimine giren 18 adet Siyasi Partinin Programları ve Seçim Bildirgeleri (merkez-sağ-sol)/Seçim Beyannameleri (sağ) incelendiğinde; ANAP, AKP, BBP, BTP, DYP, GP, LDP, MP, MHP, SP, YP ile CHP, DSP ve YTP'nin, açık ya da gizli ifadelerle, serbest piyasa ekonomisinden yana oldukları ve özelleştirmeyi bir araç olarak gördükleri; DEHAP, İP, ÖDP ve TKP'nin ise, planlı ekonomiyi savunarak özelleştirmeye karşı oldukları görülecektir. Bu temel yaklaşım, çöken ya da çökertilen Tarım sektörüne olan Parti yaklaşımlarına, populist söylemlerle bazı sapmalar olsa da, doğrudan ya da dolaylı olarak yansımaktadır.

Tarımsal Destekleme Politikaları'nda; DSP: Özelliği olan alanlarda küçük işletmelerde emek yoğun olarak sürdürülecek tarımsal faaliyetlerin desteklenmesi; **DEHAP:** Hayvancılık ve tarımın desteklenmesi; **YP:** Verimliliği arttırmak için gelişmiş teknoloji ve girdilerden faydalanılması, tarımsal ürünleri işleyecek sanayi yatırımlarının yapılmasının teşvik edilmesi, sulamaya önem verilmesi, gıda teknolojisini geliştiren projelerin desteklenmesi; **MHP:** Doğrudan gelir desteği sisteminin uygulanmasında bazı iyileştirmeler yapılması ve ürün planlama aracı olarak da kullanılması, arz açığı olan ürünlerde prim sistemine devam edilmesi, ödemelerin güzlük ve yazlık ekimlerin gerçekleştirildiği eylül ve mart aylarında belli bir plan dahilinde yapılması, dekar başına doğrudan gelir ödeme miktarının enflasyona paralel olarak artırılması, alternatif ürün projesi kapsamında yapılan desteklemelerin yaygınlaştırılması; **DYP:** Başta mazot ve gübre fiyatları olmak üzere tüm girdiler ucuzlatılırken, taban fiyatları yüksek belirlenerek köylünün son 5 yılda satmak zorunda kaldığı traktörüne yeniden kavuşması, Üreti-

cinin ürününü dünya fiyatlarından satması ve maliyetler arasındaki farkın prim olarak ödenmesi, ürün fiyatlarının arz-talep dengesiyle oluşması; **MP:** Hayvansal ve bitkisel ürünlerin ithalatla karşılanması yerine Türkiye'de üretilmesinin teşvik edilmesi, Çiftçinin traktör için kullandığı mazot, sulu tarımda kullanılan elektrik ve gübre fiyatlarının dünya fiyatlarına çekilmesi, Tarım politikasının AB normlarına uydurulması bakımından destekleme politikalarında prim sistemine geçilmesi; **BBP:** Sübvansiyonların genel prensip olarak derhal kaldırılması, ancak, özelleştirmeler yoluyla pahalı hale gelecek tarım girdilerine karşı köylüye ve tarım sektörüne bir müddet daha koruma sağlayarak kendi iktisadi rasyonelitesini kurmasını kolaylaştırmak için tarımda destekleme alımlarının genel sosyo-ekonomik dengeler dikkate alınarak bir plana bağlanması ve orta vadeye yayılması; **ANAP:** Sulama, drenaj ve gübreleme konularında devlet fon ve bilgi desteği sağlanması, biyoteknoloji ve gen teknolojilerinin tarıma uygulanmasının devlet desteğiyle yapılması; **LDP:** Tarım girdilerinde üreticiye asgari teşviğin vergi muafiyeti yoluyla sağlanması ve vergi muafiyetinin tarımsal ürünlerin ticaretini yapanları da kapsaması; **SP:** Tarım ve hayvancılık üretimini artırma, kalite ve hasat gücünü yükseltecek şekilde destekleme, "mavi mazot projesi" adı altında tarımda kullanılan mazotta vergiler kaldırarak çiftçiye ucuz mazot sağlama, çiftçilerin Tarım Kredi Kooperatifleri ve Ziraat Bankası başta olmak üzere kamu kurumlarına olan borçlarının faizlerini silme; **BTP:** Yerli üretimin dış pazarlardan korunması, çiftçiden planlı ve sürekli üretime katıldığı sürece vergi alınmaması ve ürün alım garantisiyle doğrudan desteklenmesi, çiftçiye tohum, gübre, ilaç konularında yardım edilmesi, yerli gübre üretiminin desteklenmesi; **ÖDP:** Demokratik planlama çerçevesinde tarım üreticilerinin ve tüketici örgütlerinin aktif katılımıyla etkin bir tarımsal üretim planlaması yapılması, tarımsal girdilerin temini, tarım üretiminin finansmanı ve sektörün modernizasyonunda kamu desteği sağlanması, tarımda destekleme alımlarının sür-

mesi, küçük üreticiler başta olmak üzere düşük faizli tarımsal kredi desteğinin genişleyerek sürmesi; **TKP:** Planlı ekonomiyi tarımda uygulama, tarım emekçilerinin özgür çiftçiler olarak kolektif çiftliklerde ve tarım proleterleri olarak devlet işletmelerinde toplanmaları; **GP:** Tarım üreticisinin sürekli ve yeterli oranda teşvik ve sübvansede edilmesi; **IP:** Tarım ve sanayi üreticisinin gümrüklerle korunması, çiftçinin ve besicinin ucuz mazot, ucuz gübre, ucuz tarım ilacı, ucuz tohumluk ve damızlıkla, düşük faizli krediyle desteklenmesi, ürüne değer fiyat verilmesi ve alım fiyatlarının zamanında açıklanması, pancar ve tütün kotasının kaldırılması, Çiftçilerin Ziraat Bankası'na ve Tarım Kredilere faiz borçlarının silinmesi ve anapara borçlarının ödenmesinin dört taksitde bağlanması; **CHP:** Verimliliği ve dış pazar koşullarını gözetken, sadece belirli ürünleri kapsayan, gerçekçi bir destekleme politikası uygulanması ve Tarıma bütçe kaynaklarıyla 2003 yılında 2 milyar dolarlık bir destek sağlanması ve takip eden yıllarda bu desteğin artırılması, Üreticiyi fiyat hareketlerinden korumak için avans ödeme (ön ödeme) sisteminin geliştirilmesi; **AKP:** Devletin fiyatlara müdahalesi yerine, fiyatların serbest piyasada oluşması esas alınarak, üretimin piyasa koşullarındaki talebe göre yönlendirilmesinin sağlanması ve Devletin tarım ürünlerinin ticaretini yapmayı bırakması, Tarımda devlet desteğinin her bölge ve her ürün için ayrı ayrı projeler kapsamında ele alınması ve programlar uygulanırken ülkemizin gerçeklerinin göz önünde bulundurulması, Ürün borsalarının gelişmesinin desteklenmesi ve bu borsalarda vadeli işlemlerin başlatılması için gerekli önlemlerin alınması; **YTP:** Destekleme Politikalarının AB Mevzuatı ile uyum çerçevesinde yeniden düzenlenmesi, tarımsal üretimin primle desteklenmesi, çiftçinin kullandığı girdi fiyatlarında indirim yapılarak KDV oranlarının düşürülmesi, çiftçi kredi borcu faizinin iki yıl ertelenmesi, tarımda üreticinin refahı için Pazar ile ilişkilendirilmiş planlı bir üretim gerçekleştirilmesi görüşlerini benimsemiştir.

Doğrudan Gelir Desteği (DGD) konusunda; özellikle TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası'nın DGD ile ilgili eleştirilerine, 57. Hükümetin içinde yer alan ve *"Bu Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın onur projesidir"* diye kulaklarını tıkayan **MHP**'nin *"DGD sisteminin uygulanmasında bazı iyileştirmeler yapılarak, ürün planlama aracı olarak da kullanılması"* ve **ANAP**'ın *"Doğrudan gelir desteğinin mülkiyet esasına göre değil, fiilen toprağı işleyen kesime yönelik olarak verilmesi"* ifadeleriyle, yetersizliği/yanlışlığı kabul edecek şekilde yaklaşması oldukça ilginçtir. Bu konuda **DYP** *"Sadece tapu sahibinin değil, üreticinin kendisinin de desteklenmesi"*, **AKP** *"Mülkiyete dayalı olarak uygulanan Doğrudan Gelir Desteği sistemindeki aksaklıklar giderilerek, dar gelirli çiftçileri hedefleyen bir yapının oluşturulması ve arz açığı olan yağlık bitkiler, pamuk, zeytin, buğday, mısır gibi ürünlere doğrudan gelir desteği ve prim sistemi uygulanması"* ve **ÖDP** *"Doğrudan Gelir Desteğinin üretim planlaması için ek olarak verilmesi"* ifadelerini kullanmıştır.

Tarımsal KİT'ler, Kredi Kuruluşları ve Üretici Örgütlenmesi konusunda; **DSP:** Ziraat Bankası'nın tarımsal kooperatiflerin bankası yapılacağı şeklindeki taahhüdün endüstriyel tarım işletmelerinin gereksinim duyduğu finansmanın sağlanması görevinin bu bankaya verilerek sürdürülmesi, özerk TSKB'lerinin varlığı; **DEHAP:** KİT'lerin, çalışanların, yerel yönetimlerin, üretici ve tüketici temsilcilerinin de katılımı sağlanarak demokratik ve özerk bir yönetim yapısına kavuşturulması, Tarım kooperatiflerinin kurulmasının özendirilmesi; **MHP:** Tarımsal destekleme alımında bulunan KİT'lerin özelleştirilmesi, Ziraat Bankası ve Halkbank yeniden yapılandırma süreci tamamlanarak şeffaf bir şekilde özelleştirilmesi, Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin modern işletmecilik prensipleri doğrultusunda rasyonel çalışmalarının sağlanması; **DYP:** Ziraat Bankası'nın yine çiftçi ve köylünün hizmetinde olması ve çiftçinin kredi gecikme faizlerinin silinerek ana para borcunun taksitlendirilmesi, çiftçilerin Tarımsal Üretici Birlikleri çatısı altında toplanması / Yabancı sermaye ağırlıklı

gıda sanayii kurularak, çiftçinin bu sanayiye ortak edilmesi; **MP:** Ziraat Bankası'nın özelleştirilmesinden vazgeçilerek çiftçiyi ve kooperatifleri destekleyen bir banka haline getirilmelisi, Türkiye'nin tek Kooperatif Bankası Tarışbank'ın yaşatılması, Mülkiyeti devlette kalmak suretiyle süratle ve adil olarak yapılması halinde KİT'lerin özelleştirilmesi; **BBP:** Ekonomik ve sosyal dengeleri sarsmayacak çalışanları zarara uğratmayacak biçimde kamu banka ve devlet emlakinin süratle satılarak özelleştirilmesi, "Milli Çiftçi Birlikleri" kurulması; **ANAP:** Öncelikle etkin ve hızlı bir özelleştirme için özerk bir Özelleştirme Kurulu kurulması ve Kamu bankalarının kısa sürede özelleştirilmesi, Tarımsal Üretim Kooperatifleri ve Birliklerinin tek çatı altında toplanması, Ziraat Bankası'nın bu çatının finans kuruluşu haline getirilmesi ve böylece Ziraat Bankasının çiftçi ve köylünün malı olmasının sağlanması; **LDP:** Devlete bağımlı olmaları nedeniyle spekülasyon (regülasyon değil) görevlerini hakkıyla yerine getiremeyen Toprak Mahsulleri Ofisi, Fiskobirlik vb. kamu kuruluşlarının faaliyetine son verilmesi; **SP:** Çiftçi Bankacılık Sistemi'nin kurulması; **BTP:** Çiftçinin kooperatifleşerek güç birliği yapmasının desteklenmesi, kooperatiflere tarımsal alet ve makine desteği verilmesi; **ÖDP:** Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri'nin üreticiler ve ortaklarca yönetilmesi, Tarımsal KİT'lerin ve TSKB'nin üretim birimlerinin özelleştirilmesinin durdurulması, üreticilerin sendika ve demokratik kooperatifler içerisinde örgütlenmesi ve yönetime doğrudan katılımlarının güvence altına alınması; **TKP:** Emekçi halkın malı olan bütün fabrikaların ve son yıllarda özelleştirilenler dahil olmak üzere bütün işletmeler ve bankaların devletleştirilmesi; **GP:** Sanayicinin kişisel girişimi ile devletten daha hızlı ve doğru kararlar alarak ülke sanayisinin gerçekçi biçimde gelişmesinde çok daha etkin rol oynayacağından devletin herhangi bir sanayi yatırım politikası oluşturmaya bile gerek kalmayacağı; **İP:** Toprak Mahsulleri Ofisi, Tarış, Fisko Birlik, Panko Birlik gibi kooperatiflerin canlandırılması, Özelleştirmeye son verilerek Tekel'i, Et-Balık ve Süt Endüstri Ku-

rumları'nı, velhasıl tek mil KİT'lerin verimli hale getirilerek çalıştırılması ve yalnız KİT'lere bir yıl içinde 1 milyon yeni işçi alınması; **CHP:** Ziraat Bankası ve Halk Bankasının özerk ve etkin yapıda, ilgili alanlarında ihtisas kredilerine öncelik veren, bankacılık kurallarına göre çalışan kurumlar olarak daha da güçlenmelerine önem verilmesi, Devlet'in tarımda doğrudan ürün fiyatı ilan etmemesi ve alım yapması ve bu görevlerin saydam ve etkin bir yapıya kavuşturulacak olan Tarım Satış Kooperatifleri tarafından yürütülmesi, Birlikler ve Birlik Yönetimlerinin uygulayacakları alım fiyatı ve politikalarının sorumluluklarını üstlenmeleri, gerekli durumlarda bütçe kaynakları ile desteklenen tarım girdilerini çiftçimizin gelişmiş ülke çiftçisi koşullarında sağlayabilmesi için Ziraat Bankası'nın açacağı uygun koşullu krediler için bütçeden kaynak aktarılması, Tarım Kredi Kooperatiflerine etkinlik kazandırarak kredi faizi uygulamalarında keyfiliğin sona erdirilmesi; **YTP:** Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin politik etkilerden arındırılarak özerkleştirilmesi; **AKP:** Tarımsal faaliyet gösteren KİT'lerin gerekli önlemler alındıktan sonra özelleştirilmesi ve TMO'nun stratejik stok yönetimi çerçevesinde faaliyetini sürdürmesi, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ile Tarım Kredi Kooperatifleri'nin özerkleştirilerek rasyonel şekilde çalışmaları görüşlerini benimsemiştir.

Ziraat Bankası'nın özelleştirilmesini sağlayan **DSP, MHP, ANAP**'tan yalnızca **MHP**'nin özelleştirmeyi savunması (*MHP Parti Programı'nda Ziraat Bankası'nın yeniden yapılandırılarak banka kaynaklarının amacı dışında kullanılmasının önlenmesi ve tarım sektörünü gerçek anlamda destekleyecek bir yapıya kavuşturulması istenmektedir*), **DSP** ve **ANAP**'ın Ziraat Bankası'nı Çiftçi Bankası yapacakları vaadi ilginçtir.

Toprak ve/veya Tarım Reformu konusunda; **DEHAP, TKP, İP** ve **ÖDP**, Topraksız köylülerin toprak sahibi kılınması ile küçük tarım ve hayvancılık işletmelerinin birleştirilerek tarımsal verimliliğin artırılması için köklü bir tarım ve toprak reformu yapılma-

sını savunmaktadır. **DSP**, Çiftçilikten “endüstriyel tarım işletmeleri”ne geçiş projesinin yaşama geçirilmesini; **ANAP**, Kamu mülkiyetindeki tarım alanlarının üreticiye satılarak tarımsal arazi haline dönüştürülmesini; **MHP**, Kamuya ait atıl arazilerden kullanılabilir olanlarının tarımsal üretim ve istihdam amaçlı olarak işsiz ve yoksul vatandaşlara tahsis edilmesini ve Kamu tarımsal işletmelerinin hizmet fonksiyonlarına uygun olarak özel sektörün projeli işbirliğine açılmasını; **AKP**, Devlet arazilerinin uygun koşullarla özel sektör işletmelerine kullandırılmasını; **BTP**, Toprağı olmayan köylüye üretim yapma garantisi altında toprak verilerek üretime katılmasını; **YTP**, Hazineye ve vakıflara ait tarım arazilerinin en kısa sürede tarım işletmeleri olarak yeniden düzenlenerek öncelikle topraksız ve az topraklı köylü ailelerin yararlanmasına açılmasını; **CHP**, tarımda verimliliği engelleyen küçük işletme yapısının demokratik kooperatifçilik ekseninde en uygun koşullara dönüştürülerek verimli yapıya kavuşturulmasını öngörmüştür.

Uluslararası İlişkiler/Dayatmalar ve bu bağlamda Tütün/Şeker Yasası konusunda; **MHP**, 57 nci Hükümet döneminde uygulanan ekonomik programın hedef ve politikalarıyla tutarlı, ancak, sosyal destek projeleriyle güçlendirilmiş yeni bir “*dört yıllık bir ekonomik program*” uygulayacağını belirtmiştir. Tütün ve Şeker Yasası’nı “*15 Günde 15 Yasa*” mantığıyla çıkaran partilerden biri olan **DSP**, “*Uzlaşma gereği çıkarılan bu iki yasa da partimizin şeker ve tütüne ilişkin tüm görüşlerini ve çözümlerini yansıtmaktadır. Bu nedenle her iki kanunun aksayan ve eksik yanları için yeni düzenlemeler yapılacaktır.*” ve “*Türk tütününü gibi ülkemize özgü ve dünya piyasalarında söz sahibi olmamıza olanak tanıyan bu tür ürünlerin üretiminin kesinlikle desteklenmesi ve dünya tüketimindeki payının artması için çalışılması*” vaadinde bulunabilmiştir. **CHP** ise, geniş üretici kitlelerinin geçim kaynağını oluşturan tütün, pancar ve çayda verimliliği ve geliri artıracak dönüşümleri gerçekleştirmeyi öngörmüştür. Avrupa Birliği, Dünya Bankası, IMF ve diğer uluslararası kuruluşlarla

olan ilişkilerin ekonominin ihtiyaçları ve ulusal çıkarlar doğrultusunda sürdürülmesi gerektiğine inandığını Programında belirten **AKP**, Seçim Beyanamesi’nde AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı’nda yer alan hedefleri sıralamakta ve AB Balıkçılık politikası esas alınarak üretim ve pazar koşullarını geliştirmeyi öngörmüştür. **YTP**, “*IMF, Türkiye’ye hasım değildir. Mevcut programların uygulamalarında yeniden gözden geçirmeyi, ince ayar yapılmasını gerektiren hususlar bulunuyor*” saptamasında bulunarak, Tarım Politikalarının AB Mevzuatı ile uyum çerçevesinde yeniden düzenleneceğini vaat ederek ve FE-OGA benzeri “Türk Hayvancılığını Geliştirme ve Destekleme Fonu” kurulacağını açıklamıştır. **SP**, Yeni sömürgeciliğin gönüllü ajanlarının, ülkedeki ekonomik krizi tarım ve hayvancılığa yapılan desteklere bağlayarak, halkımızı aldattığı ve çıkartılan yasalar ve alınan kararlarla güçlülere kaynak aktarıldığı ve 57. Hükümetin çıkardığı Şeker ve Tütün Yasası’nda çiftçimizin aleyhine, çokuluslu tekellerin lehine olan hükümler yer aldığını vurgulamış ve Programında AB ülkelerinde olduğu gibi “Üretim ve Yönlendirme Fonu” kurulacağını elirtmiştir. **MP** ise, Tarım politikasının AB normlarına uydurulması bakımından destekleme politikalarında prim sistemine geçmeyi öngörmüştür. **DYP**, Tarım politikalarının IMF tarafından değil, bizzat Türk köylüsü ve onun gerçek temsilcisi olan Doğru Yol kadroları tarafından belirleneceği söyleminde bulunurken; **İP**, Türkiye’yi “*Türk Ordusu dışında satacak malınız kalmadı*” türünden aşağılamalar ve dayatmalarla karşı karşıya bırakan Avrupa Gümrük Birliği’nden derhal çıkılacağını vurgulamıştır. **DEHAP**, **İP**, **TKP**, **ÖDP**, **GP** ve **BTP** ise tümüyle IMF ve DB karşıtı, **İP**, **TKP**, **GP** ve **BTP** ayrıca AB karşıtı bir söylemi benimsemiştir.

Hayvancılık, Su Ürünleri ve Balıkçılık konusuna, destekleme yapacaklarını vurgulayarak, tüm partiler ağırlıklı yer verirken; **DSP**’nin, “Organize Hayvancılık Bölgesi (OHAB)” modeli içinde entegre “Küçük Orta Boy Aile Hayvancılık İşletmeleri (KO-

Hi)"nin kurulması ile **MP**'nin, Hayvancılık Organize Sanayi Bölgelerinin kurulması hedefi benzerlik göstermektedir. **CHP**, farklı olarak "Hayvan Sağlık Sigortası" kurmayı öngörmektedir.

Ziraat Mühendisi İstihdamı konusuna; yalnızca **DSP**, "Tüm ziraat mühendisi ve veteriner hekim adaylarına iş olanağı sağlanması" ve **MP**, "Binlerce işsiz ve işi olduğu halde masa başında oturan Ziraat Mühendisi için tıp doktorlarında olduğu gibi 'zorunlu köy hizmeti' uygulaması başlatılması" ifadesiyle yer vermiştir.

Kamu Örgütlenmesi hakkında; **DSP**, **MHP**, **ANAP**, **CHP**, **AKP**, ve **YTP**, Tarımsal kamu yönetiminin birleştirilerek bürokrasinin azaltılacağını belirtmişlerdir. **MHP**, "Tarımda Yeniden Yapılandırma ve Destekleme Kurulu"nun kuruluş amacına uygun olarak çalıştırılmasının sağlanacağını ve oluşturulacak "Sektörel Düzenleme ve Denetleme Kurulu" tarafından tarımsal ürün ve üretimde kullanılan girdilerin piyasa şartları ile üretiminin sürdürülebilirliğini tanzim edilerek denetleneceğini belirterek, mevcut Kurulları savunurken, yeni "Kurul"ları da gündeme getirmiştir. Programında "Hayvancılık ve Su Ürünleri Bakanlığı" kurulmasını öngören **CHP**, Bildirgesinde Özerk "Ekonomik Kalkınma Kurumu (EKK)" kuracağını belirtmiştir. **BBP** Programında, Türk Cumhuriyetleri ile birlikte "Ortak Tarım Teşkilatı" kurulması, **ANAP** Bildirgesinde Su Konseyi oluşturulması, **SP** Bildirgesinde "Doğu ve Güneydoğu Kalkınma Müsteşarlığı" kurulması öngörülmüştür.

Sözleşmeli Tarımın, Ürün/Vadeli Ürün Borsalarının ve Tarım/Ürün Sigortasının yaygınlaştırılması, Organik/Ekolojik tarımın geliştirilmesi, Biyoteknoloji ve Gen Teknolojisinin tarıma kazandırılması, Örtüaltı Tarımın (Seracılığın) geliştirilmesi, Erozyonla Savaşım konuları, tarıma ağırlıklı yer veren tüm Partilerin Bildirgelerinde bulunmaktadır. Ayrıca, **DSP** için "Köykentler", **MHP** için "Tarım Kentler", **BBP** için "Tarıma Dayalı Sanayi Merkezleri" önemli politika araçlarıdır. "Hal Yasası"nın yeniden düzenlenmesine ise, yalnızca **CHP** ve **BTP** yer vermiştir.

II. ACİL EYLEM PLANI'NDA TARIM

AKP Genel Başkanı Recep Tayyip ERDOĞAN tarafından 16 Kasım 2002 tarihinde açıklanan ve kurulacak 58. Hükümetin 1 yıllık icraatını hedefleyen "Acil Eylem Planı" nda, Tarım konusunda kısa, orta ve uzun vadede şu hedefler belirlenmiştir;

"İzleyeceğimiz tarım politikalarının temel hedefleri; Ülkemizin temel gıda ürünleri açısından kendi kendine yeterli olması, verimli tarım arazilerinin sürekli işlenir halde tutulması, tarımsal üretimde verimliliğin artırılması ve hayvancılığın desteklenmesi unsurlarından oluşmaktadır. Son dönemlerde mülkiyete dayalı olarak uygulanan Doğrudan Gelir Desteği sistemindeki aksaklıklar giderilecek; dar gelirli çiftçileri hedefleyen bir yapı oluşturulacaktır. Arz açığı olan yağlı ürünlere doğrudan gelir desteği ve prim sistemi uygulanacaktır. Bu kapsamda,

***İlk üç ay içinde;** Hayvancılık sektörünün geliştirilmesi için acil tedbirler alınacaktır. **Altı ay içinde;** Çerçeve Tarım Kanunu çıkarılacaktır. Sosyal politikalar kapsamında çiftçimizin rahatlamasını sağlamak için tedbirler alınacak. Güven ortamı, bütçe disiplini ve harcama reformuyla sağlanacak tasarrufların öncelikli olarak mazot gibi kalemlerdeki ağır vergilerin azaltılmasıyla çiftçinin üzerindeki tahammül edilemez yük hafifletilecektir.*

***Bir yıl içinde;** Tarım Ürünleri Sigortası Kanunu çıkarılacak ve uygulama planı hazırlanacaktır. Üretici örgütlerinin kurulması için mevzuat hazırlanacaktır. Çiftlik Muhasebe Veri Ağı Sistemi ve Tarım Bilgi Sistemi geliştirilecektir."*

Acil Eylem Planını, **AKP** Parti Programı ve Seçim Bildirgesi ile birlikte değerlendirdiğimizde; aşağıdaki saptamalar doğrultusunda, son yıllarda dışarıdan dayatılan mevcut politikaların süratle uygulanmasına devam edileceği ve yasal düzenlemeler dışında bir yıl içerisinde somut bir şey yapılamayacağı görülmektedir. Bu bağlamda Planda, "Ulusal Tarım Politikaları" adına, "yeni" ve "olumlu" bir düzenleme öngörülmemektedir.

Acil Eylem Planı; *"IMF ile yürütülmekte olan Stand-By Anlaşmasına yönelik hazırlıklar hızla yapılacaktır. Bu görüşmelerde programın temel çatısını bozmadan mevcut ekonomik programda temel eksiklikler olarak görülen reel sektör, sosyal politikalar ve tarım konularında farklı çözümler konusunda IMF ile müzakereler yapılacaktır."* ifadeleri ile; Serbest Piyasayı, Özelleştirmeleri ve Yabancı Sermayeye açılmayı benimsemekte ve IMF Programını uygulayacağını açıkça göstermektedir. *"Bu planda ortaya konan hedefler uzun yıllar tartışılarak ulusal mutabakatın sağlandığı ama, kararlı ve güçlü bir siyasi irade olmadığı için hayata geçirilemeyen hususlardır."* saptaması da, ulusal mutabakatın nasıl ve kimlerle sağlandığını belirtmeksizin, bu tercihi açıkça göstermektedir.

Tarımda IMF ile müzakere edilecek konulardan birisi Destekleme Politikalarıdır. AKP, destekleme sisteminde mevcut yapıyı korumakta ve Doğrudan Gelir Desteği Sistemi'ni *"aksaklıkları gidererek"* sürdüreceğini belirtmektedir. IMF tarafından verilecek kredilere karşı dayatılan bir önkoşul olan ve IMF Niyet Mektuplarında *"Sosyal Politikalar"* başlığı altında yer alan *"Doğrudan Gelir Desteği"*, tek başına bir tarımsal destek değil, *"üretimden bağımsız"* sosyal bir yardımdır ve ödenen paralar tarıma dönmektedir. Doğrudan Gelir Desteği, Dünya Bankası ile 2000 yılında imzalanmış olan *"Tarım Reformu ve Uygulama Anlaşması (ARIP)"* Anlaşması'nın yani Hazine Müsteşarlığı'nın gözetiminde Tarım ve Köy işleri Bakanlığı'nca yürütülen *"Tarım Reformu (I)"* nun hükümlerinden birisidir. ARIP'in diğer hükümleri ise, *"Tarım Satış Kooperatiflerinin Özerkleşme adı altında işlevsizleştirilmesi"* ile tütün ve fındık gibi uluslararası pazarda yarışabildiğimiz tarım ürünlerinin üretiminin azaltılarak yerine *"Alternatif Ürünlerin Üretilmesi"* dir. Bir de, *"Tarım Reformu (I)"* nu kamuoyuna tanıtmak ve kabul ettirmek için yürütülen *"Proje Destek ve Tanıtım Hizmetleri"*.

AKP Seçim Bildirgesinde; Tarımsal faaliyet gösteren KİT'lerin gerekli önlemler alındıktan sonra özelleştirilmesi ve TMO'nun stratejik stok yönetimi

çerçevesinde faaliyetini sürdürmesi, Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri ile Tarım Kredi Kooperatifleri'nin özerkleştirilerek rasyonel şekilde çalışmalarını görüşlerini benimsemektedir.

Dolayısıyla, IMF ve Dünya Bankası birlikteliği içerisinde sürdürülen **"Türk Tarımını Yok Etme Planı"**, bazı yumuşatılmış söylemlerle devam edecek gibi gözükmemektedir. IMF ve Dünya Bankası'nın birbirlerini tamamlayan dayatmalarını bir bütün olarak dikkate almak gerektiğinden, *"müzakere edilecektir"* söylemi, sorunu çözmekten çok, *"ben müzakere ettim ama önceki Hükümetin verdiği taahhütleri değiştiremiyorum"* kolaycılığını yöneliktir.

AKP, Tarım sektörünü *"reel=gerçek=üreten"* sektör saymamakta ve reel sektörü sanayi sektörüyle sınırlı tutmaktadır. Planda yer alan *"uygulayacağı maliye ve para politikalarına paralel olarak, reel sektör için acil önlemler alacak ve gerçek anlamda bir yatırım seferberliği için gerekli ortamı oluşturacaktır."* hedefi ve *"Sosyal politikalar kapsamında çiftçimizin rahatlamasını sağlamak için tedbirler alınacak."* hedefini birlikte değerlendirdiğimizde, IMF Politikalarına uygun olarak tarımın *"sosyal sektör"* olarak görüldüğü, tarımsal yatırım seferberliğinin ve tarımsal üretimin artırılmasına yönelik önlemlerin öncelikli gündeme alınmayacağı açıktır.

"Serbest piyasanın daha iyi işlemesi için gerekli koşulların oluşumunu sağlamak, ekonomideki etkinlik ve verimliliği artırmak hedeflerimizi bir an önce gerçekleştirmek için özelleştirme çalışmalarına hız verilecektir" ifadesi, Özelleştirmelerin hızlandırılacağını ve TEKEL, ÇAYKUR gibi kalan son Tarımsal KİT'lerin de elden çıkarılacağını göstermektedir.

AKP Seçim Bildirgesinde yer alan, Devlet arazilerinin uygun koşullarla özel sektör işletmelerine kullanılması hedefi de, TİGEM'in kısa sürede özelleştirilerek yabancılaştırılacağını göstermektedir.

Acil Eylem Planı, gündemde olan Ziraat Bankası'nın özelleştirilmesi, Tütün ve Şeker Yasaları, TEKEL'in özelleştirilmesi, Destekleri kimlere, nasıl ve

ne zaman verileceği gibi çok önemli bazı düzenlemeler hakkında sessiz kalmayı yeğlemektedir.

AKP Seçim Bildirgesinde yer alan, *"Piyasa mekanizması içerisinde faaliyet gösteren KİT'ler acilen özelleştirilecektir. Tarımsal destekleme ile ilgili KİT'lerin özelleştirilmesi, tarım politikaları ile birlikte bir bütün olarak değerlendirilecek ve gerekli tedbirler alınmasını müteakip özelleştirmeye geçilecektir. Özelleştirme işlemlerinde yabancı sermayenin de etkin olması için gerekli adımlar atılacaktır. Devlet, tarım ürünlerinin ticaretini yapmayı bırakacaktır."* ifadeleri Tarımsal KİT'ler hakkında, *"Kamu bankaları, ticari esaslara göre yönetilecek, finansal ve operasyonel açıdan yeniden yapılandırılarak, özelleştirilecektir. Tarım kesiminin ve küçük ölçekli işletmelerin desteklenmesine ayrılan ödenekler, bankacılık sistemi aracılığıyla kullanılacaktır."* ifadesi, Ziraat Bankası'nın geleceği ve işlevi hakkında gerekli ipuçlarını vermektedir.

Türkiye IMF Masası Şefi Juha Kahkonen'in gözden geçirmenin tamamlanarak 1.6 milyar doları vermek için koşulların yerine getirilmesini istemesi ve koşullardan en önemlisinin de TEKEL'in özelleştirilmesi olduğu dikkate alındığında, sessiz kalmanın nedeni açıkça görülecektir.

AKP, bir yandan *"AB mevzuatına uyum"* çalışmalarına gündeme getirmekte, diğer yandan müdahale kurumları ile üretiminin sürekliliğini sağlayarak çiftçinin gelirinin artması ve tüketicilerin uygun fiyatlarla tarımsal ürünlere ulaşmasını sağlayan AB'nin *"Kamu Müdahalesine ve Kamu Desteklerine Dayalı Tarım Politikalarını"* görmezlikten gelmektedir.

Acil Eylem Planı'nda yer alan Çerçeve Tarım, Tarım Ürünleri Sigortası ve Üretici Birlikleri Yasalarının çıkarılması ile Çiftlik Muhasebe Veri Ağı Sistemi ve Tarım Bilgi Sisteminin geliştirilmesi hedefleri, AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı'nda yer alan ve 2002 yılı içerisinde ilgili Kamu Kurumlarının üzerinde çalışma yaptığı konulardır.

AKP, sosyal politikalar içerisinde toplumsal eşitsizlik ve gelir dağılımı adaletsizliğini gidermek yerine, yoksullara Devlet eliyle yardım etmeyi yeğlemektedir. *"Gelir dağılımında adaletin sağlanması için gerekli her türlü tedbirler alınarak; Acilen açlık sınırı altındaki aileler belirlenecek ve üç ay içinde bu ailelere dönük etkin yardım programları başlatılacak"* ifadesi, geri bırakılmış ülkelere Dünya Bankası tarafından verilen ve denetlenen, 2001 yılında Türkiye'de de gündeme getirilen *"sadaka vererek sürdürme"* politikasının devam edeceğini göstermektedir. Oysa Türk insanı, çalışarak üretmek ve emeğiyle kazandığı parayla kimseye muhtaç olmadan onurlu bir şekilde yaşamını sürdürmeyi beklemektedir.

"Çok ortaklı şirketlerin ortaklarının hak ve çıkarlarının korunmasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır." hedefi, Uluslararası Sermayeye tanınan ayrıcalıkların ve Uluslararası Tahkim uygulamasının devam edeceğini açıkça göstermektedir.

Dünya Bankası tarafından Dünyada yaygınlaştırılmaya çalışılan *"Yönetişimci Devlet Reformu"*, özelleştirme politikalarıyla çökertilen ve yabancılaştırılan KİT'lerden sonra ekonomik alandan çekilen Devletin, yerelleşme-ademi merkezîyetçilik politikalarıyla "özel sektör ve sivil toplum kuruluşları"nı karar süreçlerine alarak, ulusal ve uluslararası Tekellerin çıkarlarını en üst düzeye çıkarmak için, ulusal ve sosyal devlet niteliklerinin tasfiyesine yöneliktir.

Sonuç olarak; 2000 ve 2001 yılında yaşanan ekonomik krizlerin çözümü olarak Türk Ulusu'na sunulan ya da dayatılan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı"nın, *"sosyal boyutta müzakere"* söylemiyle yumuşatılarak "Acil Eylem Planı" adıyla devam edeceği görülmektedir.

III. 58. HÜKÜMET PROGRAMINDA TARIM

Mecliste Anayasayı değiştirebilecek bir çoğunluğa dayalı olarak Başbakan Abdullah GÜL tarafından kurulan 58. Hükümet Programında "Tarım Sektörü"ne ilişkin durum saptaması yapılmış, temel hedefler ortaya konulmuş ve 5 yıl süresince yapılacak eylemler sıralanmıştır:

Ne yazık ki, ülkemizde köylülerimiz ve çiftçilerimiz yıllarca ihmal edilmiş, özellikle son yıllarda yaşanan derin ekonomik krizden tarımda çalışan vatandaşlarımız çok olumsuz etkilenmiştir. Uygulanmakta olan ekonomik program, maalesef bu kesimin problemlerine gerekli duyarlılığı göstermemiş, çiftçilerimiz daha da zor duruma düşürülmüştür.

Türkiye'de tarım sektörünün GSMH içindeki payı yüzde 14'e gerilemiştir. Öte yandan, toplam sivil istihdamın yaklaşık yüzde 40'ı tarım sektöründe çalışmaktadır. Bu nedenle, tarım sektörü sadece ekonomik politikalar kapsamında değil, öncelikli olarak sosyal politikalar kapsamında ele alınacaktır.

Tarım politikalarımızın temel hedefleri; ülkemizin temel gıda ürünleri üretimi bakımından sadece kendi kendine yeterli olmakla yetinmemesi, uluslararası piyasalarda rekabet edebilmesi, verimli tarım arazilerinin sürekli işlenir halde tutulması ve tarımsal üretimde verimliliğin artırılmasıdır.

Bu temel hedeflere ulaşmak için aşağıdaki politikalar uygulanacaktır:

- *Fiyatların serbest piyasada oluşması esas alınarak, üretimin piyasa koşullarındaki talebe göre yönlendirilmesi sağlanacaktır. Devlet, tarım ürünlerinin ticaretini yapmayı bırakacaktır.*
- *Ürün borsalarının gelişmesi desteklenecek, bu borsalarda vadeli işlemlerin başlatılması için gerekli önlemler alınacaktır.*
- *Tarımda devlet desteği, her bölge ve her ürün için ayrı ayrı projeler kapsamında ele alınacak, programlar uygulanırken ülkemizin gerçekleri*

göz önünde bulundurulacaktır.

Hayvancılık alanında ise;

- *Üretici örgütlenmeleri teşvik edilecek, daha büyük ölçekteki işletmelerin oluşması sağlanacak, böylece ölçekten doğan ekonomi elde edilecektir.*
- *Entegre hayvancılık işletmelerinin kurulması desteklenecektir.*

AKP Acil Eylem Planında, tarım alanında yapılacaklara yönelik kısa, orta ve uzun vadeli hedefler yer alırken, 58. Hükümet Programı'nda bir takvimlendirme yapılmaması ve Programın bütününde tarıma çok kısa yer verilmesi dikkat çekicidir. Gerek Acil Eylem Planı'nın, gerekse 58. Hükümet Programının benzer içerikte olması nedeniyle, Acil Eylem Planı için yapılan değerlendirmeler Hükümet Programı için de geçerlidir.

SONUÇ

3 Kasım 2002 seçimlerine giren Siyasi Partiler ile seçim sonrası kurulan 58. Hükümet Programını, "tarım politikaları" konusunda yapılan vaatler ve belirlenen hedefler bağlamında değerlendirmeye çalıştığım bu makale sonunda vardığım sonuç; tarıma, "üreten=gerçek=reel sektör" ve "stratejik sektör" gözüyle bakılmadığıdır. Bu saptama, Türk Tarımının ve Türk Çiftçisinin sorunlarının kısa ve orta vadede çözülemeyeceğini göstermektedir.

Oysa tarım sektörü içindeki ve de dışındaki tüm yurttaşlarımızın öncelikle 58. Hükümetten beklentisi, ulusal çıkarlarımıza dayalı Ulusal Tarım Politikalarını bir an önce yaşama geçirerek Türk Tarımının sorunlarını çözmesi ve Türk Çiftçisini "milletin efendisi" yapmasıdır.

Mecliste mutlak sayısal çoğunluğa sahip AKP'nin tek başına ya da Meclisteki tek muhalefet partisi olan CHP ile uzlaşarak Türk Tarımı adına olumlu girişimlerde bulunması umuduyla ve tüm Yurttaşlarımızın "siyasi katılımını oy verme ile sınırlamaması" dileğiyle...

TÜRK TARIM POLİTİKASINDA AB'YE UYUM ÇALIŞMALARI

Prof.Dr. Gülcan ERAKTAN*

1. AB'nin Türkiye'den Tarım ve Tarım Politikalarının Uyumuna İlişkin Talepleri

Türkiye'nin AB ile ilişkisi 1959 yılı Temmuzuna kadar uzanır. Yaklaşık 43 yıldır bir ekonomik birleşme olarak ortaya çıkan AT ile ilişkilerimiz sürmektedir. İlk defa ortak üyeliğimizin başladığı 1963 Ankara Anlaşmasında Türkiye'nin tarımını ve tarım politikasını Topluluğun tarımına ve tarım politikasına uydurması gereği öngörülmüştür. O tarihte OTP'nın esasları belli değildir ve Türkiye'nin uyum yükümlülüğü ancak OTP oluşturulduktan sonra başlayacaktır.

1970 de imzalanan Katma Protokolle geçiş dönemi başlamıştır. Katma Protokolde gene Türkiye'nin tarımını ve tarım politikasını Topluluğun tarımına ve tarım politikasına uydurması öngörülmektedir. Artık bu tarihlerde OTP'nın esasları belirlenmiştir ve Türkiye'nin uyum yükümlülüğü başlamıştır. Ancak yetmişli yıllar Toplulukla ilişkilerimizin çok sorunlu olduğu bir dönemdir. Hatta 1978 yılında Türkiye tarafından ilişkilerimiz dondurulmuş, 1980 yılına kadar bu durum sürmüştür. 1980 yılında toplanan Ortaklık Konseyinin Kararları arasında Türkiye'nin tarımını ve tarım politikasını Topluluk tarımına ve tarım politikasına uydurması yükümlülüğü de vardır. Ancak 12 Eylül 1980 askeri müdahalesinden sonra bu kez Topluluk tarafından ilişkiler dondurulduğu için 1986 yılında ilişkilerin yeniden ısıtılmasına kadar geçen zaman içinde ve 1987 de Türkiye'nin tam üyelik başvurusu yapmasının ardından Komisyon görüşünün alındığı 1989 yılı Aralık ayına kadar bir bekleme dönemi yaşanmıştır. Komisyon

Görüşmelerin başlatılmaması yönünde görüş beyan ettiğinden, bundan sonra da bir uyum süreci içine girilmemiştir.

1995 yılında toplanan Ortaklık Konseyinde taraflar arasında bir Gümrük Birliği (GB) başlatılması kararı alınırken, tarım ürünlerinin GB içine alınması koşulunun Türkiye'nin tarımını ve tarım politikasını Topluluğun tarımına ve tarım politikasına uydurması koşulu yinelenmiştir.

Türkiye'ye bu uyum mükellefiyetleri getirilirken, Topluluk da Ortak Tarım Politikasını (OTP) sürekli reformlara tabi tutmakta ve değişen koşullara Türkiye'nin uyumu beklenmektedir. 12-13 Aralık 1997 tarihinde toplanan Lüksemburg zirvesinde Orta ve Doğu Avrupa ülkesi aday adayları ve Kıbrıs Rum Kesimi için adaylık statüsü tanınırken, Türkiye'ye sadece adaylığa ehil olduğu bildirilmiş, ama aynı statüden yararlandırılmamıştır.

3 Mart 1998 tarihinde ise Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye için Avrupa Stratejisi adlı belge açıklanmıştır. Burada da Türk tarım politikasının OTP göstergelerine uyması önerilmiştir. Kasım 1998 de ilk "İlerleme Raporu", Ekim 1999 a ikinci "İlerleme Raporu" hazırlanmış ve 11-12 Aralık 1999 tarihinde Helsinki Zirvesinde Türkiye'ye adaylık statüsü tanınmıştır. 2000 yılında Avrupa Konseyi Komisyona Türkiye için bir Katılım Ortaklığı Belgesi hazırlama talimatını vermiş, 2001 Mart ayında Türkiye için Katılım Ortaklığı Belgesi açıklanmış, gene Mart 2001 tarihinde Türkiye Ulusal programını açıklayarak uyum açısından neler yapacağını ortaya koymuş, bazı taahhütler altına girmiştir. 2000 ve

* Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü.

2001 yıllarında da Topluluk Türkiye hakkında İlerleme Raporları hazırlamıştır. Özellikle 2001 yılı raporunda kısa vadede Türkiye tarafından yapılması gerekenlerin gerçekleşme dereceleri de tartışılmıştır.

Türkiye için hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi diğer aday ülkelerden istenen kriterlerin aynısını Türkiye'ye de getirmektedir. Burada öngörülen, OTPNin uygulanması için temel gereklerin yerine getirilmesidir. İlk aşamada tarımsal yapı, pazar organizasyonları ve kırsal kalkınma açısından bir değişim öngörülmemekte, bunun gerçekleşmesi için yapılacak düzenlemeler orta vadeye kaydırılmaktadır. Aslında Türkiye'de sadece tarım politikaları değil, tarımsal yapı ve üretim de Topluluğa göre büyük farklılıklar göstermektedir. Tarımın GSYH içindeki payı Türkiye'de %15 dolaylarında iken, bu oran Toplulukta %1.5dir. Türkiye'de iktisaden faal nüfus içinde tarımda çalışanların oranı Türkiye'de %34.9, Toplulukta %4.7dir. Tarım işletmelerinin sayısı Türkiye'de 4 milyonun üstünde, 15 üye devletli AB'de ise 6.9 milyondur. İşletme sayısının azlığına bağlı olarak da AB ülkelerinde ortalama işletme büyüklüğü 18.4 ha, Türkiye'de 5 ha'dır. Bu yapısal sorunların bir sonucu olarak Türkiye'de verim de düşüktür. Ekmeklik buğday verimi Türkiye'de ortalama 223 kg/da iken, AB ülkelerinde 675 kg/da'dır. (Rakamlar Türkiye için 2000 yılına, AB için 1998 yılına aittir).

2. Katılım Ortaklığı Belgesi İle Türkiye'den İstenilen Hususlar

Türkiye ile diğer aday ülkeler arasında katılım öncesi hazırlıkları açısından bir fark gözlemlenmemiş ve Komisyon diğer aday ülkeler için istenilenler paralelinde Türkiye'den de katılım öncesi hazırlıklarını tamamlamasını istemiştir.

Katılım Ortaklığı Belgesinde Türkiye'den kısa vadede istenenler şunlardır:

- İşleyen bir arazi ve çiftçi kayıt sisteminin kurulması,

- Hayvan kimlik sisteminin yerleştirilmesi,
- Bitki pasaportu getirilmesi,
- Piyasaların düzenlenmesi ve kırsal kalkınma açısından gerekli idari yapıların kurulması,
- Laboratuvar testleri ve hayvan muayenelerinin daha ileri derecede tesisi,
- Balık kaynaklarının gelişimi ve bunun için gerekli idari yapıların oluşturulması,
- Balıkçılık filo kayıtlarının yapılması,
- Balıkçılık alanında pazarlamanın ve yapının kaynak yönetim politikası yoluyla iyileştirilmesi.

Görüldüğü gibi, kısa vadede (ki bu süre Mart 2001-Mart 2002 tarihlerini kapsamaktadır) mevzuat uyum çalışmaları belli alanlarla sınırlanmaktadır; veteriner ve bitki sağlığı alanlarında bir uyum stratejisi belirlenmesi ve kayıt sisteminin tamamlanarak, bütün bu alanlarda gerekli idari yapıların kurulması öngörülmektedir.

Orta vadede ise şu uyum çalışmaları esas alınmaktadır:

- Tarım ve kırsal kalkınma politikaları alanlarında mevzuat uyumu,
- Gıda tesislerinde hijyen ve kamu sağlığında AB standartlarının uygulanması (ki burada et ve süt tesisleri öne çıkmaktadır),
- Test ve teşhis olanaklarının iyileştirilmesi,
- Ortak balıkçılık politikası mevzuatına uyum,
- Balıkçılık alanında kapasite gelişiminin sürdürülmesi,
- Balık ve su ürünlerinde kalite standardı ve güvenilirliğin sağlanması.

Bütün bunlar orta vadede bir taraftan kalite standartları, bitki ve hayvan sağlığı, laboratuvarlarda ve balıkçılık alanında kapasite gelişimi gibi konularda iyileştirme devam ederken, diğer taraftan da OTP ve Ortak Balıkçılık Politikası (OBP) alanlarında mevzuat uyumunun istendiğini ortaya koymaktadır.

3. Genişlemelerde İzlenen Strateji

AB daha önce yaşadığı bütün genişleme hareketlerinde tarımsal açıdan uyum için farklı stratejiler yürütmüştür. İlk genişleme hareketi ile İngiltere, İrlanda ve Danimarka ile Yunanistan'ın katılımı klasik geçiş modeli ile (yani Altılar arasında uygulanan geçiş dönemi sonrasında gerçekleştiği gibi) olmuş, OTP'nın temelleri ve mekanizmaları hemen katılım sonrası yürürlüğe girmiş, ama tarım ürünleri fiyatlarının Topluluk fiyat düzeyine getirilmesi ve Altılarla yeni katılan üyeler arasında tarım ürünlerinin serbest dolaşımı ve ortak gümrük tarifesine uyum ilk üç yeni üye için 5er yıllık aşamalı bir geçiş dönemi içinde olmuştur. Yunanistan için de OTP kurallarına uyum beş yıllık bir geçiş dönemi içinde olacakken, domates ve şeftalinin ve bu iki ürünün işlenmesiyle elde edilen ürünlerin fiyatlarının uyumu ve üye devletler arasında serbest ticaretinde bu geçiş dönemi Yunanistan'ın özel durumu nedeniyle yedi yıla uzatılmıştır. Aynı şekilde Dokuzlu Topluluk ile Yunanistan arasında tarım ürünlerinin serbest ticareti ve üçüncü ülkelerle olan ticarete ortak gümrük tarifesine uyumda altı yıllık bir geçiş dönemi kabul edilmiştir. Ayrıca Yunanistan beş yıllık geçiş dönemi içinde tarıma yönelik devlet yardımlarını da, kademeli olarak indirmekle beraber, sürdürebilmiştir.

İspanya ve Portekiz için farklı tarım ürünlerinde tanınan ödümler hariç tutulursa, bundan önceki genişlemelerdeki yöntem kullanılmıştır. İspanya'da meyve ve sebze dışında kalan tarım ürünleri için yedi yıllık, meyve ve sebzeler için on yıllık bir geçiş dönemi tanınmıştır. Ama yüksek fiyatlara uyumun söz konusu olduğu, korunması gereken alt sektörlerde devlet yardımlarının on yıla kadar verilmeye devam edileceği kabul edilmiştir. Bu fiyat uyumu da iki aşamada yapılmıştır. Birinci aşama (Topluluk yardım sisteminin getirilmesine başlanmakla beraber) ulusal piyasa düzenlemelerinin sürdürüldüğü dört yıllık bir süredir. Ama fiyat, yardım ve üretim açısından bir disiplin de getirilmektedir. Örneğin düşük fiyatlı ürünlerin fiyatları üye devletlerdeki fiyat

artışı kadar artırılabilirken, yüksek fiyatlı ürünlerin de fiyatları dondurulmuştur. Portekiz'de de bazı ürünler için yedi yıllık bir geçiş dönemi uygulanırken, sorunlu alt sektörlerde ulusal yardımlara, tamamlayıcı ticari mekanizmalarla ve özel korunma önlemleriyle korunma uygulamalarına da on yıl içinde son verilmesi karara bağlanmıştır. Ancak on yıllık süre 1995 yılında bitecekken, 1 Ocak 1993 tarihinde yürürlüğe giren Tek Pazar düzenlemeleri ile bu korunma önlemleri uyuşmadığından, Konsey Kararları ile bunlara kısmen son verilmiş veya uyumlaştırılmış, buna karşılık çiftçilere sınırlı bir süre telafi edici ödemeler verilmiştir. Ayrıca Portekiz'e de (bazı ürünlerde üç yıla da indirebileceği) beş yıllık bir birinci aşama tanınmıştır.

Avusturya, İsveç ve Finlandiya için tarım sektöründe yeni bir entegrasyon modeli belirlenmiş, katılımı beraber bütün gümrük engelleri kalkmış, tarım ürünleri fiyatları için de aşamalı bir uyum düşünülmüştür.

Topluluğun önündeki ilk genişleme aşamasında izlenen yol son üç üye devletin katılımında izlenen prosedüre benzeyecektir. Yani aday ülkeler katılımı beraber AB müktesebatını tümüyle üstleneceklerdir. Ama bu ülkelere yönelik Topluluk harcamaları, diğer genişlemelerde olduğu gibi üyelikle birlikte eski ve yeni üyeler arasında fark gözetilmeksizin yürütülmeyecektir. AB Komisyonunun Avrupa Parlamentosu'na sunduğu genişlemeye yönelik finansman paketinde, 10 aday ülkenin (Bulgaristan, Romanya ve Türkiye dışındaki aday ülkeler olarak Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti Estonya, Litvanya, Letonya, Slovakya, Slovenya, Kıbrıs Rum Cumhuriyeti ve Malta) 2004 yılında AB üyesi olmaları öngörülmektedir. Sunulan paketin ana hatları şu şekilde özetlenebilir (www.euractiv.com):

- Yeni üyelerin tarım sübvansiyonlarından bütünüyle yararlanması için 10 yıllık geçiş dönemi uygulanması (yardımların 2013'e kadar derece derece artması öngörülmektedir.);

- Yeni üyelerde çiftçiye doğrudan destek ödemelerinin halihazırdaki üyelere yapılan ödemelerin %25'i olarak başlatılması ve 2006 yılına kadar %35'e çıkartılması;
- Yeni üyelerin kırsal kalkınma desteğinden daha fazla yararlanması;
- Yeni üyelerin AB fonlarına ek olarak ulusal yardımlardan da faydalanabilmesi;
- Yeni üyeler için şeker ve süt kotalarının hesaplanmasında 1995-1999 yılları arasındaki üretim düzeyinin referans alınması;
- Yeni üyelerin tahıl piyasasında müdahaleler gibi OTP piyasaya destek tedbirlerinin tümünden üyelik tarihinden itibaren yararlanabilmesi;
- Bölgesel yardımlar için 3 yıllık geçiş dönemi uygulanması (2007'ye kadar);
- AB genelinde olduğu gibi bölgesel yardımların gayrisafi yurtiçi hasılanın %4'ünü aşmaması;
- Kişi başına düşen bölgesel yardımlardan yeni üyelerin halihazırdaki üyelere daha az yararlanabileceği öngörülmektedir.

Bu veriler de AB'nin yeni katılan devletlere eskiyle aynı sorumlulukları yüklerken, aynı hakları tanımadığını göstermektedir ki, son genişlemede izlenen stratejinin de diğerlerinden farklı bir yönü olduğunu ortaya koymaktadır. Bu stratejiyi izlemeye yeni genişlemelerin çok sayıda ve ekonomisi göreceli olarak tarıma dayalı ülkeleri kapsamaması, bu nedenle getirmesi beklenen bütçe yükünün eski genişleme aşamalarında görülendekinden daha fazla olması beklentisi, OTP reformlarının bütçe harcamalarını kısması yönündeki eğiliminin sürdürülmesine olan talep etkili olmuştur.

Tarım alanındaki sorunlar genişlemenin geleceğini etkileyen en önemli faktör olma özelliğini sürdürmektedir. Yeni üyelerin eski üyelere farklı ve en azından üyeliğin ilk on yılında daha az tarım desteği alma yaklaşımına rağmen, başta tarıma yönelik doğrudan yardımlar olmak

üzere tarım kesimindeki sorunların genişlemenin önündeki en önemli engel olarak görülmesi de konunun önemini ortaya koymaktadır. Hatta mevcut üye devletlerin konunun üzerinde tartışmakla kalmayıp, genişlemeyi engelleme yönünde tercihlerini kullanmaları ile, genişlemenin maliyeti kadar genişlemenin gerçekleşememesinin maliyetinin de tartışılması gündemdedir (www.euractiv.com).

4. Türkiye'nin Tarım Sektöründe Yapılacak Uyumla İlgili Çalışmaları

Adaylık statüsü 13 aday devlete adaylık aşamasında gerçekleşmesi beklenen düzenlemeler açısından bir farklılık gözetilmeksizin bazı mükellefiyetler yüklemektedir. Bu yönüyle mevzuat uyumu ve uygulamalar açısından bazı taahhütlerin yerine getirilmesi beklenmektedir.

AB-Türkiye ilişkileri açısından iç uyum sağlanması, AB üyeliğine hazırlık aşamasında oluşturulacak kurul ve komiteler arasında koordinasyon sağlanması, sekreteryaz hizmetlerinin yürütülmesi, bu kurul ve komitelerde alınan kararların yönlendirilmesi ve bu kararlar doğrultusunda yürütülecek çalışma ve araştırmaların yapılma ve yaptırılmasında görev üstlenme açılarından yeni bir kurumsal yapıya ihtiyaç duyulmuştur. Bakanlar Kurulunda 17 Mayıs 2000 tarihinde kabul edilen Avrupa Birliği Genel Sekreterliği (ABGS) kurulmasına ilişkin yasa TBMM Genel Kurulunun 23 ve 27 Haziran 2000 tarihlerinde görüşülerek yasalaşmış ve 4 Temmuz 2000 tarihli Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

AB ile uyum çalışmalarında aktif bir görev üstlenen ABGS 3/2000 sayılı Ortaklık Konseyi Kararına dayanarak alt komiteler oluşturmuştur. Tarım ve Balıkçılık Alt Komitesinin tarım alanında mevzuat uyum çalışmalarını yürütebilmek için çeşitli çalışma grupları halinde çalışmasının sağlayacağı yarar göz önünde bulundurularak, ilgili Bakanlıklar, kamu

kurum ve kuruluşları, sivil toplum örgütleri temsilcilerinin de katıldığı çalışma grupları kurulmuştur.

ABGS tarafından kurulan çalışma grupları şunlardır:

- Arazi Kayıt ve Çiftçi Kayıt Sistemi,
- Hayvan Kimlik Sistemi,
- Veterinerlik,
- Bitki Sağlığı,
- Balıkçılık
- Tarımsal Piyasalara İlişkin Topluluk İdari Yapılarının İzlenmesi ve Oluşturulması Gereken Başlıca Sistemler ile Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu-
 - * Çiftlik Muhasebe Veri Ağı- Coğrafi Bilgi Sistemleri-Tarım Bilgi Sistemi Alt Çalışma Grubu
 - * Tarım Piyasalarına İlişkin Topluluk İdari yapılarının İzlenmesi Alt Çalışma Grubu,
 - * Kırsal Kalkınma Alt Çalışma Grubu,
 - * Ormançılık Alt Çalışma Grubu
 - * Alt Çalışma Gruplarının İzlenmesi ve AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin İzleme Formunun İşlenmesi Alt Çalışma Grubu

Bu alt çalışma gruplarında kaydedilen gelişmeler şu şekilde özetlenebilir:

Arazi Kayıt ve Çiftçi Kayıt Sistemi: Katılım Ortaklığı Belgesinde yer alan etkin bir arazi kayıt sistemi kurulması hususuna dayanılarak Ulusal Programda oluşturulması öngörülen sistem için çalışmalar başlatılmıştır. Türkiye genelinde arazilerin %83'ünde kadastro işlemlerinin tamamlanmış olup, 21 milyon ha civarında genişliğe sahip ormanların da 16 milyon ha.ı tapuya geçirilmiştir. Ancak Tapu ve Kadastro verilerinin bilgisayar ortamına aktarılması için Tapu ve Kadastro Bilgi Sistemi projesinin

(TAKBİS) hayata geçirilmesini sağlayacak kaynak arayışı içinde bulunmaktadır. Bunun için PHARE Programı çerçevesinde Topluluğun mali yardımından yararlanılması görüşü üzerinde durulmaktadır. Finansman bulunması halinde 2 yıl içinde verilerin bilgisayar ortamına aktarılabilmesi öngörülmektedir. Ayrıca, Marmara Deprem Bölgesi Arazi Bilgi Sistemi (MERLİS) Projesi (Kocaeli, Sakarya ve Yalova illerini kapsamaktadır) ile ve Dünya Bankasının desteğiyle 2 yıl içinde bu bölgeye ait tapu ve kadastro bilgilerinin bilgisayar ortamına aktarılması öngörülmektedir.

Kısa vadede bir diğer öngörü de uydu görüntüleri ile görüntü yorumlama tekniklerine dayalı olarak arazi kullanım sınıfları ve bitki örtüsünün saptanmasıdır. Coğrafi bilgi sistemleri ve tapu kadastro veri tabanı ile bilgi sisteminin kurulması da orta vadeli bir hedef olmaktadır.

Orman Bakanlığı tarafından Orman Kaynakları Bilgi Sistemi Pilot Projesi (FRİS), Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün Toprak ve Su Kaynakları Ulusal Veri Bilgi Merkezi de veri tabanı oluşturulmasına katkıda bulunacaklardır.

Çiftçi Kayıt Sistemi DİE tarafından Tarımsal İşletme Kayıt Sistemi, TKB tarafından da Doğrudan Gelir Desteği Sağlanması ve Çiftçinin Kayıt Altına Alınması Projesi çerçevesinde kurulmaya çalışılmaktadır.

Hayvan Kimlik Sistemi: Çıkartılan Geviş Getiren Büyükbaş Hayvanların Tanımlanması, Tescili ve İzlenmesi Yönetmeliği ile AB mevzuatına uygun bir şekilde Eylül 2001 tarihinde bilgisayar ortamında sığırların kayıt altına alınmasına başlanmıştır.

Veterinerlik : Laboratuvar testleri, kontrol düzenlemeleri ve ilgili kuruluşların uygulama kapasitelerinin güçlendirilmesi konuları kısa vadeli hedefler ve Topluluğun veterinerlik mevzuatına uyum sağlanması konusunda geliştirilecek strateji ile hem zoonoz ve salgın hastalıklarla mücadele, hem de Topluluk müktesebatının sürekli izlenmesi ve uyum

sağlanması konuları da orta vadeli hedeflerdir. Veterinerlik mevzuatı hastalık kontrol tedbirleri, canlı hayvan, sperma, yumurta, embriyo, hayvansal ürünler ticareti, üçüncü ülkelerle ticaret, hayvansal ürünlerin pazarlanması, kontrol ve koruma sistemleri, birden fazla sektörü ilgilendiren tedbirler, hayvan ıslahı, hayvan hakları ve refahı, yem ve veteriner biyolojik ürünler konularında mevzuat uyumu için çalışmalara başlanmıştır.

Bitki Sağlığı: İşleyen bir bitki pasaportu sistemi geliştirilmesi ve bitki hastalıkları ile mücadele için mevzuat uyumu başta olmak üzere gerekli laboratuvar, kontrol ve ilgili kuruluşların bu alandaki kapasitelerinin güçlendirilmesi esas alınmaktadır.

Zararlı organizmalar, pestisit ve benzeri maddeler, tohum ve fide kalitesi ve bitki çeşidi hakları konularında mevzuat uyumu çalışmalarına başlanmıştır.

Balıkçılık: Kısa dönemde balıkçılık piyasasının yapısal gelişmesini izleyecek idari yapının kurulması ve balıkçılık filo kayıtlarının iyileştirilmesi, orta vadede ortak balıkçılık politikalarının uygulanabilmesi için hazırlıklar yapılması ve kalite standartları ve güvenilirliğin yükseltilmesi öngörülmektedir.

Bunun için yapısal ve idari değişiklikler, avlanma ve kontrol, pazarlama, balıkçı gemileri ve istatistik konularında AB mevzuatının tercümesi ve Türk mevzuatına uyum sağlanması çalışmaları başlatılmıştır.

Tarımsal Piyasalara İlişkin Topluluk İdari Yapılarının İzlenmesi ve Oluşturulması Gereken Başlıca Sistemler ile Kırsal Kalkınma Çalışma Grubu: Konuların çok geniş ve kapsamlı olması nedeniyle önce beş alt çalışma grubu oluşturulmuş, sonra kapsamı itibarıyla, birisi ayrı bir çalışma grubu haline getirilmiştir.

*** Çiftlik Muhasebe Veri Ağı- Coğrafi Bilgi Sistemleri-Tarım Bilgi Sistemi Alt Çalışma Grubu:** 79/65 sayılı Konsey Tüzüğü ile Çiftlik Muhasebe Veri Ağı (FADN) kurulmuştur. Bununla ilgili AB bi-

rimleri üye ülkelerde belirlenmiş ticari karakterde tarımsal işletmelerden muhasebe kayıtları toplanmaktadır. Coğrafi bilgi sistemleri uzaktan algılama ile verilerin toplanması, saklanması, analizi ve kullanımını sağlamaktadır. Tarım Bilgi Sistemi (IACS) çiftçilere yapılan doğrudan ödemeler, destek sisteminde karşılaşılabilecek idari sorunlar ve kullanılmayan arazilere yapılacak haksız ödemelerin cezalandırılabilmesi amaçlarına yönelik olarak kurulmuştur. OTP yardımı alan çiftçilere yönelik bilgisayar ortamında veri tabanı, alfanümerik hayvan kimlik ve kayıt sistemi, tarımsal arazilerin alfanümerik olarak tanımlanması, arazi ve hayvanlar için ödeme talep formları ve mali denetime ilişkin entegre bir sistem kurulmaktadır.

*** Kırsal Kalkınma Alt Çalışma Grubu:** 27 mevzuatın tamamı tercüme edilmiştir. Uyum çalışmaları sürmektedir.

*** Ormancılık Alt Çalışma Grubu :** 1999-2001 yılına ait mevzuat hariç, tercümeler tamamlanmıştır.

*** Alt Çalışma Gruplarının İzlenmesi ve AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin İzleme Formunun İşlenmesi Alt Çalışma Grubu:** Bu Alt Grup diğer Alt Grupların koordinasyonundan sorumludur.

Ortak Piyasa Düzenlerine Uyum Çalışma Grubu: Çok geniş bir mevzuatın uyumundan sorumlu olmaktadır. Bunun için mevzuat taramasının yapılmasından sonra yürürlükte olan ve sisteme yasal dayanak oluşturan mevzuatın saptanarak, Türk mevzuatı ile karşılaştırılması, uyum için mevzuat taslakları çalışması yapılması öngörülmektedir.

Bütün bu açıklamalardan sonra özetlenecek olursa, kısa dönemde gerçekleşenler şunlardır:

- Hayvan Sağlığı Kanunu,
- Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanunu,
- Geviş Getiren Büyükbaş Hayvanların Tanımlanması, Tescili ve İzlenmesi Yönetmeliği,
- Şeker Kanunu,
- Tütün ve Tütün Mamulleri Kanunu.

Kısa dönemde gerçekleşmesi öngörülen, tamamen gerçekleşmemiş olmakla beraber kanun tasarısı haline getirilmiş olanlar da şunlardır:

- Tarım Hizmetlerinin Düzenlenmesi Hakkında Kanun Tasarısı (Başbakanlıkta),
- Yem Bitki Çeşitlerine Ait Islahçı Hakların korunmasına İlişkin Kanun Tasarısı (Başbakanlıkta),
- Tarımsal Üretici Birliklerine İlişkin Kanun Tasarısı (Başbakanlıkta),
- Tarım ve Köyşleri Bakanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında 441 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (taslak),
- 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu (TBMM Genel Kurulunda),
- 2692 sayılı Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu (TBMM Genel Kurulunda).

Türk tarım politikasının OTP na uyumu yaklaşımlar ve ürünler bazında incelenebilir.

4.1. Doğrudan Gelir Yardımları

Doğrudan gelir yardımları açısından Türk Tarım Politikasının OTP na uyumu yaklaşımı, yardımların veriliş şekilleri itibarıyla ele alındığında, bir uyum çalışması olarak nitelendirilemez. AB'de doğrudan gelir yardımına geçilirken fiyat müdahalelerinin ve destekleme alımlarının yerine piyasa ekonomisinin geçmesi, buna karşılık fiyatlardaki gerilemenin doğrudan gelir yardımları ile telafi edilerek, çiftçi gelirlerindeki düşmenin önüne geçilmesi esas alınmıştır. Tarım fonların yeterli ve tarımsal altyapının, örgütlenme ve denetim olanaklarının uygun olduğu AB'de doğrudan gelir yardımlarını bir araç olarak kullanmada önemli bir güçlük yoktur.

AB'de doğrudan gelir yardımları çeşitli hedeflere erişmeye yönelik olarak verilmektedir. Bunlar ana hatlarıyla Topluluğun piyasaya müdahalesinin azaltılması, üretimin kısılması/yönlendirilmesi, dolayısıyla üretimin düzenlenmesi amacı dışında, daha az gelişmiş bölgelere ve kırsal kalkınmaya katkı anlamında yararlanılan başlıca araç hüviyetine kavuşmuştur.

- **Müdahale alımları kapsamı dışında bırakılan veya müdahale fiyatları düşürülen ürünlerin üreticilerinin gelir kayıplarını telafi etmek:**

Yağlı tohumlarda müdahale alımı mekanizmasının kaldırılması, yağlı tohum ithalatının sıfır gümrük vergisiyle yapılması Topluluk içi fiyatlarının dünya fiyatlarına gerilemesine neden olmuştur. Yerli üreticiyi Topluluk dışı ülkelerden gelen rekabete karşı korumak için yardım mekanizması getirilmiştir. Verilen yardım hububat ve bakliyat için verilen yardımlarla ve her ülke için saptanmış üretim bölgelerindeki 1992 reformu öncesinde son üç yılın ortalama verimleri dikkate alınarak hesaplanmaktadır.

Hububatta ise fiyatların düşürülmesi nedeniyle üreticinin gelirinin azaltılması karşısında onları koruyucu bir mekanizma olarak bu yola başvurulmaktadır. Ayrıca, örneğin eskiden makarnalık ve ekmeklik buğday arasında makarnalık buğday üretimi desteklemek için birincisi lehine fiyat farkı verilirken bu uygulamaya son verilip, aynı fiyatların verilmesi ve fiyatlarda da aşamalı olarak indirime gidilmesi nedeniyle hububata yardım verilmeğe başlanmıştır. Bu yardımda esas alınan gene bölgeler arası verim farklılıklarıdır. Verim farklılıklarına göre yardımların hesaplanmasında her ülkenin belirlediği üretim bölgelerinde ortalama verim üzerinden hektar başına belirli bir yardım verilmekte, böylece verimli ve verimsiz bölgelerdeki üreticiler, kendi ürün verimleri dikkate alınmaksızın bu yardımlardan ekim alanı genişliklerine bağlı olarak yararlanmaktadırlar.

Besi sığırcılığında et fiyatlarının azalması karşılığı verilen yardım aşamalı olarak artırılmıştır. Fiyatların ve yardımın belirlenmesinde et ve süt piyasalarındaki gelişmeler dikkate alınır.

- **Üretimin kısılması**

Ürün fazlalığı verilen ürünlerde bu fazlalığın önüne geçmek için gene doğrudan gelir yardımlarından yararlanılmaktadır. Bunun nasıl yapıldığı hububat ve sığır eti piyasa mekanizmaları ile açıklanabilir.

Hububat için verilen yardımlardan yararlanabilmek, ekim alanlarında bir azaltmaya gitmek koşulu- na bağlanmıştır. Sığır etinde de yardımdan yararlanmak işletmede yetiştirilecek her iki baş sığır için 1 ha yem bitkisi ekme koşuluna bağlanmıştır. Böylece arazisi yetersiz olanların sığır yetiştiriciliği de kısıtlanmak istenmekte, ama bir taraftan da arazisini yem bitkisi ekimine ayıranların geliri kayıpları bu yolla karşılanmış olmaktadır. Gene sığır yetiştiriciliğinde ektansifleşmeye gidildikçe yardımın miktarı artmakta, bunun dışında danaların erken kesimi için prim ödenmekte, böylece daha sonra hayvanların kesimi ile daha çok et elde edilmesinin önüne geçilmektedir.

İşletme arazileri içinde orman kurulması için verilen yardımlar da bu alanlarda ürün fazlası verilen ürünlerin üretimini önlemeye yöneliktir. Ayrıca 5 yıl süreyle az girdi kullanarak üretimini %20 düşürenlere ekim alanlarını kendi arzusu ile nadasa bıraklara yardım verilmiştir.

• Bir üretim dalının sürdürülmesinin desteklenmesi

Buna örnek olarak zeytinyağı ve makarnalık buğday verilebilir. Her iki ürün de her yerde yetiştirilemediği, yetiştirilmesinin zahmetli ve masraflı olduğu dikkate alınarak desteklenmektedir. Gündem 2000 de hububatın 2000 yılından sonra yardımla desteklenmemesini, yardımın sadece makarnalık buğdaya, ama yetiştirici ülkelerde belli bir kota dahilinde üretilmesi halinde verilmesini öngörülmektedir.

• Daha az gelişmiş bölgeler çiftçisinin desteklenmesi

Bu konuda daha çok, hayvan yetiştiriciliğinin az sayıda hayvanla yapıldığı bölgelerde yetiştiriciyi desteklemek esas alınmaktadır. Bir ha. yem alanı başına bir sığırı olanlara veya (şekerpancarı ve 2500 kg/ha dan fazla verim alınan buğday alanları hariç) düşük verimle üretilen bitkisel ürünler için de yardım yapılmaktadır.

Türkiye'de de çiftçiye doğrudan ödemelerin ya-

pılması önerilirken pazar güçlerinin devlet piyasa desteklerinin yerine geçirilmesi kaygısı geçerlidir. Ancak Türkiye'de bu araçtan yararlanmayı büyük ölçüde engelleyen sınırlılıklar vardır ve bu sınırlamalar ortadan kalkmadıkça bu yöntemle başvurulamayacaktır. Bu sınırlılıkların başında arazi ve çiftçi kayıt sisteminin bulunmayışı, kimin çiftçi, kimin ne genişlikte arazide hangi verim düzeyinde ne ürettiğinin kaydının bulunmayışı gelmektedir. Bir diğer sınırlılık da bütçe kısıtlarıdır ki, bu ancak birinci sınırlılık çözüme kavuştuktan sonra gündeme gelebilir.

Bu nedenle doğrudan gelir yardımları olması gereken şekliyle değil, çiftçi kayıt sistemini gerçekleştirmeye yardımcı olacak biçimde yürürlüğe konulmuştur. 2000 yılında pilot proje olarak başlanan ve 2001 yılında tüm ülkeye yaygınlaştırılan uygulama ile çiftçi kayıt sistemi kurulmaya çalışılmaktadır. Çiftçi belgesi getiren tarım arazisi sahipleri ile kira sözleşmesi olan kiracılara dekar başına 10 milyon TL ödenerek, arazi ve üretimleri hakkında veri toplanmasına çalışılmaktadır. Kuşkusuz bu yöntemin eleştiriye açık birçok yönleri vardır. Örneğin:

- Uygulamanın üretim ve verimlilik parametreleri yoktur. Üretimi yönlendirici etkisi olmamaktadır. Bu şekliyle üretim ve piyasalara yönelik bir tarım politikası reformu önlemi değil, ama tarımsal yapıları düzenlemede bir araç olarak düşünülmüştür.
- Bazı yörelerde beklenenin üstünde çiftçi kayıt için başvururken, bazı yerlerde başvuru olmamış, hele küçük çiftçi, seracılık yapan çiftçi vb için cazip gelmeyen uygulama onları başvurudan alıkoymuştur. Gerçekten de, aynı haneden tapuları bölerek yardım alabilmek için başvurular olmasına karşın, 4 milyon çiftçiden başvuruda bulunanların sayısı 2.1 milyona erişmiştir. Küçük işletmelerin başvurmaması, ortalama işletme büyüklüğünün yüksek görünmesi ile sonuçlanabilecektir.
- Geniş topraklı hanelerin arazilerini bölerek yardım almaları, arazi parçalanmasının hızlanması anlamına gelmektedir.

- Yardımdan yararlanmayan kentlere yerleşmiş ailelerin nasıl olsa kiracılarının yardımdan yararlanacağını düşünerek arazi kiralalarını artırması hem arazi kirası piyasasının suni olarak değişmesini, hem yardım arazi sahibi olup da yardım alanların eline ne kalırken . Güvenilir olmayan bir veri tabanı oluşuyor.
 - Geniş arazi sahibi hanelerin, arazileri üzerinde kendileri tarım yaptıkları halde fiktif kira sözleşmeleri yaparak yardımdan yararlandıkları, gene çiftçiler tarafından ifade edilmektedir.
 - Yardımın belli bir süre için verilmesi söz konusudur. Önümüzdeki üç yıllık süre için bile verileceği düşünülse, eğer tarımı yönlendirici yönde verilmezse bu uygulama hem AB uyum çalışmaları açısından değerlendirilemez, hem de hangi amaca yönelik kullanıldığı bilinmeyen bir ödemenin tarım politikası yöntemi olarak kabul edilmemesi gerekir. Ayrıca halihazırdaki ödenme şekliyle çiftçi kayıt sisteminin kurulmasının amaçladığı ve sonuçta tarım kesiminin kayda geçirilmesi yoluyla tarım kesiminin kalkınmasına hizmet edileceği düşünülse bile, sağlıklı bir kayıt sisteminin kurulmasını engelleyen faktörler nedeniyle bu alanda amaca ulaşılammaması halinde, bu uygulama bir kaynak israfı anlamına gelecektir. 2002 yılı Ağustos ayında DİE tarafından çiftçi kayıtları ve Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünün arazi tapu kayıtları uydu görüntüleri yardımıyla uzaktan algılama yöntemi ile karşılaştırılarak, çiftçi kayıt sistemiyle ne derece sağlıklı veriler toplanmış olduğu araştırılacaktır. Sonuçlar uygulamanın başarısı hakkında fikir verecektir.
- Türkiye'nin ödemekte olduğu doğrudan gelir yardımları AB uygulamalarına ayrıca şu nedenlerle benzerlik göstermemektedir:
- Yüksek fiyatlarla desteklemeden vazgeçme sonucu telafi edici ödemelerden yararlanma, yüksek fiyatla desteklenip de fiyatları düşürülen veya yeni destekleme kapsamı dışında kalan bir ürün grubunun olmaması nedeniyle söz konusu değildir.
 - Tütün, fındık, çay dışında üretimi kısılmak istenen ürün yoktur. Bunlar için de ne telafi edici ödeme, ne de devlet alımı söz konusudur.
 - Bu üç ürün dışındaki tarım ürünlerinin üretimi artırılmak veya üretimleri en azından aynı düzeyde sürdürülmek istenmektedir. Ancak bu ürünlere destek verilmesi, bütçe kısıtları nedeniyle söz konusu değildir.
 - Daha az gelişmiş bölgeler çiftçisine doğrudan yardım verilmesine, bu tür çiftçilerin sayısının fazlalığı elvermemektedir.

4.2. Şeker Kanunu

4 Nisan 2001 tarih ve 4634 sayılı Şeker Kanunu Dünya Bankasının telkinleri ve IMF'e verilen taahhütler çerçevesinde çıkartılmıştır. Şekerde tüketim fazlası, dolayısıyla stok olduğu, şeker fabrikalarının zarar ettiği, üretici desteği ve görev zararları nedeniyle bütçe dengeleri üzerinde olumsuz etki yarattığı görüşlerine dayandırılarak çıkartılan Şeker Kanununun aynı zamanda AB'ne uyum yasaları içinde yer aldığı iddiası ise gerçekçi değildir. Şeker pancarı tarımının ve şeker üretiminin Türk tarımı ve ekonomisindeki rolü ve Şeker Kanununun bu alanlardaki olası ekonomik etkileri burada hiç tartışılmadan, sadece AB mevzuatına uyum açısından konu irdelenebilir.

Şeker ve tatlandırıcı üretimine kota getirilmesi açısından AB mevzuatı ile Türk mevzuatı birbirine benzemektedir. Ama bu kota uygulaması Türkiye'de Şeker Kanunu çıkartılmadan önce de mevcuttu. Kotanın kuruluş şekli (A ve B kotası ve C şeker deyimleri itibariyle) benzerlik göstermekle birlikte, Toplulukta A kotası iç tüketime giden miktarı, B kotası dış ticaret için üretilen miktarı, C şeker ise kota dışı üretimi simgelemektedir. Hem A, hem de B kotasından, (ikincisinde daha yüksek oranlarda) Ortak Sorumluluk Vergisi (OSV) kesilerek şeker ve şeker pancarı üreticilerinden sadece şekerin değil, tüm tarımsal harcamaların finansmanına katkıda bulunmaları sağlanmaktadır. Tarımdan sağlanan

finans kaynaklarının %50.6'sı şeker sektöründen elde edilmektedir (1999 yılında 1 080 milyon ₺). Ancak çeşitli tarım ürünlerine yapılan harcamalar içinde (gene aynı yıl) %4.8 oranında şeker sektörüne harcama yapılmıştır ki, bunun miktarı da 1 937 milyon ₺ dur. Yani şeker sektöründen çeşitli şekillerde alınan verginin üstünde sektöre harcama yapılmıştır.

B kotasına giren şekerden A kotasından alınmanın üstünde bir oranda OSV alınmasına rağmen (sırasıyla %2 ve %39.5), Topluluk dışına yapılacak ihracat için ayrılan bu kotadan yapılan dış satışlarda ihracat sübvansiyonu ödenmektedir ki, şeker sektörüne yapılan harcamaların %71.2'si bu amaca ayrılmaktadır. Türkiye'nin çıkardığı yasada ise A kotası iç tüketime ayrılmakta, B kotası emniyet payı olarak düşünülmektedir. Nasıl olsa Türkiye şeker ihracatı yapamaz yargısı ile dışsatım için bir pay ayrılmamıştır.

C şeker AB üyesi devletlerde ne iç piyasada, ne de dışsatımda desteklenmemekte, yardımlardan yararlanmaksızın ihraç edilmekte ve hem şeker, hem şeker pancarı üreticisi ancak ihracat gerçekleştikten sonra paralarını almaktadırlar. Türkiye'de ise C şeker yurtiçinde tüketilemeyen ve işlenmek üzere ihraç kaydıyla temin edilen ham ve beyaz şeker anlamında kullanılmakta ve kotasının üzerinde, yani C şeker üretenden ceza kesilmektedir. (Aynı şekilde, yasanın 11. maddesi B şeker bulundurmayan veya Kurul kararı dışında satan veya devredenden idari para cezası kesilmesini amirdir.)

AB mevzuatından farklılıklar olarak Türkiye'de A kotasının pazarlanamayan kısmının ertesi yılın A kotasından düşülmesi veya ihraç edilmek üzere C kotasına aktarılması gösterilebilir. Bu hükümler kotaların, dolayısıyla üretimin zaman içinde gerilemesine neden olabilir. Halen AB üye adayı ülkeler kotalarının geniş tutulması için AB ile çetin pazarlıklar yapar ve bu nedenle görüşmelerin geleceğine bile kuşku ile bakılırken, Türkiye kendi rıza ve gayreti ile kotalarını ve üretimini kısma yolunda kararlar almaktadır.

AB mevzuatında şeker pancarı için temel ve asgari fiyat, şekerde hedef ve müdahale fiyatları belirlenmektedir. Türkiye'de ise şeker pancarı üreticilerinin sözleşmeli üretim yapmaları ve şeker fiyatlarının serbest piyasada oluşması esas alınmıştır.

Bir diğer önemli husus da önce şeker kotasının %10'u olarak saptanan nişasta kökenli şeker kotasının hemen bir yıl içinde yasanın izin verdiği %15 oranına çıkartılmış olmasıdır. Hem şeker tüketimini, dolayısıyla üretimi kısıcı etkisi, hem hammadde açısından dışarıya bağımlılığı beraberinde getirmesi, AB'ne göre çok cömert belirlenen bu kotaların sakıncalarını da ortaya koymaktadır. Daha da önemlisi, ülke ekonomisi açısından sakıncalı yönlerinin dışında AB mevzuatı ile uyumlu olmayan bir yasa çıkartılmıştır.

4.3. Tütün Kanunu

Şeker Kanununda olduğu gibi, Tütün Kanunu'nun esas amacı da bütçe harcamalarını kısıcı kurallar getirmektir. AB'de belli çeşitlere göre ve belli kotalar dahilinde üreticilerin primler ve ek ödemelerle desteklendiği düşünülecek olursa, tamamen tüccara karşı korumasız bırakılan kaliteli tütünün yetiştiricisi açısından bile tütünün geleceği parlak değildir. Kalitesiz tütün üreticileri ve onların ortakçısı olarak çalışan ve başka hiçbir gelir elde etme olanağı olmayan kitleler için ise Tütün Kanunu sonun başlangıcıdır. Ekonomik etkilerin bir kenara bırakılması halinde bile Tütün Kanunu bir AB uyum yasa-sı değildir.

4.4. Üretici Birlikleri Kanun Tasarısı

Üretici Birlikleri Kanun Tasarısının benzeri bir mevzuat AB hukuku içinde yer almamaktadır. Çeşitli tarım ürünlerinin piyasa düzenlerine ilişkin tüzüklerde üretici örgütlenmeleri ile ilgili hükümler yer almaktadır. Ama son yapılan düzenlemelerle Tasarı AB'nin çeşitli tüzüklerinde yer alan hükümlerle çelişmeyecek bir yapı kazanmıştır.

5. İlerleme Raporu

AB Komisyonu tarafından 13 Kasım 2001'de Avrupa Parlamentosu'na ve kamuoyuna açıklanan aday ülke ilerleme raporları arasında bu yıl üçüncüsü hazırlanan Türkiye İlerleme Raporunun temel amacı, Türkiye'nin mevzuat değişiklikleri, icraat ve Ulusal Program dahilinde gelinecek noktayı Katılım Ortaklığı Belgesi ile karşılaştırmaktır. Raporda, ele alınan konularda önce Anayasa değişiklikleri gibi olumlu gelişmeler vurgulanmış, daha sonra geçen bir yıl zarfında Katılım Ortaklığı Belgesine göre yerine getirilmeyen kısa vadeli öncelikler saptanmıştır.

Türkiye'nin tarım politikalarında önemli değişiklikler yapmaya başladığı, ancak, doğrudan gelir desteği politikasının AB'deki yaklaşımla uyuşmadığı, Türkiye'nin ulusal toprak kayıtları gibi temel mekanizmaları henüz kuramadığı raporda yer alan hususlardır.. Bitki ve hayvan sağlığı alanındaki AB düzenlemelerinin benimsemesi ve uygulaması gereği İlerleme Raporunda tekrarlanmaktadır. Balıkçılık alanında, Ortak Balıkçılık Politikası'yla uyumda ilerleme kaydedilmediği, modern bir balıkçı tekneleri kayıt sistemi geliştirilmesi gerektiği belirtilmektedir.

İlerleme Raporunda Tarım Bölümünde yer alan hususlar Türkiye' kaydedilen gelişmeleri esas itibarıyla yansıtmaktadır. Söz konusu bölümün başında, geçen rapordan bu yana herhangi bir ilerleme kaydedilmediği ifade edilmişse de, Raporun devamında son bir sene zarfında yapılan düzenlemelere ilişkin detaylı bilgi sunulmuş, Topluluk müktesebatına uyum konusunda belirli gelişmelerin kaydedildiğini teyit eden düzenlemelere yer verilmiştir. Genel değerlendirmenin yapıldığı bölümde uyum çalışmalarının henüz erken bir aşamada olduğu ve sınırlı da olsa veterinerlik, bitki sağlığı ve gıda güvenliği konularında ilerlemeler kaydedildiği vurgulanmıştır. Raporda, ayrıca, Türkiye'de tarım politikası düzenlemeleri açısından belli başlı önlemlerin alındığı belirtilmektedir.

Tarımsal destek mekanizmalarından doğrudan gelir desteği uygulamasına geçişte kaydedilen gelişmeler, alternatif ürün projeleri, Tütün Kanunu, Şeker Kanunu, Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri-

ne ilişkin yasal düzenleme, veterinerlik alanında gerçekleştirilen yasal ve uygulamaya dönük düzenlemeler, gıda kontrolüne ilişkin yasal düzenlemeler ve bitki sağlığı alanında hastalık kontrolleri konusunda kaydedilen ilerlemeler İlerleme Raporunda vurgulanmaktadır. İlerleme Raporunda ayrıca büyükbaş hayvanların tanımlanması ve kayıt altına alınması çalışmalarının başlatılacağı belirtilmektedir.

Raporda ayrıca Türkiye'de uygulanan istatistik yapısı ve bölgesel politikalar konusunda ilerleme kaydedilmediği belirtilmektedir.

6. Sonuç

Türkiye ancak Helsinki Zirvesi sonrası AB ile uyum çalışmalarını ciddi olarak başlatabilmiştir. ABGS'nin koordinasyonu altında ilgili kamu kuruluşlarının, bazı durumlarda da gönüllü toplum örgütlerinin de katılımı ile çalışmalar sürdürülmektedir. Komisyonun mevzuat uyumu için açtığı ihaleleri kazanan gruplar o yönde çalışmalarına başlamıştır. Kamu kuruluşlarının çalışmalarında karşılaştığı teknik engelleri aşmak üzere TAIEX uzmanları yurtiçi ve yurtdışında bilgi aktarma yönünde çalışmalar yapmaktadır. Ayrıca, bundan sonra tarım alanında çıkartılacak yasaların AB mevzuatına uygun olarak kaleme alınmaları görüşünün benimsenmesi, ağır da yürüse, uyumun aşama aşama gerçekleşeceğinin göstergesi olmaktadır.

Kaynaklar

Eraktan, G., Tarım Politikası Temelleri ve Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikası. Uzel Yayınları, İstanbul, 2001.

Günaydın, G., Türkiye Şeker Sektörü Analizi, KİGEM-TMMOB-ZMO, Ankara, 2001.

OECD, Economic Survey of Turkey, 2000-01. Policy Brief.

OECD, Agricultural Policy Reform: Developments and Prospects. Policy Brief.

www.euractiv.com.

ALTERNATİF ÜRÜN PROJESİ ÜZERİNDE BAZI DEĞERLENDİRMELER

Gülay SUBAŞI*

Dünya Bankası ile T.C. 57. Hükümeti tarafından imzalanan "Tarımsal Reform ve Uygulama Projesi (ARİP)", 4 alt bileşenden oluşmaktadır.

1- Doğrudan Gelir Desteği Projesi

2- Alternatif Ürün Projesi

3- Tarım Satış Kooperatiflerinin Yeniden Yapılandırılması

4- Proje Destek ve Tanıtım Hizmetleri

ARİP Projesi kapsamındaki bileşenler ile IMF'ye verilen niyet mektuplarında yer alan ifadeler benzerlik göstermektedir. Dünya Bankası kredilerinin istikrar programlarının yapısal uyum bölümlerini kredilendirmek üzere verildiği bilinmektedir. Ancak programların istikrar ayağı yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri ile çökmüş buna rağmen Türk tarımını çökartecek acil yasal düzenlemelerden ve tarımda reform olduğu iddia edilen politikalardan asla vazgeçilmemiştir.

Reform programının amaçları şu şekilde ifade edilmektedir: Mevcut destekleme politikalarını ortadan kaldırarak doğrudan gelir desteğine geçmek, reform süreci içinde; girdi desteği ve sübvansiyonlu kredi desteği kaldırılarak, tarımsal KİT'lerin küçültülmesi ve/veya özelleştirmesini sağlayacak tüm tedbirleri almak, alternatif ürün projesi ile arz fazlası olan tütün ve fındık üreticilerinin faaliyet alanlarının, arz açığı olan ürünlere kaydırılmasını sağlamaktır. (www/hazine.gov.tr)

Reform süreci içerisinde; a) Siyasi kaygılar ile

yapılan desteklerden vazgeçilecek, b) Kaynağı bulunmadan destekleme yapılmayacak, c) Tarım politikaları hükümet politikası değil devlet politikası olacak, d) Tarım ile ilgili tüm kurum ve kuruluşlar çok sıkı bir koordinasyon içinde olacak, denilmektedir.

Bu makalede ARİP Projesinin Alternatif Ürün Projesi ile ilgili kısmı değerlendirmeye alınarak projenin hedefleri, uygulanması, başarısı, aksayan yönleri ve sonuçları ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır.

ALTERNATİF ÜRÜN PROJESİNİN AMAÇLARI VE HEDEFLERİ

Tarımsal Reform ve Uygulama Projesi kapsamında yer alan alternatif ürün projesi ile özellikle arz fazlası olan fındık ve tütünde üreticilerin faaliyet alanlarını, arz açığı olan ürünlere kaydırması amaçlanmaktadır.

Dünya Bankası ile yapılan anlaşmaya göre alternatif ürün projesi için toplam 161.6 Milyon Dolarlık kaynak ayrılmıştır. Bunun 146 Milyon Dolarlık kısmının, fındık alanlarının daraltılması, 15.6 Milyon Dolarlık kısmının ise tütün ekim alanlarının daraltılması amacı ile kullanılması planlanmıştır.

Proje ile fındık ocağını söken veya tütün üretiminden vazgeçen üreticilere, bu alanlarda üretmeyi istedikleri ürünlerin girdilerini ve alternatif ürün üretimleri nedeniyle uğrayacakları maddi kayıplarını karşılamak üzere destek verilmesi planlanmıştır.

* ZMO Yönetim Kurulu Üyesi.

Fındık:

Proje ile yaklaşık her yıl yaklaşık 100 bin ton fındığın üretim fazlası olmasından dolayı hazineye yük olduğu bu nedenle de fındık ekim alanlarının ve üretiminin azaltılması gerektiği belirtilmektedir.

Üretim fazlalığı nedeniyle 5 yılda sökümü yapılacak olan alan 100 bin hektardır. Bu alandan elde edilen 100 bin ton kabuklu fındığın devre dışı kalması ana hedef olarak belirlenmiştir. Sonuç olarak proje bitiminde fındık üretiminin ihtiyaç olan 400 bin ton seviyesine çekilmesi planlanmaktadır.

Alternatif ürün projesi kapsamında Artvin, Bartın, Giresun, Düzce, Kastamonu, Kocaeli, Ordu, Rize, Sakarya, Samsun, Sinop, Trabzon ve Zonguldak illerinde (toplam 13 il) fındık üretimi yapılan alanlarda uygulanarak bu illerdeki fındık üretiminin azaltılması amaçlanmaktadır.

27/11/2001 tarihli ve 24596 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanan 2001/3267 sayılı Fındık Alanlarının Tespitine Dair Bakanlar Kurulu Kararı çıkarılmıştır. 11/01/2002 tarihli ve 24637 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanan 2001/3438 sayılı Fındık Üretiminin Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesi ile Fındık Yerine Alternatif Ürün Yetiştirmeyi Terah Eden Üreticilerin Desteklemesine Dair Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik çıkarılmıştır.

Uygulanacak olan alternatif ürün projesi ile fındık üreticilerine söküm bedeli, girdi desteği ile bakım ve hasat masraflarının karşılanması ile arak üreticinin gelir kaybının önlenmesi planlanmaktadır.

Üreticiler hasat takvimine bağlı olarak söküm işlemini gerçekleştirirken alternatif ürün ekimi ile yeni ürün için girdi desteklemelerinden yararlanması sağlanarak ayrıca bakım-hasat ödemesi olarak üreticiye destek verilmesi planlanmıştır.

Fındık ocağını söken çiftçilere alternatif olarak ise; tek yıllık bitkilerden ayçiçeği, mısır, silajlık mısır, açıkta sebze, örtü altı sebze, soya fasulyesi,

kolza, fiğ, çok yıllık bitki olarak ta ; üzüm, meyve, çilek, kivi, yonca ,kuşburnu, süs çalları, sarımsak, aromatik ve tıbbi bitkiler yörenin ekolojik ve iklimsel özelliklerine göre önerilmektedir.

Fındığını söken üreticilere girdi, bakım-hasat için ödenecek miktar önce 146 Dolar olarak belirlenmiş, daha sonra Dünya Bankası yetkilileri ile yapılan görüşmeler sonrasında bu miktar 200 Dolara çıkartılmış ancak üreticilerden talep görmemiş ve hiçbir üretici başvuruda bulunmamıştır.

Tütün:

Proje ile Türkiye'nin tütün ihracat ve tüketim miktarı dikkate alındığında 180 bin tonluk üretimin yeterli olduğu, Türkiye üretiminin ise 1998 de 285 bin ton, 1999 yılında 260 bin ton, 2000 yılında ise 210 bin ton olduğu bu nedenle yüksek miktarda stoklar olduğu, hazineye görev zararı şeklinde büyük yük getirdiği ifade edilerek tütün üretiminin azaltılması hedeflenmektedir.

Proje kapsamındaki illerde alternatif ürün projesinin 36 bin hektarlık bir alanda uygulanması kararlaştırılmış daha sonra bu alan 23 bin hektara indirilmiştir.

Proje kapsamındaki iller, Adıyaman, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Malatya, Mar-din, Siirt, Muş ve Van illeridir. Bu sınırları içerisinde faaliyet gösteren ve tütün üretim cüzdanı bulunan üreticiler bir defaya mahsus olmak üzere girdi ve gelir desteğinden faydalanacaktır.

13/07/2001 tarihli ve 24461 sayılı Resmi Gazete' de yayımlanan 06/07/2001 tarihli ve 2001/2705 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı çıkarılmıştır. 18 Haziran 2002 tarihinde Tütün Üretiminden Vazgeçip Alternatif Ürün Yetiştiren Üreticilerin Desteklenmesine Dair Kararın Uygulanmasına İlişkin 2002/36 Sayılı Tebliğ yayımlanmıştır.

Proje ile tütün ekmekten vazgeçen üreticilere, dekara ödenecek miktar 46 Dolar olarak tespit edilmiş daha sonra bu miktar 80 Dolara çıkartılmıştır.

Tütün üretiminden vazgeçen çiftçiler için alternatif olabilecek bitkiler: Buğday, ayçiçeği, kanola, nohut, kırmızı mercimek, pamuk, fiğ, korunga, bağ, geleneksel meyveler, sebze, aromatik ve tıbbi bitkiler ve organik tarımsal ürünler olarak belirlenmiştir.

2002/36 Sayılı tebliğ gereğince alternatif ürün projesinden faydalanmak isteyen tütün üreticilerinin başvuruları 12/ 7/ 2002 tarihinde bitmiştir. Bu süre içerisinde 4 877 üretici toplam 2 275 hektarlık bir alan için alternatif ürün başvurusunda bulunmuştur.

ALTERNATİF ÜRÜN PROJESİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Ülkemizde benzeri görülmeyen şekilde ve kısa zamanda uygulanmak istenen tarımsal dönüşüm ve reform programlarının ve alternatif ürün projesinin ne gibi sosyal, ekonomik ve siyasal sonuçlara yol açacağı hesap edilememiştir. Türkiye’de tütün ve fındık tarımının sosyal, ekonomik ve istihdam gibi çok önemli boyutları bulunmaktadır.

Konu sadece oluşan stoklar ve bunun hazineye getirdiği yük açısından ele alınmıştır. Tütünde yıllar itibari ile ihracatın azalırken, ithalatın sürekli artmasından hiç bahsedilmemiş, bunların nedenleri üzerinde durulmamış, çözüm önerileri aranmamış, işin kolayına kaçılarak Türkiye’nin en yoksul illerinde yaşayan tütün üreticilerine sen bu işten vazgeç bunun karşılığında da sana bir defa yardım yapacağım denmiştir.

Ya sonrası; Türkiye’de tütün üretiminin yaklaşık 400 yıllık bir tarihi vardır. Tütün tarımı ile uğraşan 500 bin civarındaki üretici ailesi ile taşıma, pazarlama ve sanayii de çalışanları ile birlikte yaklaşık 3 milyon kişiye istihdam sağlamaktadır. Proje sonrasında bu insanların nasıl geçineceği ne üreteceği

nasıl bir yaşam süreceği hesap edilmemiştir.

Proje hedefleri gerçek ve güncel veriler üzerine oturtularak hazırlanmamıştır, projede bazı çelişkiler ve yanlışlıklar bulunmaktadır. Proje ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer alan toplam 11 ilde taban arazilerdeki 36 bin hektarlık tütün ekim alanında projenin uygulanacağı ifade edilmiş, daha sonra bu alan 23 bin hektara indirilmiştir. Ancak TEKEL ve DİE’ nin resmi rakamlarının incelenmesinden ortaya çıkan sonuca göre bu illerdeki toplam ekim alanı 2001 yılı itibari ile yaklaşık 19 bin hektardır. Proje ile ekim alanlarının üzerinde bir alanın üretim dışı bırakılması hedeflenmiştir !....

2001 yılında uygulanan kota sonucu proje kapsamındaki illerde tütün ekim alanı zaten % 44 oranında azaltılmıştır. (2000 yılında proje kapsamındaki illerdeki 34 bin hektarlık tütün ekim alanı 2001 yılına gelindiğinde 19 bin hektara düşmüştür). Alternatif ürün projesi başlamadan önce uygulanan kota ile üretime zaten bir sınırlama getirilmiştir.

Hazine Müsteşarlığının Tarımda Sektöründe Reform Nedir? Niçin Gereklidir yazısında (www.Hazine.gov.tr) ülke ihtiyacı için 180 bin ton luk tütün üretimi yeterli görülmektedir. Oysaki yine devletin resmi rakamlarına göre (DİE, TEKEL) 2001 yılında 144 bin ton olmuştur. 2002 yılında ise yine yaklaşık 153 bin tonluk üretim beklenmektedir. Proje hazırlanırken niçin bu rakamlar kullanılmayarak üretimin yüksek seviyeler de olduğu 1998, 1999 yıllarına ait rakamlar kullanılmıştır!.....

Proje kapsamındaki illerde hiç tütün üretimi yapılmasa bile hedeflere ulaşamayacaktır. Bütün üreticilerin başvuruda bulunması ve üretimden vazgeçmesi durumunda yaklaşık 19 bin hektarlık alanın devre dışı kalması ile üretim 120-130 bin seviyelerine inecektir. Bu ülke ihtiyacının altında bir rakamdır ve ithalatın artmasına meydan verecek bir uygulamadır.

Diğer tarım ürünlerinde olduğu gibi tütününde de it-halat karşılığında dışarıya ödediğimiz döviz kendi çiftçimizin alın terinin başkalarına aktarılması, ken-di üreticimiz in yerine başka ülke üreticilerinin refa-hının artırılması bunların desteklenmesi anlamına gelmektedir.

Tütün ile ilgili alternatif ürün tebliğinde proje kap-samındaki iller arasında Van ili de yer almaktadır. Ancak Van ilinde 2 yıldır üretim yapılmadığı halde proje kapsamına alınması da gözden kaçan bir di-ğer husustur. Başvuru süresinin bitiminde görül-müştür ki Van ilinden hiçbir üretici 2 yıldır tütün üre-timinde bulunmadığı ve kota sahibi olmadığı için başvuruda bulunmamıştır.

Bölgedeki üreticilerinin sadece % 4 ü başvuru-da bulunmuştur. Hedeflenen 23 bin hektarlık alanın yalnızca % 9,8 ine tekabül eden yaklaşık 2 275 hektarlık bir alan için başvuruda bulunulmuştur.

Alternatif ürün projesi ile fındık ürünü için de hiçbir üretici başvuruda bulunmamıştır.

Projenin hedefine ulaşmamasındaki bir diğer faktör de tütün için hazırlanan Tebliğin geç yayın-lanması ve ödenecek miktarın da çok geç ilan edil-mesidir. Tebliğin yayınlandığı tarihte tütün dikimi yapılmıştı.

Alternatif ürün projesi ile arz açığı olan ürünlere yönlendirme olacağı belirtilerek, üreticinin gelir kaybının da önleneceği iddia edilmektedir. Ancak alternatif ürün konusunda üretici tercihini kendisi yapmaktadır. Önceden planlana net gelir kaybına göre yapılacak ödemeden vazgeçilerek, doğrudan gelir desteğine benzer dekara sabit ödeme yapıl-masına karar verilmiştir. Bu durumda üretici arz açığı olan ürünlerin yerine en az maliyet ile yetiştirebileceği ürüne yönelebilecektir.

Başvuruların incelenmesinden ortaya çıkan so-nuçlara göre alternatif ürün projesine başvuran tü-tün üreticinin arazisi 0,7 dekar ile 5 dekar arasında

değişmektedir. Bu kadar küçük alanlarda üreticinin ekonomik olarak başka bir ürünün yetiştirmesi ve ge-lir kaybına uğramaması mümkün değildir.

Alternatif ürün ile tütün üretiminin yerine ikame edilecek hiçbir ürün ile üreticinin gelir kaybı önle-nemediği gibi aile işgücünü de değerlendiremeye-cektir. Tütün özellikle proje kapsamındaki iller için yaşamsal öneme sahiptir. Bu illerin büyük çoğunlu-ğu kişi başına düşen yıllık geliri en az olan illerimiz arasında yer almaktadır. Kıraç topraklarda yoksul insanların bütün aile işgücünü kullanarak taşıma toprak ile yaptığı bir üretim şeklidir. Kıraç alanlarda mercimek, nohut ve bazı yem bitkileri üretilebilir an-cak bunlar üreticiye tütünden elde ettiği geliri sağla-yamaz.

ARİP Projesi kapsamında Dünya Bankası ile Hükümet arasında uygulamaya konan alternatif ürün projesi Hükümetin bir projesi olmasına karşı-n Tarım ve Köy işleri Bakanlığı ile TEKEK ve FİSKO-BİRLİK ve Hazine Müsteşarlığı arasında yeterli ko-ordinasyon ve eşgüdümün sağlanmaması sonucu proje hedeflerinde büyük oranlarda sapma meyda-na gelmiştir. Bakanlık proje ile tütün ve fındık alan-larının azaltılması ve alternatif ürüne geçiş ile ilgili tebliğler hazırlarken TEKEK ve FİSKOBİRLİK üre-tici ile sözleşme yapmış Tarım ve Köy işleri Bakan-lığı yalnız bırakılmıştır. Bu olay tarım ile ilgili tüm il-gili kuruluşların bir çatı altında toplanması gerektiği-ni bir kez daha ortaya çıkarmıştır.

Oysaki Hazinesinin Tarım Sektöründe Reform Ni-çin Gereklidir başlıklı yazısının sonuç kısmında ta-rım ile ilgili tüm kurum ve kuruluşların çok sıkı bir koordinasyon içinde olacağı iddia edilmekteydi.

Devletin bir kurumu fındık ve tütün üretiminden vazgeç diyerek borçlanarak aldığı krediyi dağıt-mak istiyor, devletin başka bir kurumu da fındık ve tütün üre-tin diye üretici ile sözleşme imzalıyor. Bu başlı başına bir çelişkidir, tarım politikalarında ve üretim politikalarındaki bu tutarsızlıkların faturası sürekli üreticiye çıkmaktadır.

Dünya Bankasından yüksek maliyetlerle borç alınan alternatif ürün proje kredisinden ne yazık ki şu ana kadar hiçbir üretici faydalanamamıştır. Üreticinin cebine girmeyen ve ne kadarının ne zaman üreticinin cebine gireceği kestirilmeyen paranın faizi işlemeye başlamıştır, ülkemiz yüksek bedeller ile borçlanmıştı hazinenin kasasında bekleyen para üreticiye dağıtılamamıştır !....

Bazı görüşlere göre tütün üretilen alanlarda 2-3 yıl süre ile başka bir ürün yetiştirilemeyeceği yetiştirilse bile bu ürünler tütünün toprakta bıraktığı nikotini bünyesine geçirdiği iddia edilmektedir. (www.tekgidais.org.tr) . Bu konuda gerekli çalışmaların ve denemelerin proje öncesinde yapılarak gerekli tereddütlerin giderilmesi gerekirdi. Bu iddianın doğru olması durumunda yetiştirilen ürünler ile ilgili sorunlar yaşanabilecektir.

Tütün üreticilerinin tarlayı terk etmesinden sonra bu topraklarda sürdürülebilir bir üretimin sağlanması mümkün olmayacaktır. Erozyon ve çölleşme bu topraklar için büyük tehdit olacaktır.

Avrupa Birliği'nde de tütüne yönelik politikaların amacı tütün üretilen alanlarda ki kırsal nüfusun korunması çölleşmenin önlenmesidir. Proje ile ülkemizde konunun bu kısmı da bertaraf edilmiştir.

Tütün Türkiye'nin ekolojik koşullarına ve sosyal yapısına uygun bir üründür. İstihdam, devlet geliri, tarımsal gelir, ihracat ve katma değer açısından ülke ekonomisinde çok önemli bir yere sahiptir.

Bölge üreticisi için tütünün ekonomik alternatifi yoktur. Olası alternatif kent varoşlarına göçtür, işsizliktir, yoksulluktur, toplumsal huzursuzlukların artmasıdır. Göçün getireceği sosyal yıkımın ise para ile değerlendirilemez. Göçün ekonomik maliyetleri bile mevcut destekleme maliyetlerinin üzerine çıkabilecek durumdadır.

Projenin uygulandığı bölgede toprak yapısı ve sahipliği dikkate alınırsa Tekelin özelleştirilmesi ve

üretimin azaltılmasına yönelik uygulamaların da hız kazanması ile bölgedeki yaklaşık 230 bin ekici ailesinin ortalama 6 nüfusu ile birlikte toplam 1 400 000 kişinin yoksulluğu daha da derinleşecektir.

Türkiye'nin tütün ihracatı sürekli azalmakta buna karşın ithalatı sürekli artmaktadır. 1990 yılında yaklaşık bin ton olan yaprak tütün ithalatı 2000 yılına gelindiğinde 62 bin ton seviyelerine ulaşmıştır. Tütün ve sigara dış ticareti uygulana politikalar sonucu Türkiye'ye net döviz girdisi dağılayan sektör olmaktan giderek uzaklaşmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Alternatif ürün projesinin fındık ekim alanlarının azaltılması ile ilgili hiçbir başvuru olmaması ve bu konuda yapılacak çalışmaların ne olacağı nasıl yapılacağı konusunda bir netlik olmaması ve yeni tebliğin yayınlanmaması nedeni ile öneriler kısmında tütüne ağırlık verilmiştir.

Ancak fındık ve mamulleri ihracatımızın yaklaşık % 87'si AB ülkelerine yapılmaktadır. AB ülkelerinde üretilen fındık topluluk içinde gümrüksüz dolaştığından ülkemiz açısından bu durum dezavantaj oluşturmaktadır. Bu çerçevede Geleneksel pazarımız olan AB'nin dışına çıkılmalıdır.

Fındık ve fındık mamulleri ihracatını arttırmak önem taşımaktadır. İç ve dış Pazar imkanları doğrultusunda organik fındık üretimi artırılmalıdır.

Gerek tütün de gerekse fındık ile ilgili oluşturulacak politikalarda üretimin yanında dış ticaret politikaları da tarıma dayalı sanayi ve teşvik politikaları da bir bütün halinde ele alınmalı tüm tarafların katılımı ile ülke ve üretici çıkarları gözetilerek ulusal bazda politikalar oluşturulmalıdır.

Yüzyıllardır süregelen böyle bir üretim kültürünü ve onu üreten yoksul insanımızı koruyarak toplumsal barışın ve sosyal adaletin sağlanması için üreti-

ciyi de ülke ekonomisini de zarara uğratmayacak politikaları belirlenmelidir.

Gerek üretim ve istihdamın sağlanması gerekse tütün ithalatının azaltılması açısından Amerikan menşeli olan ve harmanlardaki talebi sürekli artan Amerikan Blend tütününün ülkemizdeki üretimine ağırlık verilmelidir. Bu çerçevede Türkiye de üretilen oriental tipi tütün ve Amerikan Blend tütünü ile yabancı tütün alanları bölge ve köy bazında ayrı ayrı belirlenerek bu şekilde üretim planlamasına gidilmelidir.

Ülkemizin arz ve talebine göre yıllık üretim kotaları belirlenmeli, bölgeye ve bölge içinde menşelere göre üretim kotası belirlenmelidir. Proje kapsamındaki illerde sulu ve taban arazilerde Virginia ve Burley tipi tütün yetiştirilmesi konusunda gerekli araştırmalar yapılmalıdır. Bu uygulama Oriental tipi tütün stoklarının oluşmaması ve Amerikan tipi tütünün ithalatının azaltılması bakımından önemlidir.

Dünya Oriental tipi tütün üretiminde önemli bir yeri olan ülkemizde tütün sektörünün sorunları giderilmeden, üreticinin karşılaştığı ve karşılaşacağı sorunlar çözülmeden TEKEL sigara fabrikaları özelleştirilmemelidir. Aksi halde çok büyük toplumsal ve ekonomik bedeller ile karşılaşılacaktır.

Tütün ihracatına yönelik pazar araştırmalarına ağırlık vermeli, tütün ihracatı yanında sigara ihracatını arttırmanın yolları aranmalıdır.

Özel sigara fabrikalarının kurulması ile tütün ithalatı sürekli artmıştır, ihracata dönük üretim yapma amacı ile kurulan özel sigara fabrikaları aksine üretimlerinin büyük kısmını iç piyasaya sürmektedirler. Hiç Tütün yetiştirmeyen İngiltere, Hollanda, Hong Kong gibi ülkeler sigara ihracatında ön sıralar da yer alırken, önemli miktarda tütün üreten ülkemizde sigara ihracatına gereken önem verilmemiştir. Bu sorulara cevap verilmeden çözüm aramadan tek suçlunun üretici görülmesi ve onun cezalandırılması kabul edilemez.

AB'de Ortak Tarım Politikalarında tütüne yönelik olarak oluşturulan politikalarda amaç; tütün üretilen alanlardaki kırsal nüfusun korunması ve çölleşmenin önlenmesidir. AB nde 1998 tarihinde Mac Sharry Reformları ile tütün politikası yenilenmiştir. Reform planında tütün sektörünün küçük ölçekli üreticiler ve Topluluğun az gelişmiş ülkeleri için büyük önem taşıdığı tütün desteklerinden ekimden elde edilen gelirin % 80 ine ulaşmasına rağmen tütün üretiminde istihdam edilen 200 bin kişiye yeni iş yaratmanın daha maliyetli olacağı ve tütün üretilmeyen alanların sürdürülebilir olmayacağı gerekçesi ile üretimin devamına karar verilmiştir. Türkiye'de de tütün ile ilgili politikalar belirlenirken aynı hususlara dikkat edilmelidir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde dağlık bölgelerdeki alanlarda üretime izin vermeli, ovalar ve taban araziler alternatif ürün projesi kapsamında belirlenmelidir.

Alternatif ürün projesinde ödeme bir defaya mahsustur ve tütün yetiştirilen toprak vasfı dikkate alınırsa bir yıllık ödemenin yüzbinlerce tütün üreticisinin hayatını daha sonraki yıllarda sağlıklı bir şekilde geçirmesine yetmeyeceği ortadadır. Bu nedenle alternatif ürün yanında diğer alternatif gelir imkanları araştırılmalı üreticiye bu konuda gerekli destek verilmelidir. Projenin süresi uzatılmalıdır.

Proje kapsamındaki illerin bir kısmında yapılan bir çalışma ile üreticiler tütün üretiminin azaltılması veya kaldırılması durumunda gelir kaybının azaltılması için üreticilerin devletten beklediği projeler şu şekilde sıralanmıştır: (Gümüş A. 2001)

- Üreticilerin % 48'i hayvancılık projelerinin geliştirilmesini istemektedir.

- % 30'u sulama projelerinin hayata geçirilmesini istemekte böylelikle alternatif ürün üretme şansı bulacaklarını düşünmektedirler.

- Üreticilerin % 22'si sanayide istihdam yaratılmasını istemektedir

- Bunun dışındaki üreticiler ise toprak reformu, arıcılık, köye dönüş, seracılık, bağcılık gibi çok farklı alanlarda projeler geliştirilmesini istemektedirler.

Aynı çalışma ile tütün ekilen arazide başka bir ürün yetiştirmek için üreticilerin gereksinimler sorulduğunda fiyat ve alım desteği, işletme kredisi, düşük faizli yatırım kredisi, kooperatif desteği ile teknik bilgi desteği beklemektedirler. Üreticilerin bu beklentilerinin değerlendirilmesi üreticinin gelir kaybının önlenmesi ve göçün önlenmesi açısından önemlidir.

Bölgedeki tütün üreticilerinin yarısından fazlası topraksızdır, ortakçı yada kiracı olarak üretim yapmaktadır. Bu şartlarda kiracı ve ortakçı olarak da üretim yapamayacakların bildirmişlerdir (Gümüş.A. 2001). Bu üreticiler açısından da alternatif gelir imkanlarının yaratılması son derece önemlidir.

Alternatif ürün yetiştirme şansı olan taban arazilerde ve sulanabilen alanlarda üretime son verilmesi üretim miktarını azaltacaktır.

Tütün üretim fazlası olan, ancak kendi tütününü kullanamayıp tütün ithal etme durumunda olan bu ülkede tütün üreticilerini kurtarmak amacıyla Doğu ve Güneydoğu Bölgesinde üretimi yapılmakta olan bazı tip ve menşelerin gerçek özelliklerini ortaya çıkaracak ıslah çalışmalarının yapılması, bu tütünlerin Amerikan tütünlerine kısmen benzerliği dikkate alınarak bu yönde ıslah edilmeleri, hasat sonrası kurutma ve fermantasyon v.b. işlemlerde değişiklikler uygulayarak bunların Amerikan blend sigaralardan kullanım olanakları araştırılmalıdır. Aksi takdirde iç ve dış sigara harmanlarında pek yeri olmayan bu tütünlerin üretimindeki aşırı artış mutlaka önlenmelidir. İhracat şanslarını arttırmak amacıyla dünya piyasasında rekabet edebilecekleri bir fiyat politikası izlenmelidir. (Gencer, S, 2000)

Tütünlerimizin yabancı sigara harmanlarına katılma oranlarının düşmemesi hatta imkanlar ölçüsünde artırılması yönünde çaba gösterilmelidir. Farklı bölge ülkelerine daha çok tütün pazarlayabilme imkanları araştırılmalıdır.

Tütün ile ilgili politikalarımızı belirlerken, ekonomik dengeler ile birlikte toplumsal dengeleri de gözardı etmeden, sosyal barışın sağlanması

açısından yüzyıllardır üretimi yapılan, ülke ekonomisine aynı zamanda çok büyük katkılar sağlayan milyonlarca insanın alinteri olan ekmeği aşı, olan böyle bir ürünün yerine alternatiflerini ararken üreticimizi kendi kaderi ile başbaşa bırakmayalım. Alternatif ürün ve alternatif gelir kaynaklarının araştırılması için daha büyük çaba harcayalım, alternatif ürün için gerekli kaynaklardan yoksun üreticilerimize gerekli desteği gösterelim. Üreticimizin ellerinde her zaman hissettiği tütünün acısını onların yüreklerini de yakmasına izin vermeyelim unutmayalım ki bizim insanımızın sorununu bizim dışımızda kimse çözemez.

KAYNAKÇA

Teknik Kongre Kitabı, Tarım Haftası 2000, ZMO Yayını, Ankara, 2000.

Güneş, T., Albayrak, M., Gülçubuk, B., **Türkiye'de Gıda Sanayii**, TEKGIDAİŞ Yayını, Ankara, 2002.

TKB, **Tütün Raporu**, Ankara, 2000.

DİE, **Tarım İstatistikleri Özeti**, Ankara, 2000.

IKV, **AB'nin Ortak Tarım Politikası ve Türkiye'nin Uyum**, 2001, İstanbul.

Suiçmez, Baki Remzi, "Tütün Sektöründe Değişim", 2002

Oyan, Oğuz, "Ulusal Tarım Politikalarının Tasfiyesi", 2000

www.tmmob.zmo.org.tr

www.hazine.gov.tr

www.tema.org.tr

www.tekgidais.org.tr

www.antimai.org.tr

www.tutunekspor.org.tr

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ŞEKERİN GELECEĞİ¹

Taylan KIYMAZ*

Dünyada Şeker Politikaları ve Beklentiler

İnsanın beslenmesinde önemli yeri olan ve vazgeçilmez tadı nedeniyle hemen her toplumda talep uyandıran şeker, halen yüzden fazla ülkede üretilmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bir insanın günlük enerji gereksiniminin sırasıyla ortalama %10 ve %6'sını karşılayan şekerin, gelişmekte olan toplumlarda tüketimi artış eğilimindedir. Dünyada iki farklı şeker hammaddesinden biri olan kamış şekerinin yoğun olarak üretildiği Küba, Brezilya, Avustralya gibi ülkelerde kişi başına yıllık tüketim rakamları 50 kg'ın üzerindeyken diğer hammadde olan şeker pancarından şeker elde edilen Avrupa ülkelerinde (Türkiye dahil) ise kişi başına yıllık tüketimin 30-40 kg arasında bulunduğu belirtilmelidir.

1100 yılından bu yana batı toplumları tarafından tanınan şekerin tüketimi ile üretim ve ticaretinin yaygınlaşmasında sömürge ülkelerinde üretim artışı ve ticaretin gelişmesi rol oynamıştır. Gerek Amerikan gerek Asya sömürgelerinde yapılan yatırımlar ile Avrupa'da işleme tesislerinin yaygınlaşması, şeker üretimini dünyada önemli bir ekonomik faaliyet haline getirmiştir.

Şeker kamışının 1800'lere kadar olan dönemde üretim ve ticarete tek başına hakimiyetinin ardından, Avrupa'daki savaşlar ve bunun ticarete olumsuz yansımalarının yarattığı açlık ve kıtlıklar nedeniyle, Napolyon dönemiyle birlikte şeker pancarı üretimi tüm kıta Avrupasında yaygınlaşmıştır. İki ayrı üründen üretilen ancak maliyet yapıları ve dolayısıyla fiyatları itibarıyla kamış şekerine lehine olu-

şan piyasa koşulları günümüze kadar süregelmiştir.

Kamış şekerine göre daha pahalıya üretilmekle birlikte, pancar şeker, gelişmiş ülkelerin gıda güvencesi, üretici geliri ve tarımsal ekonomi politikaları, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ise, öncelikle gıda güvencesi politikaları ve tarımsal yapıları açısından tarihsel gelişim içerisinde ayrı bir yere sahip "politik" bir ürün olmuştur. Bu bağlamda, şeker pancarı üretimini desteklemeye yönelik politikalar, iki şeker arası fiyat farklılaşmasından dolayı dünyada korumacı politikaların da oluşmasına neden olmaktadır. Söz konusu korumacı önlemler ise, doğal olarak dünya şeker piyasasında bozucu etkiler yaratmaktadır.

1900'lerin başından itibaren tarımsal piyasaların en büyük sorunlarından biri haline gelen şeker piyasalarının istikrara kavuşturulması konusu ilk defa 1953 yılında uluslararası nitelikte bir anlaşmanın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Beş yıllık sürelerle yürürlüğe giren Uluslararası Şeker Anlaşmaları, yaşanan petrol krizleri ve global ekonomik krizler sonucu uygulanabilirliğini yitirmiş, üretim fazlası sorunları ile ithalatta korumacı tedbirlerin yarattığı istikrarsız ortam günümüze kadar devam etmiştir.

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Tarım Anlaşması ile oluşan ortamda sözkonusu politikalarda fazla bir değişimin yaşanmaması, şeker sektöründe geride bıraktığımız yüzyılda değişmeyen ve fazla sayıda Uluslararası Şeker Anlaşmasının çözemediği istikrarsız yapının devamı yeni politika seçeneklerinin belirlenerek ülkeler açısından değerlendirilmesini ön plana çıkarmaktadır. Değişimde zorluklar bulunmaktadır.

* Planlama Uzmanı, DPT.

Tablo 1. Şekerde Üretici Destek Tahminleri (%).

Ülke	Üretilen Şekerin Cinsi	1986-1988	1995	1999-2000
OECD		54	50	54
AB	Pancar	60	59	53
ABD	Pancar/kamış	58	36	61
Avustralya	Kamış	14	9	6
Japonya	Pancar/kamış	66	71	58
Türkiye	Pancar	23	34	68

Kaynak: OECD Monitoring and Outlook, 2001.

Dünya piyasalarını etkileyen pazara girişte korumacı uygulamalarda Japonya, AB ve ABD başta yer alırken, Avustralya ve Brezilya gibi ülkeler şeker politikalarını diğer ülkelere nazaran serbestleştirmişlerdir. Korumacılığın yüksek olduğu ilk üç ülke (ABD ve Japonya'da kamış şekeri de üretilmektedir) ile diğer pancardan şeker üretimi yapan ülkelerde dünya fiyatlarının oldukça üzerinde bulunan maliyetlerde şeker üretilirken özellikle pancar üretiminin üretici gelirleri bakımından vazgeçilmezliği ve şekerin işlenmesinden doğan katma değerın fazla olması gözönünde bulundurulmaktadır.

İç piyasada oluşan ürün fazlalarının elden çıkarılması için uygulanan ihracat teşvikleri özellikle AB ülkeleri tarafından kullanılmakta, böylece yine dünya piyasalarında şeker fiyatlarının düşmesine neden olunmaktadır.

İç pazarda uygulanan fiyat ve diğer desteklere göz atılacak olursa, yine pancar üreten ülkelerde uygulanan desteklerin yüksekliği dikkati çekmektedir. OECD tarafından her yıl hesaplanan ve verilen desteklerin ürünlerin üretim değerine oranını gösteren üretici destek tahminleri (ÜDT) aşağıda Tablo-1'den izlenebilecektir. Pancardan şeker üreten ülkelerde fiyat destek politikaları ve yüksek ithalat vergileri ile birlikte oluşan ortam üretici destek tahminlerinin de %50-%70 gibi yüksek seviyelerde görünmesine neden olurken, kamış şekeri üreten

Avustralya'nın düşük seviyedeki ithalat vergileri ve düşük iç piyasa fiyatları %6 gibi bir ÜDT rakamı ortaya koymaktadır.

Öte yandan, OECD tarafından yapılan hesaplamalara göre her yıl ABD'deki şeker tüketicilerinin uygulanan korumacı şeker politikalarından kaybı 1,4 milyar \$'ı bulmaktadır. Korumacılığın maliyeti, tüm OECD ülkelerinde toplam 6,8 milyar \$'a ulaşmakta olup korumacılık nedeniyle artan fiyatlar tüketicilerin %94'ünün üzerinde bir alım vergisi varmış etkisi yaratmaktadır.

Bir diğer üzerinde önemle durulması gereken konu, şeker alternatifi maddelerin kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte ortaya çıkan durumdur. Dünyada şekerin sınıai kullanımda en ciddi alternatifi kabul edilen ve genelde mısırdan üretilen izoglikoz (Yüksek Fruktozlu Şurup) dışında sakarin gibi düşük kalorili tatlandırıcıların diyet içeceklerin yanı sıra diğer içeceklerde kullanımı da yaygınlaşmıştır. Yükselen şeker maliyetlerine göre izoglikozun avantajlı duruma geçmesi ve avantajını devam ettirmesi pazar payının izoglikoz lehine gelişmesine neden olmuştur

Alternatif tatlandırıcı maliyetlerinin şekerle göre ucuz kalması şeker tüketimini daha da aşağı çekebileceğinden şeker üretiminin aynı düzeyde devam etmesi şeker piyasalarındaki olumsuzlukların artmasını beraberinde getirmektedir. Piyasalarda sü-

regelebilecek düşük şeker fiyatları özellikle Türkiye gibi pancardan şeker üreten ülkelerin dış korumalarını yetersiz kılarak şeker üretimlerinin devamlılığını tehdit edebilecektir.

Uluslararası Şeker Örgütü'nün verilerine göre, 1975 yılında 76,4 milyon ton olarak kaydedilen şeker tüketimine karşılık izoglikoz tüketimi bunun %1'i oranında seyretmiştir. 1995 yılına gelindiğinde 115 milyon ton olan şeker tüketimine karşılık izoglikoz tüketimi 10,1 milyon ton ile bunun %8,8'i oranındadır. 2000 yılında sözkonusu oranın %11'e yaklaşmış olduğu tahmin edilmektedir. Üretimin yaklaşık %75'i ABD'de gerçekleştirilmektedir. ABD Tarım Bakanlığı verilerine göre ise, 1995-2000 döneminde ABD'de yüksek fruktozlu mısır şurubu üretimi yaklaşık 7 milyon tondan 8,5 milyon tona yükselmiş ve şeker sektöründeki pazar payı %45'in üzerine çıkmıştır. Yüksek fruktoz şuruplarının pazar payı Japonya ve Güney Kore'de %30 seviyesinde bulunmaktadır. Buna karşılık, AB ülkelerinde uygulanan üretim kotaları ve ithalat koruması sektörün gelişimini engellemekte ve yüksek fruktoz şurubunun pazar payı %2 seviyesinde kalmaktadır.

Dünya çapında yapılan model çalışmalarından anlaşıldığı kadarıyla, korumacı ülkelerin daha liberal politikalar benimseyerek reform uygulamaları durumunda, bundan gerek üretim gerek ihracat artışı yoluyla karlı çıkacakların, kamış şekeri üreten ve şeker sektöründe liberalleşme yanlısı olan ülkeler olacağı anlaşılmaktadır. Buna karşılık, korumacı ülkelerin üretimleri düşerken, üreticilerinin eksilen gelirlerini karşılamak üzere yeni politika ve kaynak ihtiyacının bulunacağı tahmin edilmektedir. Öte yandan, yine korumacı ülkelerdeki tüketiciler düşük fiyatlar nedeniyle refah artışı yaşayabileceklerdir. ABD ve AB'ye tercihli ticaret anlaşmaları kapsamında şeker ihraç etmekte olan ülkeler ise daha düşük fiyatlarla gelişmiş ülke pazarlarına ürün sattarken miktar bazında ihracatta artış beklenmektedir.

Diğer taraftan, dünyada yürürlükte bulunan çeşitli bölgesel anlaşma ve entegrasyonlar nedeniyle gelecek on yıl içinde şeker ticaretinde belli ölçüde liberalleşme yaşanması sözkonusudur.

DTÖ nezdinde önümüzdeki bir ya da iki yıllık dönemde tekrar başlaması olası olan genel bir tur kapsamında şeker politikalarında zaman içerisinde daha geniş bir liberalleşmenin yaşanması beklenmelidir. Ancak, bunun çok kolay ve çabuk ulaşılabir bir hedef olmadığı bir gerçektir.

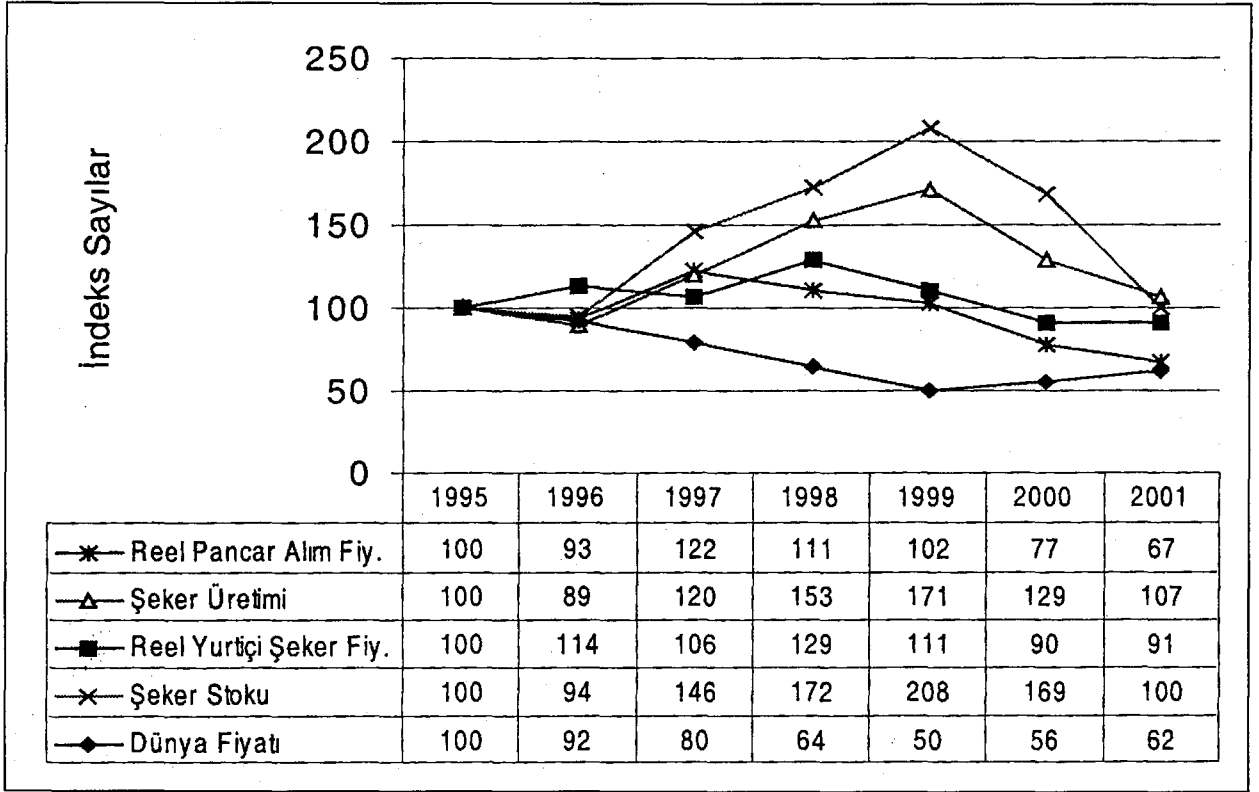
Türkiye'de Şeker ile İlgili Durum, Görüş ve Değerlendirmeler

Türkiye'de şeker pancarı üretiminin teşviği, girdi sübvansiyonları ile destekleme alım fiyatı uygulaması aracılığıyla yürütülmektedir. İthalat kısıtlamaları, yüksek gümrük tarifeleri üretimi desteklemeye yönelik olarak kullanılırken iç piyasa fiyat müdahaleleri aracılığıyla tüketiciye sunulan şekerin fiyatına müdahale edilmektedir. Verimi artırarak üretim ve gelir artışı sağlamak için girdi kullanımı desteklenirken bazı tarımsal hizmetler ücretsiz ya da düşük bedellerle kamu tarafından çiftçiye götürülmektedir.

Şeker pancarına aktarılan destekler gerek gıda güvencesinin sağlanması gerek siyasi açılardan her dönem önemli görülürken, son yıllarda uygulanan yüksek destekleme fiyatları ile yurtiçinde oluşan talep fazlası üretim, stokları artırmış ve şekerin ihracata yönlendirilmesini gerektirmiştir. Öte yandan, 1998 yılında fazla üretimin ve stok birikiminin önlenmesi için bir kota-ceza sistemi getirilmiştir. Bu sistem üretimde dalgalanmaları önleyememiş olmakla birlikte, şeker üretiminde tüketime denk üretim miktarlarına doğru bir azalma eğilimi bulunmaktadır (Şekil-1).

Dünya şeker fiyatlarının düşük seviyelerde seyretmesi, Türkiye'de destekleme ve ihracat maliyetlerini artırmıştır. Bu nedenle, son dönemde IMF ile imzalanan stand-by anlaşmasının da en önemli re-

Şekil 1. Türkiye'de Şeker Fiyat, Üretim ve Stok Durumu İlişkisi (1995=100).

form ayaklarından birini şeker politikaları oluşturmuştur. Çıkarılan yeni şeker kanunuyla özel sektörün sektördeki etkinliğinin artırılması ve bu esnada şeker politikalarının yasayla kurulu bir düzen içerisinde yürütülmesi amaçlanmaktadır. Öte yandan, son dönemde benimsenen tarım politikaları ile kamu kaynaklarının desteklemede kullanımı şeffaflaştırılarak doğrudan gelir desteği yaygınlaştırılmaktadır. Pancar üretimi de bu politikaların bir parçası olmaktadır.

19.04.2001 tarihinde yürürlüğe giren 4634 sayılı yeni Şeker Kanunu ile ulusal şeker politikalarında değişiklikler beklenmektedir. Kanunun çıkarılmasında amaç; şeker fabrikalarının özelleştirilmesi için politikaların piyasa koşullarına uygun hale getirilmesi ve aynı zamanda üretim-tüketim dengesinin korunması hedefi doğrultusunda oluşturulan Şeker

Kurumu aracılığıyla bir denetim ve izleme sistemi kurulmasıdır. Halen uygulanmakta olan kota sistemi yasalaştırılmakta ve özel kesimi kapsayacak şekilde genelleştirilmektedir. Diğer taraftan, şeker alternatiflerine şeker üretiminin %10'u kadar kota getirilmektedir. Serbest piyasa koşullarının sağlanması amacıyla pancar fiyatlarının üretici ile işleyici arasında belirlenmesi, şeker satış fiyatının serbest bırakılması, ani fiyat dalgalanmalarını önlemek üzere depolama maliyetlerinin karşılanması gibi hükümler getirilmiştir.

Bununla birlikte, Kanun ile getirilen bazı konular eleştiriye açıktır. Bunlardan ilki, şeker alternatiflerine getirilen kotanın şekerin doğrudan alternatifi olan izoglikozu hedeflemesi gerekirken, şekerin tamamlayıcısı durumunda bulunan ve şekerli ürün üretiminde gerek üretim teknikleri gerekse de ihra-

catta rekabet edebilirlik açısından kullanılması zorunlu glikoz gibi tatlandırıcıların da sistemde yer almasıdır. Böylece, tatlandırıcı üretiminin kota ile sınırlandırılmasında hedef sapması olabilecek ve şekerleme sanayiinin ihtiyaç duyacağı glikozu ithal etmesi gerekebilecektir. İkinci eleştiri ise, tarım politikalarında mevcut dağınkılığı genişleten ve çalışma sistemi ve misyonu itibarıyla mevcut kurumların çalışma sahalarına da müdahale eden bir Kurumun kurulmuş olmasına yönlendirilebilir.

Diğer taraftan, Türkiye'nin DTÖ taahhütleri incelendiğinde, yüksek ithalat vergileri ile (yaklaşık %135) pazara girişin olabildiğince kısıtlandığı, ihracatta şekere yönelik ihracat teşviği uygulanmadığı ve 'de minimis' düzeyinde, yani üretim değerinin en fazla %10'u düzeyinde, iç destek taahhüdünde bulunulduğu anlaşılmaktadır.

Son dönemde benimsenen politikalar ile birlikte, özelleştirme Türkiye açısından artık geri dönülemez bir seçim gibi görünmektedir. Ancak, bu özelleştirmenin daha önce tarım sektöründe altyapı hazırlanmadan gerçekleştirilen Süt Endüstrisi A.Ş. ve Et ve Balık Ürünleri A.Ş. özelleştirmelerine benzermemesi ve şeker üretiminde oluşabilecek krizlerin önlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu noktada, sektörde bir yeniden yapılandırma, mevcut fabrikalarda özelleştirmeye hazırlık amacıyla rehabilitasyon ve daha da önemlisi şeker sektörü politikalarının sektörde kabul görerek yerleşmesi gerektiği düşünülmektedir. Politikalar uygulanırken bölgesel özelliklere göre değişik alternatiflerin değerlendirilmesi doğru olacaktır.

Bölgelerin şeker varlığı, fabrikanın işleme kayıpları, kar-zarar durumu, pancar ve şeker maliyetleri, verimlilik değerleri birarada değerlendirildiği tarafımızca yapılan çalışmalara dayanılarak, özelleştirme sonrası oluşabilecek durumla ilgili iki seçenekten bahsedilebilecektir. İlk seçenekte, üretim koşulları ve rantabilite bakımından tamamen olumsuz

koşullar altında çalışmakta olan ve özelleştirme sonrası kapanması söz konusu olabilecek fabrikalar, Adapazarı, Alpulu, Elazığ, Kars, Malatya ve Susurluk şeker fabrikaları olarak belirlenmiştir. Bu seçenekte, olumsuz koşullarda üretime devam eden bazı fabrikaların gerekli yatırım ve rehabilitasyonun ardından üretimde kalacakları varsayılmaktadır. İkinci seçenekte, gerekli yatırım ve rehabilitasyonun yapılması koşuluyla faaliyete devam edebilecek fabrikaların da bu koşulların gerçekleşmesi nedeniyle devre dışı kaldığı bir durum üzerinde durulabilecektir. Bu seçenekte, ilk seçenekte belirtilen fabrikalara ek olarak Ağrı, Ankara, Çarşamba, Erciş, Erzurum, Muş ve Uşak şeker fabrikalarının da kapanma olasılığı bulunmaktadır. Bu sonuçlar, 1994-2000 tarihleri arasında oluşmuş veriler esas alınarak ortaya konmuştur (Tablo-2).

Varılan sonuçlar 'özelleştirmeye karşı olunmalı' anlamında yorumlanmamalıdır. Tam tersine, özelleştirmeye hazırlıkta benimsenmesi gereken modelde dikkate alınması gereken bir egzersiz niteliğinde olduğu anlaşılmalıdır. Bu çerçevede, yine bu senaryo sonuçları konusunda daha fazla detaya dikkat çekilecek olursa, fabrikaların kapandığı bölgelerde pancar üretime devam edilmeyeceği kabulüyle, ilk senaryoda şeker üretiminin %13, istihdamın %20 azalacağı, pancar eken çiftçi sayısı ile ekilen alanın da %18 civarında azalacağı tahmin edilmektedir. İkinci senaryoda, üretim %30, istihdam %50 ve çiftçi sayısı ile ekili alan miktarı %35 civarında azalmaktadır.

Özel sektör fabrikalarının mevcut düzeyde üretime devam edeceği ve şeker talebinin her yıl ortalama %1,8 oranında artacağı tahminiyle 2005-2010 döneminde birinci senaryoda 150 ile 350 bin ton ve ikinci senaryoda 400 ile 600 bin ton arası arz açığı yaşanması olası görülmektedir.

Şeker alternatifi tatlandırıcılar talebinin son yıllarda ortalama %20'lere varan artış oranları ile bu

ürünlerin fiyat avantajı da gözönüne alındığında, şeker yerine kullanımlarının artarak süreceği anlaşılmaktadır. Öte yandan, Türkiye'de şeker alternatif ürünler üretiminin kısıtlanarak şeker üretiminin korunması, bu ürünlerin ithalatının da kontrol altında tutulmasını gerektirmektedir. Ancak, mevcut uluslararası anlaşmalar ve koruma oranlarıyla bunun sağlanması zor görünmektedir.

Dünya şeker politikalarında yaşanacak olası serbestleşme sonrası artması beklenen dünya fiyatlarıyla birlikte, Türkiye'nin kısa vadede uygulayabileceği politikanın; üretilcek pancar şekerinin görece yüksek yurtiçi fiyatlarıyla dünya fiyatları arasındaki farkın ithalat vergilerine yansıtılması olabileceği düşünülmektedir (mevcut durumun devamı).

İki fiyat arası farkın günümüzdekinden daha düşük olması bekleneceğinden korumanın da daha düşük seviyelere çekilmesi sakınca yaratmayacaktır.

Öte yandan, serbestleşme sonrası dünya fiyatlarının yurtiçinde hakim kılınması durumunda, işleme sanayiinin rekabetinin sağlanabilmesi ve üretimin devamı açısından üreticiye yönelik iki tür destekten bahsedilebilecektir. Bunlardan biri belirlenen hedef fiyatla dünya fiyatı arasındaki farkın üreticiye ödendiği fark ödeme sistemi, diğeri ise, belli bir gelir baremine göre ödenen doğrudan gelir sistemidir. Bunlardan doğrudan gelir sisteminin, DTÖ'nün desteklemenin üretimden bağımsız yapılması şartından dolayı, uygulanma imkanı daha fazladır. Bütçe kısıtlarının burada önemli bir kriter olduğu belirtilmelidir.

Tablo 2. Değerlendirmede Kullanılan Verilerin TŞFAŞ Ortalamasından Sapma Oranları
(Kar Durumu ve TŞFAŞ Üretiminde Pay Kolonları Hariç)

Fabrika Adı	Pancar Şeker varlığı (%)	Randıman (%)	Kayıp (%)	Kar Durumu (milyon TL/ton)	Pancar maliyeti (%)	Sıralı maliyet (%)	Verimlilik (%)	Satış/Üretim oranı (%)	TŞFAŞ Üret. Payı (%)
Adapazar	-16.6	-22.4	14.4	-98.0	-8.5	27.2	17.4	5.1	3.1
Afyon	4.4	0.8	8.7	21.5	7.6	-8.5	-40.9	10.3	8.1
Ağrı	-4.9	-0.6	1.0	1.0	0.3	13.2	72.6	-9.1	2.1
Alpullu	-9.7	-2.6	35.7	-4.6	0.8	23.4	69.2	22.3	1.4
Ankara	1.3	0.1	14.4	-3.5	-0.2	14.9	92.1	28.4	3.5
Bor	2.8	1.2	-11.3	34.8	-4.0	-7.5	-8.8	-14.8	4.7
Burdur	0.3	0.5	-4.1	11.2	1.7	-12.1	-29.7	-4.8	6.0
Çarşamba	-15.0	-3.1	24.4	17.5	-3.7	33.4	79.0	32.5	1.8
Çorum	6.0	0.9	13.7	15.3	19.2	-9.6	-56.8	8.3	6.3
Elazığ	-10.2	-1.6	5.9	-24.2	-8.7	19.2	112.0	20.0	1.5
Elbistan	-8.2	-0.5	-17.9	27.3	-10.8	-8.1	-6.6	-23.0	4.0
Erciş	0.5	1.2	-24.2	-17.1	14.4	21.8	139.6	-12.7	1.4
Ereğli	-0.9	1.0	-24.8	32.2	0.2	-16.3	-55.1	-15.1	9.2
Erzincan	-0.7	1.0	-22.3	4.0	-2.3	-7.7	60.9	15.0	2.1
Erzurum	6.1	1.8	-13.2	-7.7	14.6	4.7	46.3	0.5	2.9
Eskişehir	-1.6	0.2	-5.6	12.0	-3.9	-8.4	-30.0	23.7	8.7
Ilgın	1.4	0.5	1.0	19.6	-2.5	-10.7	-28.1	-16.2	8.1
Kars	1.2	0.1	13.1	-37.2	24.2	35.3	123.6	-35.7	1.0
Kastamonu	-4.7	-0.4	-3.8	24.0	-3.5	-7.1	20.4	-25.1	2.7
Kütahya	3.4	1.6	-20.3	-9.2	4.3	-5.0	21.7	20.2	2.3
Malatya	-11.0	-2.3	20.2	-6.0	4.8	28.8	62.1	5.1	2.2
Muş	1.2	0.3	5.7	2.4	7.9	23.7	72.2	21.3	2.2
Susurluk	-16.8	-2.8	6.6	8.8	4.1	14.3	11.7	14.6	3.9
Turhal	0.3	0.3	0.6	36.6	0.9	-5.4	-27.5	-28.2	7.4
Uşak	-0.7	0.8	-16.7	-27.6	4.5	-2.3	63.7	21.1	1.8
Yozgat	8.6	-0.4	65.0	-23.4	10.8	41.9	21.3	1.0	1.5

Yeni Şeker Kanunu ile ilgili önerilerinden şu şekilde bahsetmek mümkündür:

- Şeker alternatifleri için uygulanan kotaların uzun dönemli bir sorun kaynağı olmaması açısından AB'de olduğu gibi sadece izoglikoza yönelik bir kotaların belirlenmesi gerektiği düşünülmektedir.
- Diğer taraftan, Kanuna göre, özelleştirme sonrası Şeker Kurulu'nun görev süresinin tekrar ele alınması gündeme gelecektir. Bu aşamada, Şeker Kurulu'nun mevcut kamu yapılanması içerisinde gerekliliği tartışılır bulunduğundan, özelleştirme sonrası söz konusu Kurulun ortadan kaldırılarak şeker piyasalarının devamlı izleme altında tutulabileceği yapının, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ile Sanayi ve Ticaret Bakanlıkları bünyesinde oluşturulacak birimler ve Rekabet Kurumu'nun etkin olduğu bir düzen içerisinde oluşturulması önerilebilecektir.
- Kanunla ilgili olarak hazırlanacak yönetmeliklerle üretici-işleyici ilişkileri düzenlenirken, rekabetin şeker pancarı fiyatının değil şeker fiyatının belirlenmesi sırasında oluşması sağlanmalıdır. Üretici-işleyici ilişkilerinde karşılıklı mağduriyetin önlenmesi en can alıcı noktayı oluşturmaktadır.

Öte yandan, şeker pancarında kalite standartlarının uygulanması ve kalitenin teşviki önem taşıyarak, ürün ekim kararlarının piyasa şartlarında dinamik olarak verilebilmesini teminen fiyatların yeterince erken belirlenmesinin sağlanması ve alternatif ürünlerde piyasa fiyatlarının ileriye dönük izlenebilmesi için borsaların etkin şekilde çalışması gereği dile getirilmelidir.

Çalışmadaki senaryolar kapsamında kapanması olasılığı görülen (Doğu fabrikalarında) Ağrı, Kars, Muş, Erzurum, Malatya ve Elazığ fabrikaları bölgelerinde şeker pancarı tarımının önemli olduğu ve bölgede kamu yatırımlarının çok az olması nedeniyle şeker fabrikalarının istihdamda önemli yer tuttukları anlaşılmaktadır. Adı geçen bölgelerde alternatif ürün sayısının azlığı ile bunlardan elde edilen gelirin pancara göre düşük olması şeker pancarının önemini daha da artırmaktadır. Bu nok-

tada, özelleştirme ve yeniden yapılandırmanın olumsuz etkilerinin azaltılmasına dönük olarak bazı önerilere yer verilebilir:

- Geri kalmış bölgelerdeki üretime devam edilecek fabrikaların rehabilitasyonu ile proje dahilinde yeni yatırımların desteklenmesi, gerekiyorsa üreticilere girdi desteği sağlanmasına yönelik politikalar izlenmesi seçenekler arasındadır ve DTÖ'ye uygundur.
- Ülke düzeyinde fabrika kapanmaları yaşandığı takdirde, istihdam dışı kalan işçilerin başka sektörlerde iş bulmak üzere eğitim görmeleri ve yönlendirilmeleri sağlanarak bunlara yönelik programlar ve geçici işsizlik sigortası gündeme getirilebilir.
- Üretimin devam ettirilemeyeceği bölgeler bulunursa, şeker pancarı yerine hayvancılık potansiyeli düşünülmek üzere yem bitkileri ve Türkiye çapında ise arz açığı bulunan ürünlerin özendirilmesi mümkündür.
- Üretime devam edilecek bölge ve fabrikalarda kamu-özel sektör koordinasyonu ile verimlilik ve kaliteyi artırıcı hizmetlerin geliştirilmesi düşünülebilir.

Özelleştirme uygulamalarında çözüme ulaştırılması gereken asıl konunun, üretimin devam ettirilmesine yönelik tedbirlerin fabrika satış sözleşmelerinde yer alması ile fabrikaların amaç dışı kullanımının önlenmesidir. Fabrikaların mali yönden güçlü ve yatırım yapabilme kapasiteleri olan özel sektör taliplilerine satılması için satış kriterlerine bazı hükümlerin konmasının uygun olabileceği düşünülmektedir. Bu aynı zamanda, ileriye dönük şeker talebinin yurtiçinden sağlanabilmesi amacına dönük fabrika tevsi ve modernizasyonun gerçekleştirilebilmesinde önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

Kaymaz, Taylan, **Şeker Politikalarında Yeni Yönelimler ve Türkiye'nin Konumu**, DPT Yayını, 2001.

TARIM ÜRÜNLERİ TİCARETİNDE YENİ DÜZENLEMELER

Sadi ULUSOY*

I. GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz yüzyıla damgasını vuran "küreselleşme" veya "globalleşme" olarak adlandırılan çok fazla fırsat ve tehdit içeren bu güçlü akım, yatırım, üretim, ve mübadele (dış ticaret) ilişkilerini evrensel kurallar dizayn etmek suretiyle yeniden şekillendirmektedir. Uluslararası kuruluşlar vasıtasıyla oluşturulan bu yeni kurallar manzumesi üye ülkelerce kabullenilmekle bu ülkelerin bağımsız karar alma egemenliklerini bir kısmı da bu kurallar bütününe devredilmiş olmaktadır.

Öte yandan, Türkiye gerek siyasi gerekse ekonomik anlamda tarihsel bir dönemeçtedir. AB'ye uyum yasaları sıkıntılı tartışmalara sahne olmakla birlikte bir bir çıkarılmaktadır. Bu itibarla pürüzsüz bir uzlaşma sergilenmemekle birlikte Ülkemizin yıllarca önce çizdiği, üçüncü dünyanın dışında, batı medeniyetine entegre olma yönündeki genel dış politikasının istikameti kaba hatlarıyla da olsa takip edilmektedir.

Uygulanacak olan dış ticaret politikalarının ülkede hakim olan ekonomik sistemden bağımsız olması düşünülemez. Değişik ülkeler, tarih sürecinde belli dönemlerde (kapitalist, sosyalist ve bazen karma ekonomi) değişik içerik ve istikamette politikalar izlemişler ve makro politikaları ile uyumlu olduğu varsayılan dış ticaret politikaları dizayn etmişlerdir. Bazı hallerde makro ekonomi politikası dış ticaret politikasını belirlerken bazı hallerde de dış ticaret politikası makro ekonomi politikasının çekirdeğini oluşturmuştur. Dünyada mal mübadelesinin gelişimi ile pek çok halde de dış ticaret politikalar makro kalkınma politikalarının başatı olmuştur. İthal ika-

mesi, ihracata dayalı kalkınma politikaları gibi. Günümüzün evrensel ve çok güçlü akımı olan Globalleşme ise nihai hedef olarak serbest piyasa ekonomisi ve liberal dış ticaret sistemini kurumsallaştırmayı amaçlamaktadır.

Ülkemizin bu süreçte olabildiğince aktif bir katılımı etkin bir aktör olmaya çalışması ulusal çıkarlarımız açısından zorunludur. Zira oyunun kuralları bütün ülkeler tarafından ortaklaşa kararlaştırılmakla birlikte, esas itibarıyla güçlü ve aktif ülkeler tarafından belirlenmektedir. Dünyada 17. büyük ekonomiye sahip ve G 20 içinde yer alan ülkemiz, bu süreçte olması gerektiği ölçüde ağırlıklı rol üstlenmemektedir.

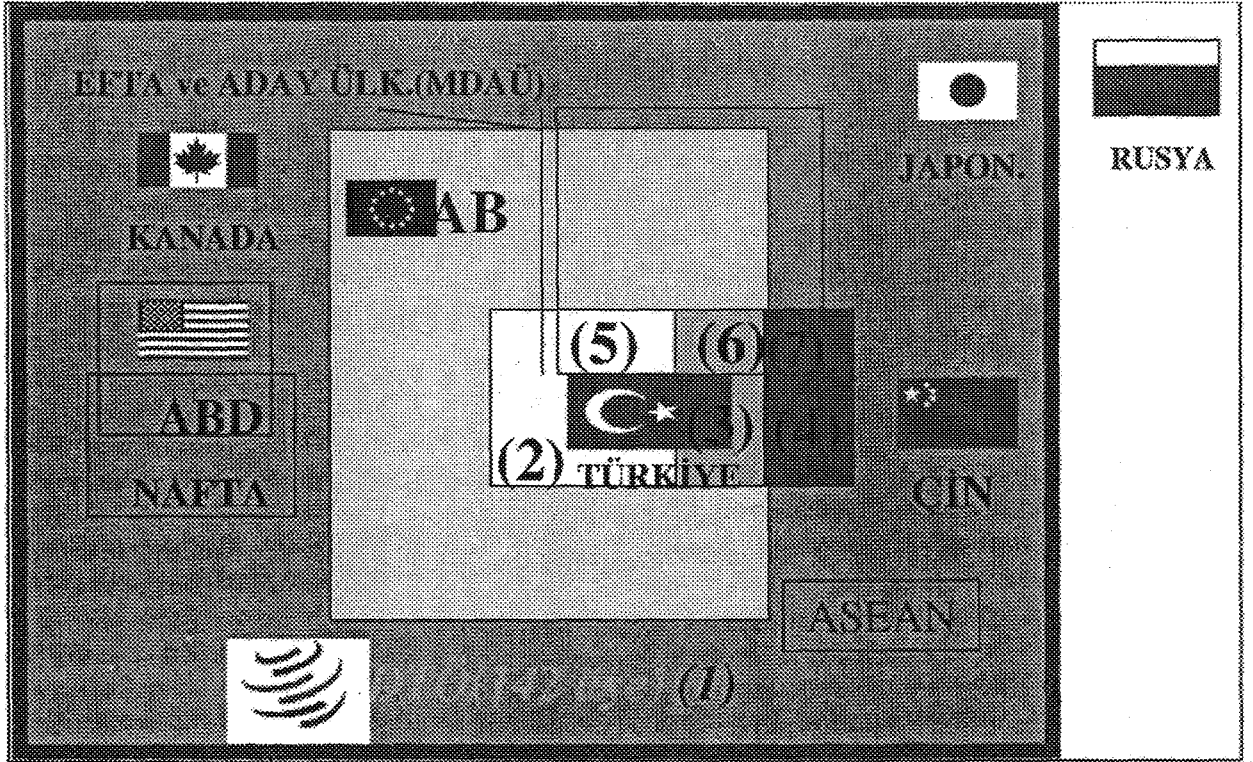
Bu nedenle yukarıdaki genel tanım çerçevesinde yeni politika hedeflerinin tespit edilmesi, bu hedefe uygun stratejilerin belirlenmesi ve bunlarla uyumlu bir kurumsal yapılanmaya gidilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, ülke nüfusunun yaklaşık yarısına geçim kaynağı sağlayan Tarım sektöründe, anlaşılır ve şeffaf hedefleri olan bir ulusal tarım politikasının belirlenmesi, gelişmenin toplum katmanları arasında adil bölüşümü ve sosyal huzur açısından hayati öneme sahiptir. Tarım ürünleri dış ticaret politikası da bu makro politikanın bir fonksiyonu olacaktır.

II. GIDA VE TARIMSAL ÜRÜNLER DİŞ TİCARETİNDE YENİ DÖNEM

Türk tarım ve gıda sanayi ürünlerinin dış ticareti açısından Dünya Ticaret Örgütünü (DTÖ) Kuran Anlaşma, ülkemiz ile AB arasındaki ortaklık ilişkisi ile 1995 yılında tesis edilmiş olan Gümrük Birliği ve

* Zir. Müh., Dış Ticaret uzmanı, Dış Ticaret Müsteşarlığı.

Şema I. Dış Ticarete (Tarım) Yeni Düzen ve İlişkiler

Not: 1- Makalenin içeriğine yönelik olarak, izahı kolaylaştırmak amacıyla tarafımızca hazırlanmıştır. Dış ticaret ilişkisinin bütünüdür içermez.

2- (1), (2), (3), (4), (5), (6), (7) ile işaretli alanların izahı devam eden bölümde yer almaktadır.

ayrıca IMF ile 18. kez akdedilmiş olan son Stand-By Anlaşması bünyesinde tarım ürünleri ilişkin yer alan hükümler önem taşımaktadır. Yukarıda sıralanan düzenlemelerin kapsamı ve kurallarının genelden özele olan niteliği itibarıyla Türk tarım ürünleri dış ticaretine etkisi açısından sırasıyla aşağıda irdelenecektir.

DTÖ Tarım Anlaşması tüm tarım ürünleri açısından hükümler taşıırken, üyesi olan bütün ülke ve ülke grupları açısından da bağlayıcıdır. Öte yandan Türkiye'nin AB ile ortaklık ilişkisi çerçevesinde Gümrük Birliği ve bazı tarım ürünlerinde sağladıkları pazar kolaylıkları çerçevesinde birbirlerine karşı bir takım yükümlükleri bulunurken öte yandan her iki tarafında DTÖ çerçevesinde tüm diğer üyeler nezdinde yükümlülükleri bulunmaktadır. Stand-By

Anlaşması çerçevesinde getirilen yeni düzenlemeler daha ziyade yapısal önlemlerle ilgili olup, dış ticarete etkisi dolaylı ve görece minimaldir.

II. A. YENİ DİŞ TİCARET DÜZENİ İTİBARIYLA TARIM ÜRÜNLERİNİN SINIFLANDIRMASI

Makaleye tarım ürünlerini gerek DTÖ ve gerekse AB ile ilişkilerimiz açısından bir sınıflandırmaya tabi tutmak makalede verilenlerin daha iyi algılanmasını sağlayacaktır. Zira Gerek DTÖ, gerek AB ile ilişkiler ve gerekse STA'lar çerçevesinde teati edilen tavizler nedeniyle tarım ürünlerinde dış ticaret ilişkisi oldukça girift bir görünüm kazanmıştır. Bu sınıflandırmanın izahını kolaylaştırmak açısından dizayne edilmiş olan Şema 1'de yer alan işaretleme sırasına riayet edilecektir.

II.A.1. DTÖ Kapsamında Tarım (Gıda Dahil) Ürünleri

(1)² Bu kısım, kolay olan sınıflandırmadır. DTÖ hükümleri, Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu (GTİP) sınıflandırmasına göre 01-24. fasıllar arasında yer alan su ürünleri hariç tüm tarım ve gıda ürünlerini kapsar.

(2) ile işaretli alan şemada sanayi ürünlerini göstermektedir. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile bu ürünlerde Bir kısım hassas ürünlerde tesis edilen geçiş dönemi hariç olmak üzere, AB ile Türkiye arasında serbest dolaşım tesis edilmiştir. Bir diğer ifade taraflar arasında gümrük vergileri sıfırlanırken Türkiye üçüncü ülkelere uygulanacak vergi düzeyi olarak Topluluk Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) üstlenmiştir. Dolayısıyla bu ürünlerdeki DTÖ taahhütlerimiz de AB'nin DTÖ'ne olan OGT taahhütleriyle bağlanmıştır.

II.A.2. AB ile İlişkiler ve Gümrük Birliği Çerçevesinde Tarım Ürünleri

Konunun basitleştirilmesi açısından AB ile ilişkilerimiz çerçevesinde Türk Tarım ve Gıda Sanayi Ürünleri'ni 2 kategoride incelemek uygun olacaktır.

(3) İşlenmiş Tarım Ürünleri: Genel terminolojide anlaşılan işlenmiş tarım ürünleri olmayıp, Gümrük Birliği uygulamasıyla dış ticaret terminolojimize katılmış bir tanımlamadır. Bu ürünler, Roma Anlaşması'nın I nolu ekinde yer almayan (non-Annex II Goods) ve ortak özellikleri olarak bünyelerinde hububat, süt ve şeker ile bunların türevlerini içeren ve EK II 'de yer almamasına rağmen tarımsal içerikleri dikkate alınmak suretiyle özel bir ithalat rejimine tabi olan ürünlerdir. Gıda sanayii ürünlerinin önemli bir kısmını içeren bu grup da bu ürünlerin gümrük vergilerin sanayi payı olarak adlandırılan kısmı açısından gümrük birliği gerçekleştirilmiştir. Taraflar birbirlerine sadece tarım payı uygulamaktadırlar.

Bu grupta yer alan ürünlerin başlıcaları, meyveli yoğurt, makarna, bisküvi, çiklet ve şekerli ve kakao ürünler (kahve değil) maya, dondurmadır. Gümrük vergileri açısından DTÖ taahhütleri bu grup içinde geçerlidir.

Bu grup altında bir alt grup olarak incelenebilecek olan diğer işlenmiş tarım ürünleri: bünyesinde bünyesi tarım ürünleri bulundurmalarına rağmen sanayi ürünü olarak addedilen ürünlerdir. AB ile ticarete gümrük vergileri karşılıklı olarak sıfırlanmış, Gümrük Birliği (serbest dolaşım) gerçekleştirilmiştir. Üçüncü ülkeler açısından OGT (CCT) üstlenilmiştir. Bu grup içinde 2. grupta yer alan ancak sadece ad-valorem vergi ile korunmakta olan ürünlerde bulunmaktadır. Bira, yüksek alkollü içkiler, işlenmiş tütün, domates ketçabı gibi ürünler yer almaktadır.

(4) Temel Tarım Ürünleri; Bu grupta bitki, hayvan ve su ürünlerinin ilk işleme aşamasındaki ürünler yer almaktadır. Bu ürünler aynı zamanda Roma Anlaşması ile Tarım ürünleri olarak belirlenen ve Anlaşmanın I nolu ekinde zikredilmektedirler. AB ile bütünleşme sürecinin tamamlanmış olan aşaması Gümrük Birliğidir ve grupta yer alan ürünler Gümrük birliğinin dışındadır. Türkiye AB orijinli gruba giren ürünlerin ithalatında uygulayacağı gümrük vergilerini belirlemede egemendir. Bu ürünlerde serbest dolaşım Türk Tarım politikasının OTP'ye uyum sürecinin tamamlanması ile gerçekleşecektir. Ancak taraflar bu ürünlerde ortaklık hukukunun ilgili hükümleri uyarınca karşılıklı pazara giriş kolaylıkları sağlamışlardır. Türkiye bu ürünlerde gümrük vergilerini DTÖ nezdindeki taahhütleri uyarınca 2001 yılı itibarıyla ortalama %24 indirmiş olacaktır. Bu grupta, canlı hayvan et, süt ve sütlu ürünlerin önemli bir bölümü, hububat, baklagiller, meyve, sebze ve meyve sebzelerin işlenmesinden elde ürünler, çay, ham tütün vb. yer almaktadır.

² Şema: 1'de yer alan numaralandırma esas alınmalıdır.

II.A.3. Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA)

Çerçevesinde Sağlanan Tercihli İlişkiler Çerçevesinde Doğan Diğer Sınıflamalar

(5) Serbest Dolaşıma girmiş olan sanayi olup, AB'nin tercihli Anlaşmalarının üstlenmesi yönünde ki yükümlülüğümüz uyarınca 1995 yılından itibaren peyder pey akdedilmiş olan 13 adet Serbest Ticaret Anlaşması çerçevesinde, önemli kısmı Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesi olan bir dizi ülkeyle karşılıklı olarak gümrük vergilerinin sıfırlandığı ürünlerdir. (5) ile (2)'nin çakışmaması bazı ülkelerle yapılan Anlaşmalarda 8-10 yıla kadar varan geçiş dönemi tesis edilmiş olması nedeniyledir. Geçiş dönemlerinin sağlanması ile bu iki alanının birbiriyle eşitleneceği akılda tutulmalıdır.

(6) Söz konusu STA'ların bir kısmında işlenmiş tarım ürünlerinde karşılıklı taviz alışverişi yapılırken bir kısmında bu ürünlerde taviz değişimi çok kısıtlı tutulmuştur. Zaman içinde bu tercihli ilişkinin geliştirilmesi ile (3) ve (6) nolu kutularında birbirleri ile birleşeceği düşünülmelidir.

(7) AB'ne taviz tanınmamış ancak STA akdedilen ülkelerle taviz değişimine konu edilmiş çok az sayıda ürünü içerir. (4) ve (7) kutularının birbirleriyle eşitlenme süreci pratikte ancak gerek aday ülkelerin gerekse Türkiye'nin AB'ne katılım sürecinin (geçiş dönemleri dahil) tamamlanması ile mümkün olacaktır.

II.B DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ İLE GETİRİLEN DÜZENLEMELER

Uruguay Round'a kadar Tarım konusuna GATT bünyesinde spesifik atıflarda bulunulmamış ve "sübvansiyon ve miktar kısıtlamaları" gibi değişik konu başlıkları altında ele alınmıştı. Tarımın özel sorunları ve hemen her ülke de özel statülü politikalara muhatap olması nedeniyle GATT idarecilerince

kimi turlarda gündeme getirilmeye çalışılmışsa da sonuç alınamamıştır. Dolayısıyla, Tarım konusu GATT'la dünya ticaretine getirilmeye çalışılan disiplinler bütününden bir istisna olarak muaf tutulmuştur (nasıl ki AB'ni kuran Roma Anlaşması da tarımı örneğin Rekabet Politikası hükümleri dışında tutmuş sa). Bu istisnaların dünya tarımını "kötü yola" ³ (disarray) düşürdüğü söylenir. İfade kısaca; zengin ülkelerce tarım güçlü bir şekilde desteklenirken, kısıtlı kaynaklara sahip ülkelerce bu desteğin sağlanamaması halinden doğan ve dolayısıyla adil olmayan durumu anlatmak için kullanılmıştır. Zaman ve alan kısıtı nedeniyle adil olmayan bu durumun panoramasını maalesef burada çizemeyeceğiz ancak tarımın bu kötü yoldaki serüveni Uruguay Round Müzakerelerinin başlangıcına 1986 yılına değin sürer. Round'u başlatan 1986 Punta del Este Deklarasyonunda tarımda iç politikaların dış ticaret üzerinde etkisi nihayet kabul edilir. Böylece Tarım müzakerelerinde sadece sınır önlemleri ile ihracat sübvansiyonları değil iç desteklerin de etrafıca tartışılması kabul edilir.

II.B.1. TÜRKİYE'NİN TARIM VE GIDA SANAYİ ÜRÜNLERİ AÇISINDAN DTÖ TARIM ANLAŞMASI ÇERÇEVESİNDE TAAHHÜTLERİ VE GELİŞMELER

TBMM tarafından 26.1.1995 tarihli ve 4067 sayılı Kanunla uygun bulunmakla⁴ Türk hukuk sistemine entegere edilmiş olan Dünya Ticaret Örgütünü Kuran Anlaşma Eki GATT 1994, Tarım Anlaşması, tarım ürünlerinin dış ticaretinde giderek, üretimin desteklenme biçimi, yerli üretimin ithal kaynaklı ürünler karşısındaki konumu gibi hususlarda evrensel bazda kurallar belirleyerek, tüm üye ülkelerini bu kurallara uymakla yükümlü kılmıştır. Dahası, Sağlık ve Bitki Sağlığı Anlaşması (SPS) ve Ticarete Teknik Engeller (TBT) Anlaşmaları ile, dış

³ İlk kez Chicago Üniversitesinden Prof.Dr. Gale Johnson'un 1973 yılında yayımlandığı bir kitabında kullanılmıştır.

⁴ 25 Şubat 1995 tarih ve 22213 mükerrer sayılı Resmi Gazete.

ticaret ve üretimin de ötesine geçerek tarım ürünlerine uygulanacak olan sağlık önlemleri ve teknik düzenlemelere de disiplin getirmiştir.

Anlaşma temel de üç alanda esaslı düzenlemeler içermektedir; pazara giriş, ihracat sübvansiyonları ve iç destekler.

II.B.1.a PAZARA GİRİŞ:

1.Tarifikasyon

Gümrük vergileri dışındaki her türlü korunma önlemlerinin tarife eşdeğerlerine dönüştürülerek mevcut gümrük vergilerinin üzerine eklenmesi yükümlülüğüdür. Türkiye bu konuda bir bildirimde bulunmadığı, için tarifikasyona gitmemiştir. Tarifikasyon yapan ülkelere aşağıda açıklanacak olan Özel Korunma Önlemleri mekanizmasından faydalanma hakkı tanınmış olup, Türkiye, tarife dışı önlem uygulamadığı (ve dolayısıyla tarifikasyona gitmediği) için bu mekanizmadan faydalanamamaktadır. 40 ülke tarifikasyon uygulamasından yararlanmıştır.

Tarifikasyona konu olabilecek tarife dışı önlemlere; miktar kısıtlamaları (kotalar), değişken nitelikli vergiler (prelevmanlar gibi), minimum ithal fiyatı uygulamaları, kısıtlayıcı ithalat lisansı sistemleri, gönüllü ihracat kısıtlamaları örnek sayılabilir. Ülkemizde bir dönem yaygın biçimde uygulamada bulunan Toplu Konut Fonu ödemeleri Gelişme yolundaki ülkelere tanınan bir ayrıcalık olan Ödemeler Dengesi Çerçevesindeki tarife dışı önlemlerin muaf tutulması uygulamasından yararlanmak suretiyle tarifikasyon yükümlülüğü dışında tutulmuştur. Daha sonra su ürünleri dışında tüm TKF kesintilerini advolerem tarzlı gümrük vergilerine dönüştüren Türkiye'nin bunu 1994 yılında yaparak bir tarifikasyon işlemi olduğu cihetle özel korunma önlemleri yararlanma hakkını elde etmek yönünde girişimde bulunma imkanı düşünülebilirdi.

Tarife İndirimleri(Pazara Giriş Taahhütleri)

DTÖ üyeleri tarım ürünleri açısından (Gıda sanayi ürünleri dahil, su ürünleri hariç) 1986-1988 baz dönemi, itibariyle uygulamakta oldukları Gümrük vergilerini 6 yıl içinde (Gelişme Yolundaki Ülkeler için 10 yıl) her bir üründe en az %15 'ten (GYÜ'ler %10) az olmamak kaydı ile ortalama olarak %36 (GYÜ'ler %24) indirim yapacaklardır. En Az Gelişmiş ülkelerin tarifelerde indirim yükümlülükleri bulunmamaktadır. Türkiye bu bağlamda tüm tarım ürünlerinde (3305 adet 8 dijitli GTİP) GYÜ'lere tanınan farklı muamele çerçevesinde indirim taahhüdünde bulunmuştur.

Tavan Konsolidasyonu

Gelişme yolundaki ülkelere DTÖ kurulmadan daha önce konsolide edilmeyen ürünlerde, baz dönem de uygulanmakta olan vergi düzeyinden daha yüksek bir vergi düzeyini konsolide etme hakkı tanınmıştır. Pek çok ülke bu haktan faydalanırken Türkiye de hububat, canlı hayvan, et, süt ve sütlu ürünler gibi hassas addettiği kimi ürünlerde %200-250'lere varan oranlarda tavan konsolidasyonu'na gitmiştir.

Tarife basamağı

Pek çok ülkede pozitif "tarife basamağı"⁵ mevcut iken ülkemizde genellikle ters basamaklama (de-escalation) mevcuttur. Basit mantıkla tarife basamağının amacı ülkede katma değer yaratılmasını teşvik ve yaratılan katma değerın korunmasıdır. Türkiye'de ters basamaklamanın başlıca sebebi bazı gıda sanayi kollarının katma değer yaratma yönünden zayıf kalmış olması, üretim ve ihracat potansiyelinin temel (birincil) ürünlerde yoğunlaşmış olması, öte yandan tüketim yapısı ve alışkanlıklarıdır. En çarpıcı iki örnek; sığır etinin (birincil ürün)

⁵Hammaddeden nihai ürüne uzanan zincir içerisinde işlenme düzeyi ile doğru orantılı yüksek tarife uygulanması olgusudur. Arpa'nın vergisinin malttan, maltın vergisinin, bira'dan daha düşük olması gibi.

gümrük vergisi %225 iken, tuzlanmış salamura edilmiş sığır etinin (2.nci ürün) vergisi %114,3 ve sosisin (nihai ürün) vergisi ise %96,3'tür. Benzer durum elma ve elma suyunda geçerlidir. Her ikisi de Türkiye anılan birincil ürünleri işleyen gıda sanayi ürünlerinin tüketim düzeyinin ve dolayısıyla gıda sanayinin kendisinin gelişmemiş olması nedeniyle açıklanabilmektedir. Ancak ülkemizde henüz genç ve/fakat hızla gelişen bir sanayi kolu olan gıda sanayinin zaman içinde artan oranda korunma ihtiyacı duyacağı gözardı edilmemelidir.

Türkiye tavan konsolidasyonu uygulamasının yarattığı kolaylıkların da etkisiyle halihazırda DTÖ'ne bağlı tarife hadlerin altında gümrük vergisi uygulamaktadır. Halen cari gümrük vergileri taahhüt listemizde yer alan ürünlerin yaklaşık %50'sinde DTÖ'ne bağlı hadler düzeyindedir. Bazı ürünlerde de Türkiye İndirim taahhüdünün asgari sınırı olan %10'luk indirimler yapmıştır. Bu ürünler Türkiye'nin sınırda koruma açısından hassas addettiği ürünlerdir. Örnek vermek gerekirse; canlı hayvanlar, süt ve süt ürünleri, yumurta, kesme çiçek, yaşı meyve ve sebze, hububat ve unları, nişasta, yağlı tohumlar, hazırlanmış et ürünleri, şeker, maya, küspe, işlenmiş tarım ürünleri, yaprak tütün ve bira mayası bu ürünler arasında sayılabilir.

Türkiye'nin 1995-2000 dönemi içinde, bu dönemle sınırlı olmak üzere bir değerlendirme yapmak gerekirse Canlı hayvan ve et şeker gibi ürünler dışında tarife indirimlerinden kaynaklanan ciddi bir sorunla karşılaşmadığı görülmektedir. Ancak önümüzdeki müzakerelerde yeni indirimlere karar verilmesi halinde tablo değişebilecektir.

Özel Korunma Önlemleri

İleri Tarım müzakerelerinde tarifeler (pazara giriş) başlığı altında müzakere konusu kılınacak olan bir diğer konu da "özel korunma önlemleridir"⁶. Yukarıda izah edildiği üzere Türkiye tarifekasyona gitmediği için bu önlemden yararlanma hakkına sahip bulunmamaktadır. Türkiye'nin GÜ'lerin uyguladığı özel korunma önlemlerinin kaldırılması veya GYÜ'lere de esneklik tanınarak özel korunma önlemlerine başvurma hakkı tanınması yönünde gayret sarfetmesi faydalı olacaktır.

II.B.1.b. İHRACAT SÜBVANSİYONLARI

Esasen GATT 47'nin sübvansiyonlara ilişkin XVI. Maddesi, tarafları; birincil ürünler⁷ dışındaki ürünlere, doğrudan ve dolaylı ihracat sübvansiyonları uygulamalarını terk etmelerine birincil ürünlere de uygulanmaktan kaçınmalarına hükmeder. Madde ayrı bir hükümle, taraflardan birinin doğrudan veya dolaylı sübvansiyon uygulamalarını "dünya ticaretine katılan diğer ülkelerin geçmiş yıllardaki performanslarını dikkate alarak, uygulayan ülkenin payının toplam dünya ihracatı içinde hakkaniyetli bir payın (equitable market share)⁸ üzerine çıkmayacak şekilde uygulamaları koşuluna bağlamıştır. Bu itibarla, GATT 47 sübvansiyonlara cevaz verirken, diğer taraftan da bundan zarar görecektir ülkelere "antidumping ve fark giderici vergiler" hükümleri gibi esasen birincil ve işlenmiş ürün ayırımı yapmayan bir güçlü enstrüman korunma enstrümanı sağlamıştır. GATT 47'de hal böyle iken DTÖ'de AoA'nın 13. maddesinde yer alan itidal gösterme hükümleri "peace clause" indirime taahhüdüne bağ-

⁶Tarifelendirme (tarifekasyon) yapan ülkeler, ithalatın belli bir miktarın (trigger level) üzerine çıkması veya ithalat birim fiyatın belli bir düzeyin (trigger level) altına inmesi halinde, taahhüt listelerinde gösterilmiş olmak kaydı ile otomatik olarak önlem almak (yüksek oranlı vergi uygulamak) hakları bulunmaktadır.

⁷Birincil ürün: doğal formunda veya uluslararası ticarete konu olabilecek miktarlarda pazarlanabilmek için gerekli normal işlemlerden geçirilmiş tarım, ormancılık ve balıkçılık ürünleridir.

⁸Ancak değişik roundlarda "equitable market share"e bütün kesimlerin katılacağı bir tanımlama kazandırma girişimleri sonuç vermemiştir.

lanmış olan sübvansiyon uygulamalarına karşı önlem alınamayacağını hükme bağlar. Özetle aslında güçlü müzakerecilerin bir kısmı oyunu kuralına göre oynayamayacaklarını kabul etmiş ve kendi çıkarlarına uygun yeni kurallar belirlemiştir.

İndirim taahhütleri açısından 1986-1990 veya 1991-1992⁹ yılları baz alınmıştır. İndirim taahhütlerin başlangıç seviyesi anılan yıllara ait ihracat miktarı ortalamasının 5 yıllık ihracat iadesi ortalamasına çarpılması suretiyle belirlenmiştir. Söz konusu yıllarda ihracat sübvansiyonu uygulamayan ülkelerin sübvansiyon kullandırma hakkı bulunmamaktadır.

İNDİRİM TAAHHÜTLERİ			
	UYGULAMA DÖNEMİ	MİKTAR	DEĞER
GELİŞMİŞ ÜLKELER	1995-2000 (5 yıl)	%21	%36
GEL. YOL. ÜLKELER	1195-2004 (10 yıl)	%14	%24

Anlaşma öte yandan gizli birer ihracat sübvansiyonu aracı olarak kullanılma özellikleri olan ihracat kredileri ve gıda yardımları konularının da disiplin altına alınmasını öngörmektedir.

İhracat sübvansiyonları açısından 136 üye arasından 25'i indirim taahhüdünde bulunmuştur. Seki-

zi GYÜ'dür. Türkiye Toplam 44 üründe taahhütte bulunmuştur.

Tablodan Türkiye'nin sübvansiyon taahhütlerini oldukça spesifik ve detaylı bildirmek suretiyle esasen kendini bağladığını bir ürün grubu içinde değişik ürünler arasında sübvansiyon uygulamak açısından kendini sınırladığını görüyoruz. Örneğin Türkiye'nin 1998 yılında sübvansiyon bağlı taahhüdü 616,7 milyon dolar iken bunun sadece %4,7'sini kullanabilmiştir.

Türkiye'nin ihracat kompozisyonunun son on yıl içinde ciddi değişiklik olması nedeniyle taahhüt listesinde yer alan sübvansiyonlarının pratikte kullanılamamasına ve ayrıca bazı tarımsal ürünlerin ihracatında kaydedilen önemli artışlar söz konusu ürünlerde sübvansiyon taahhütlerinin düşük kalmasına yol açmıştır. Öte yandan bütçe kısıtları nedeniyle yasal olarak uygulayabilir olmasına karşın bazı ürünlerde sübvansiyon uygulayamamıştır.

Ülkemiz bu tür kısıtları nedeniyle, ileri tarım müzakerelerinde sübvansiyonların kaldırılması veya GÜ'lerin kapsamlı indirimde bulunması alternatiflerini destekleyecektir. Aksine gelişmeler olması halinde Türkiye taahhüt listesinde tadilat yapılması imkanını araştıracaktır.

ÜLKELERİN TAAHHÜT SAYISI

ÜLKELER	TAAHHÜDE KONU ÜRÜN SAYISI	TAAHHÜDE KONU MADDELERİN İÇERDİĞİ HS 8'Lİ GTİP'leri
TÜRKİYE	44	169
AB	20	210
İSVİÇRE	5	69+18 ADET HS 4'LÜ
ABD	13	36
NORVEÇ	11	188
BREZİLYA	16	168

⁹Baz indirim döneminin 1986-88'den farklı olarak 1991-92 dönemi olarak ta alınabilmesini tek sebebi, Fransa'nın ısrarı nedeniyle. Sizce herhangi bir orta boyutlu ülke ısrarlı olsaydı kabul ettirebilirdi mi?

II.B.1.c. İÇ DESTEKLER

Geleneksel olarak ticaret önlemleri ile ilgilenen GATT ticaretle ilgili olanlar hariç (GATT' 1994 madde XVI) ve tamamen iç destek formunda olan önlemler hakkında hüküm içermemekte idi. Nihayet, UR ile iç destekler de bir disipline bağlandı. Anlaşma ile daha ziyade gelişmiş ülkelerin üretim fazlalıklarına yol açan iç desteklerin durdurulması ve üye ülkelere ulusal tarım politikalarını değişik koşullara göre uyarlayabilmek için bir hareket alanı bırakılması amaçlanmıştır.

Tarım üreticilerine sağlanan her tür teşvikler anlaşma hükümlerine tabidir. Taahhütler nitelik ve niceliksel olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Niteliksel taahhütler, indirim taahhütleri dışında tutulan destek tiplerinin tanımlanması sağlanırken, niceliksel taahhütlerle, tarım ürünlerine sağlanan desteklerin indirim cetveli belirlenmektedir.

Ülkemiz değerlendirmesine geçmeden kısaca iç desteklerin sınıflandırılmasına göz atalım.

Kırmızı kutu (Amber box) önlemler: DTÖ tarafından yasaklanmış önlemlerdir. Bunlardan doğrudan ürüne yönelik fiyat destekleridir. Verimliliğini ve dolayısıyla üretimi artıran desteklerdir. AB Ortak Tarım Politikasının uzun yıllar etkin olarak kullandığı destek tipidir. Ürün fazlalıkları ve yaygın deyimile tereyağı ve şarap dağlarının sorumlusudur. Tarıma reel kaynak transferi niteliğinde ve piyasa ekonomisinin temel kurallarına aykırı olup kaynakların rasyonel dağılımını bozmaktadır. Ülkemizde yaygın olarak hububat ve tütün de uygulanmakta olan (en azından geçmişte) destekleme alımları bu gruptadır.

Yasaklanmış desteklerin GÜ'lerce 6 yılda (GYÜ'ler 10 yıl) %20 (GYÜ'ler %13,33) indirilmesi gerekmektedir. "**De Minimis**" olarak adlandırılan asgari destek düzeyi indirim taahhüdü kapsamı dışında tutulmaktadır. "*de minimis*" düzeyi GÜ için %5 gelişme yolundaki ülkeler için %10'dur. kalkınma

planları çerçevesinde, GYÜ'lere uygulanan ayrıcalıklar bununla sınırlı değildir. Kalkınma planları çerçevesinde, Tarımda yatırım sübvansiyonları ve düşük gelirli ve sınırlı kaynaklı üreticilere sağlanan girdi sübvansiyonları, indirim taahhüdü kapsamı dışındadır. Bu itibarla sanıldığı gibi aksine ülkemizde tarıma yönelik iç destek imkanlarının en azından içinde bulunduğumuz dönem itibarıyla DTÖ taahhütleri nedeniyle kısıtlanmış olduğu çıkarımı çok da gerçekçi değildir. Esasen sorun kaynak sorunudur. Ülkede tarıma aktarılacak kaynak ve siyasi iradenin mevcudiyetinde bunun uygulanması için bir engel bulunmamaktadır.

Mavi kutu (Blue box) önlemleri : Münhasıran ürünle ilişkilendirmeksizin sabit bir alan, sürü hacmi veya ağaç sayısı baz alınarak ve baz üretim seviyesinin %85 veya daha azı üzerinden yapılan doğrudan gelir destekleri bu sınıftadır. Tanımından da anlaşılacağı üzere, üretimi teşvik edici bir nitelik taşımamaktadır. Topluluğun Gündem 2000 ile son yapısına kavuşturduğu Ortak Tarım Politikası Reformunda daha sıklıkla kullanılması öngörülen önlem tipidir. Özellikle üretim fazlalıkları bulunan ürünlere yönelik önlemlerde sıklıkla başvuru olan bir önlem türüdür. Ülkemizde tütün ve çayda üretim planlaması ve kaliteyi artırmaya yönelik tütünde kota ve çayda budama tazminatı altındaki, ödemeler bu tiptendir. Öte yandan Yağlık Ayçiçeği zeytinyağı, soya ve kütü pamuk'ta fark ödemesi tartışmalı olmakla birlikte bu kutu kapsamında değerlendirilebilir.

Gerek GÜ gerekse GYÜ'ler açısından indirim taahhüdünün dışında tutulmuştur. Ancak ileri tarım müzakerelerinin en zorlu tartışmaları mavi kutu önlemlerin tanımlamaların yapılması hususunda gerçekleşeceği anlaşılmaktadır.

Yeşil kutu önlemleri : Anlaşmanın 2 nolu ekinde sıralanmaktadır. Üretim ve ticaret üzerinde bozucu etkileri olmayan veya asgari düzeyde olan önlem tipleri olarak tanımlanmıştır.

Araştırma, zararlı ve hastalık kontrolü, Eğitim Hizmetleri, yayım ve danışmanlık hizmetleri, sağlık, güvenilirlik, dereceleme ve standardizasyon amaçlı kontrol hizmetleri, pazarlama ve promosyon hizmetleri, altyapı hizmetleri, Gıda güvenliği amaçlı kamu stokları, Yurtiçi gıda yardımı, Üreticilere doğrudan ödemeler, Fiyattan ve üretimden bağımsız gelir desteği, Gelir sigortası ve net gelir güvenliği programlarına devletin mali katkısı, Doğal afetler için yapılan ödemeler, Üretici emeklilik programları aracılığıyla sağlanan yapısal uyum yardımı, Yatırım teşvikleri yoluyla sağlanan yapısal uyum yardımı, Çevre programı kapsamında olan ödemeler, Bölgesel yardım programları kapsamındaki ödemeler şeklinde gerçekleştirilecek destekleri kapsamaktadır.

İÇ DESTEK İNDİRİM TAAHHÜTLERİ

	GELİŞMİŞ ÜLKE	GELİŞMEKTE OLAN ÜLKE
Baz Dönem	1986-1988	1986-1988
Uygulama Dönemi	1995-2000	1995-2004
İndirim oranı	2000	13,33
"de minimis"	5	10

İç Desteklerin Hesaplanması

Yeşil ve mavi kutu desteklerin dışında kalan her türlü destek biçimi indirim tabidir. İndirim taahhütleri Toplu Destek Ölçümü cinsinden ifade edilmektedir (AMS).

Yapılmak ta olan desteklerin düzeyinin tespiti açısından, Anlaşma 4 değişik destek ölçümü sağlamaktadır.

Ürün-Spesifik TDÖ (Product-Specific AMS): her bir temel tarımsal ürüne sağlanan destek düzeyini ifade eder (Örneğin fiyat desteği, doğrudan ödemeler gibi)

Ürün-Spesifik-olmayan TDÖ (Non-Product-Specific AMS): Değişik politikalarla tarım sektörüne, ürün spesifik TDÖ hariç sağlanan toplam destek düzeyini ifade eder (mazot, su elektrik, yardımı vb).

Eşdeğer Destek Ölçümü: Pazar fiyat desteği mevcut ancak Toplu Destek Ölçümünün hesaplanması mümkün olmadığı hallerde hesaplanan ürün spesifik destek düzeyi.

Toplam Toplu destek ölçümü: İndirim taahhüdü muafiyeti dışında kalan bir temel ürünün üreticisine ya da bir ürünle sınırlı olmadan tüm tarım ürünleri üreticilerine sağlanan yıllık destek düzeyinin parasal ifadesi olup her bir kategori için ürün spesifik TDÖ'ler, ürün spesifik olmayan TDÖ'ler ve eşdeğer destek ölçümlerinin toplamıdır.

Toplu destek ölçümüne ilişkin diğer hükümler:

- İndirim taahhütleri toplam toplu destek ölçümüne yönelik olup, ürün veya politikaya özgü indirim taahhüdü bulunmamaktadır.

- İç destek taahhütlerinde her hangi bir değişiklik veya muafiyet kapsamına girmeyen yeni önlemler cari TDÖ hesaplamalarına dahil edilecektir.

- En Az Gelişmiş Ülkeler TDÖ değerlerinden indirim yapmayacaklar ancak baz TDÖ'lerini geçmeyeceklerdir.

Türkiye baz dönemdeki iç destek uygulamalarını mümkün olduğunca düşük göstererek dolayısıyla amber tedbirlerin üretim değerinin %10'unu aşmadığı iddiası ile "de minimis" ayrıcalığından yararlanmak suretiyle indirim taahhüdü dışında kalmıştır.

Türkiye 1994 yılında 17 adet üründe iç destek bildirimde bulunmasına karşın, 1994 yılından sonra ülkemizde destekleme alımlarının azalması ile Pazar fiyat desteği ile desteklenen ürünlerin 1995-1999 yılında sadece sekiz ürünle (Buğday, arpa, çavdar, mısır, çeltik, tütün ve şeker pancarı ile sınırlı kalmıştır.)

Türkiye'nin iç destek hesaplamaları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

ÜRÜNLER	TOPLAM ÜRETİM İÇİNDE DESTEK PAYI
BUĞDAY	0,74
ARPA	0,8
ÇAVDAR	0,69
MISIR	1,05
YULAF	Destek yok
TÜTÜN	5
ŞEKER PANCARI	Özel alıcısı yok
HAŞHAŞ KELLESİ	Özel alıcısı yok
AYÇİÇEĞİ	0,36
TİFTÇEM1	
İK	Destek yok
PAMUK	0,77
FINDIK	1,25
KURU İNCİR	0,04
SULTANI ÜZÜM	0,17
ZEYTİN YAĞI	0,05
ANTEP FISTIĞI	Destek yok
SOYA FASULYESİ	3,3

Ülkemizde de destekleme alımlarından doğrudan ödemelere yönelik bir eğilim söz konusudur. Ancak, Türkiye'nin tarımsal üretimde ciddi verimlilik sorunları bir veri iken doğrudan ödemelerin bu sorunun aşılması yolunda önemli bir engel olacağı da unutulmamalıdır.

Türkiye'de bugüne değin uygulanan tarımsal destekleme politikası araçları;

- 1- Pazar desteği (en yaygın kullanılan)
- 2- Üreticinin kullandığı girdilere verilen destekler
- 3- Fark ödemesi, telafi edici ödeme, doğal afet ödemesi gibi doğrudan ödemeler

4- Araştırma yayım, kontrol ve alt yapı hizmetleri gibi genel hizmetleri kapsamaktadır.

Yukarıda ki tablodan da görüleceği üzere, Türkiye'nin destek hesaplamaları %10'luk "*de minimis*" limitinin çok altındadır. Bu ürünlerde destek miktarını toplam üretim değerinin %10'una kadar çıkarma imkanı mevcuttur. Ayrıca bildirim listesinde bulunmayan ürünlerde de (genelde yorumlananın aksine) yeni bildirimde bulunmak koşuluyla, %10'luk "*de minimis*" sınırı içinde destek uygulama imkanı mevcuttur (AoA, Md 7. a,b)

Türkiye'nin taahhütleri incelendiğinde görülmektedir ki diğer gelişmekte olan ülkeler gibi müzakerelelere katılmamanın getirdiği bilgi eksikliği nedeniyle "*de minimis*" bildirimi ile Türkiye'nin rahatlıkla uygulama dönemini atlatılabileceği düşünülmüştür. Fakat uygulama döneminde çeşitli ülkelerin uygulamalarına bakıldığında (AT - 1996/97, Norveç - 1997/98, Arjantin - 1996/97 iç destek bildirimleri) açıkça görülmektedir ki indirim tabi destek bildiriminde bulunmak her zaman ülkelere esneklik kazandırmıştır. Fakat bunun yerine indirim tabi taahhütte bulunmak Türkiye'ye daha esnek bir yapı kazandırabilirdi. Çünkü indirim tabi taahhütte destekleme hesaplanırken eğer bir üründe destek "*de minimis*" oranının altında kalıyorsa bu ürüne özgü cari AMS hesaplamasına dahil edilmemektedir. Böylelikle cari yıl AMS seviyesi daha düşük çıkmakta ve kendiliğinden indirim gerek kalmaksızın taahhüt çerçevesinde kalınmış bulunmaktadır.

Örneğin Türkiye'nin bildirimindeki buğday ve şeker pancarı hariç diğer ürünlerde "*de minimis*" oranının altında destek çıkmaktadır. Böylelikle bazı yıllı desteğinin indirimli şeklini cari yılda sadece buğday ve şeker pancarında kullanabilme olanağımız bulunacaktır. Çünkü diğer ürünlerde "*de minimis*" oranı altı destek seviyesi bunu bize sağlamaktadır.

II.B.2 DTÖ SAĞLIK VE BİTKİ SAĞLIĞI ANLAŞMASI (SPS) ÇERÇVESİNDE GETİRİLEN DÜZENLEMELER

Tarım ürünleri ticaretinin serbestleştirilmesi hususunun ilk defa ele alındığı Uruguay Round'da uluslararası tarım ürünleri ticaretinde tarife dışı engellerin azaltılması hakkında da müzakereler yürütülmüştür. Sonuç olarak bu hususlara ilişkin olarak iki bağlayıcı Anlaşma yapılmıştır: Sağlık ve Bitki Sağlığı Önlemleri Uygulamaları Anlaşması (SPS Anlaşması) ve Ticarete Teknik Engeller Anlaşması (TBT Anlaşması).

SPS Anlaşması DTÖ'ne üye ülkelerinin insan, hayvan ve bitki yaşamı ve sağlığının korunması için gereken önlemlerin alınması haklarını teyit etmektedir. Bahsekonu haklar, 1947 Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması'nda da içerilmiş olup, "bu tip önlemlerin uluslararası ticarete aynı koşullara sahip ülkeler arasında keyfi veya haksız ayırım yaratmayacak veya gizli kısıtlama oluşturmayacak şekilde uygulanmak kaydıyla" Anlaşmanın diğer hükümlerine istisna teşkil etmek suretiyle düzenlenmiştir. Söz konusu genel koşulun varlığına rağmen, insan, hayvan ve bitki yaşam ve sağlığının korunması amacıyla uygulanan ulusal sağlık ve bitki sağlığı önlemlerinin zaman içinde, istem dışı veya bilinçli olarak, ticareti engelleyici etkin bir araç haline geldiği hususu Punta del Este Deklerasyonu ile kabul edilmiştir.

Sonuç olarak, ihdas edilen SPS Anlaşması ile daha önce GATT kapsamı dışında tutulan bir alanda düzenlemeler yapılmıştır. SPS Anlaşmasının amacı üyelerin insan, hayvan ve bitki yaşamı ile sağlığını korumak amacıyla aldıkları önlemlerin, aynı koşullara sahip ülkelerle yapılan ticarete bu ülkeler arasında keyfi ve haksız ayrımcılığın yasaklanmasına ilişkin yükümlülüklerle uyumunu sağla-

maktadır. Aynı zamanda, bahsekonu önlemler uluslararası ticarete gizli kısıtlama oluşturmayacak şekilde uygulanmalıdır. DTÖ üye ülkeleri, gıda güvenliği hakkındaki ulusal önlemlerini uluslararası standartlar, ilkeler ve "Codex Alimentarius Commission" (CAC) tarafından kabul gören öneriler doğrultusunda almalıdırlar; Hayvan yaşamı ve sağlığı hakkında alınan önlemler "Uluslararası Salgın Hayvan Hastalıkları Ofisi" (OIE- International Office of Epizootics) tarafından kabul edilen ve önerilen standartlar, bitki yaşamı ve sağlığı hususunda ise "Uluslararası Bitki Koruma Konvansiyonu" (IPPC- International Plant Protection Convention) standartları ve önerileri temel alınmalıdır. Adigeçen örgütler topluca üç kızkardeşler (three sister) olarak anılmaktadır. Anlaşma, aynı zamanda, bu üç kızkardeşin benimsediği önlemlerden daha sıkı tedbirlerin alınmasına da imkan vermektedir. Ancak daha sıkı önlemlerin alınabilmesi bilimsel bir haklılığın bulunması halinde veya standard oluşturma yetkisi tanınan organının öngördüğü koruma düzeyinin ilgili ülke tarafından genel olarak uygulanan ve uygun görülen seviyeyi sağlamaması durumunda mümkün olabilmektedir. Anlaşmanın koşulları ve hükümlerinin öneminin daha anlaşılır olması amacıyla maddeler ayrıca gözden geçirilecektir.

- SPS Anlaşması, ticari uygulamaların uluslararası düzeyde idaresine ilişkin yeni kurallar getirmektedir. Bahsekonu Anlaşma, insan hayvan ve bitki sağlığının korunması amacına yönelik olarak ithalatta kısıtlayıcı tedbirler almayı isteyen DTÖ üyesi ülkelerin hak ve yükümlülüklerini saptamaktadır.
- Getirilen kısıtlamalar, bilimsel ilkelere dayanarak, hedefe ulaşmak için gerekli asgari düzeyde tutulmalı ve yeterli bilimsel kanıt olmadan (**ihtiyati tedbirler hariç**)¹⁰ sürdürülmemelidir.

¹⁰Sağlık için risk taşıdığını gösteren bilimsel kanıtların yokluğunda dahi Hükümetler yine de "ihtiyati tedbir yaklaşımı"na (precautionary approach) başvurarak geçici mahiyetli önlem alabilmektedirler. Bu durumlarda, hükümetler bilimsel kanıtları arama çabası içinde olacaklar ve tedbiri belirli periyotlarla gözden geçireceklerdir.

- Hükümetler birbirlerini alınan SPS önlemleri hakkında hazırlık aşamasında bilgilendirmektedirler.
- Üye ülkeler, uluslararası standartların daha önceden tesis edildiği durumlarda bu standartlara bağlı kalmak konusunda teşvik edilmektedirler. Yine de bilimsel olarak savunma getirilebilen durumlarda daha yüksek standartların uygulanması uluslararası kabul edilen risk değerlendirme tekniklerine uyması şartı ile kabul edilebilir.
- Ülkeler diğer üye ülkelerin SPS önlemlerinin denkliliğini, kendi düzenlemeleri ile farklılık gösterse dahi aynı seviyede koruma sağlıyor ise kabul etmek yönünde çaba göstermelidir.
- Kontrol, denetim ve onay prosedürleri izlenirken yerli ürünler ithalata konu ürünlere oranla daha kayıncı muameleye tabi olamazlar.

Yeni Turun ön görüşmelerinde ülkelerce sunulan görüşlerden de anlaşılmaktadır ki bazı ülkeler bu güne dek yaygın olarak kullanılan konvansiyonel korunma enstrümanları dışında korunma araçları yaratmaya çalışmakta ve AB; Japonya ve Norveç'in öncülüğünde 30 yakın ülke tarafından desteklenen Gayri Ticari Mülhazalar başlığı altında (UR, Tar. Anlş. 20 md.) Tarımın Çok İşlevselliği (Multifunctional Role of Agriculture) girişimi ile konvansiyonel koruma ve destek enstrümanlarının indirim sürecinden tamamen olmasa da belki ürün belki de sektör bazında sapma veya muafiyet talep etmek peşindedirler.

Bu tablo altında, bundan böyle tarımda desteklemenin tedricen kaldırılacağı ümit edilebilir mi? Henüz bu karara varmak için erken gibi gözükse de görünen odur ki, bilinen koruma ve destek enstrümanlarının ticareti bozucu etkileri nedeniyle müdafaa edilmeleri imkanı kalmamıştır ve tedricen azaltılmaları süreci devam edecektir. Ancak, bu ülkelerin ulusal tarım faaliyetlerini bütünüyle korumasız ve destekten mahrum bırakacakları anlamına gelmiyor. Tarifeler dışında en etkin korunma yollarından biri, UR'da bağitlanan Sağlık ve Bitki Sağlığı

Önlemleri Anlaşması çerçevesinde sağlanmaktadır. Çok genel anlamda Anlaşma üye ülkelere bitki ve hayvan orijinli olan veya bu ürünler yoluyla taşınan zararlı ve hastalıklardan korunmak için önlem alma hakkını tanımaktadır. Hatırlayacaksınız ki, Türkiye on yılı aşkın bir süredir AB'ne canlı hayvan ve et (Şap hastalığı nedeniyle), kanatlı hayvan ve bunları etleri (New castle hastalığı) ve yine şap hastalığı ile bağıntılı olmak üzere, süt ve süt ürünleri (çift pastörizasyon işleminden geçmemiş ise) ihraç edememektedir. Ancak durum diğer pek çok ülke açısından da iç açıcı değil. 142 DTÖ üyesi ülkeden AB'ne sadece 15'i tavuk eti ihraç edebilecek ülkeler listesinde yer alırken, ABD'ye sadece 5 ülke, Kanada'ya sadece bir ülke ihraç edebilmektedir. Bu tablo Avustralya'ya ihracatta daha kritik bir görüntü almakta DTÖ üyelerinden hiç biri bu ülkeye kanatlı eti satmamaktadır. Bu durum SPS çerçevesinde uygulanma olanağı bulan sağlık ve bitki sağlığı önlemlerinin ne ölçüde keyfi tespit edilebildiğine bir kanıttır. Özellikle, Temel Hak ve Yükümlülükler Bölümü'nde Açıklamaya çalıştığımız "ihtiyati tedbir yaklaşımı" bu alanda hükümetlere büyük bir serbesti ve keyfiyet sağlamaktadır. Bu durumda, AB'nde olsun ABD'de olsun yüksek seviyede tespit edilmiş olan SPS (sağlık ve bitki sağlığı) düzeyi nasıl temin edilecektir sorusu akla gelmektedir. Öncelikle, bu alanda uluslararası düzeyde tespit edilen SPS normlarının oluşturulması sürecine katılım gereklidir. En azından bu alandaki gelişmeler yakın takip edilmelidir. Öte yandan, çok ciddi bir denetim mekanizmasının tesisi şarttır. Bu denetimin Tarım ve Sağlık Bakanlığı il müdürlüklerinde istihdam edilen teknik personelce yapılmasını beklemek gerek teknik gerekse, finansal gerekler itibarıyla akılcı değildir. Öte yandan misyon itibarıyla da uygun değildir. Genel yaklaşım olarak, olabildiğince çok üretim yapmak çiftçi gelirlerini yükseltmek ve tarım ihracatını artırmak misyonu yüklenmiş olan Tarım Bakanlığının aynı zamanda sağlıklı SPS denetimi yapması yapmasını beklemek akılcı olmayacaktır. Bu alanda tüketicinin ve tüketici sağlığının korunma-

siyla görevlendirilmiş bağımsız birimlerin (AB Komisyonunda SANCO adıyla kurulan Genel Müdürlük gibi) kurulması gerekecektir.

Özetle, tarım dış ticaretinde ileri serbestleştirme trendi devam edecek gibi görülmektedir. Ancak, bu gelişme tarıma stratejik önem atfeden bir takım ülkeleri, yeni tür korunma önlemleri tesis etmeye itmektedir. Ülkemizde bazı çevrelerce, gerek tarımın çok işlevselliği gerekse yeni tür korunma enstrümanlarına kuşkulu yaklaşılmakta tarımda mutlak serbest rekabet kurallarının tesis edilmesi halinde ülkemizin bundan çıkarı olacağı görüşü seslendirilmektedirler. Kuşkuların önemli kısmını paylaşmakla birlikte Tarımda serbest rekabet kuralların genelde Ülkemiz lehine sonuçlanacağı savına katılmakta güçlük çekiyorum. Kendimize tüm dünyada liberalleşme sağlanması halinde Türk tarımında korunma ve destekleme ihtiyacı olmayacak mı sorusunu tekrar sormalıyız. %235 gümrük vergisi ile korunmasına karşın et ithalatına izin verilmesi için gerekli korunmanın sağlanmadığı düşünülürse serbestleşme taraftarı olmanın güç olacağını düşünüyorum. Seslendirilen bu pozisyonun tarımda, verimlik imkanlarının sınırlarını zorlamakta olan, kalitede dünya öncüler arasında, hayvan hastalıklarını sonlandırmış, bitki sağlığı konusunda sorunları ve bu alanda dünya standartlarının şekillenmesinde önemli aktör olan ülkelerin pozisyonu olmalıdır. Ülkemiz tarımı açısından bu nitelikler geçerli midir acaba? Sanmıyorum. Türk tarımının gelecekte ihtiyaç duyacağı gümrük vergileri dışında muhtemel korunma araçlarını vakit kaybetmeksizin bulmamız gerekiyor. Bu nedenle SPS dışında TRIPs, patent, ve coğrafi indikasyonlar gibi hususlar da çok önem kazanıyor.

II.C. TÜRKİYE- AB TARIM İLİŞKİLERİ:

Ankara Anlaşmasında yer verilen açık hüküm, bu Ortaklığın tarım sektörünü de kapsayacağını belirtir. Ayrıca 1973'de bu anlaşmanın uygulanma esaslarını belirleyen Katma Protokol yürürlüğe girmiştir. Burada 1964'den beri süregelen hazırlık dö-

nemini takiben girilen geçiş dönemi belirlenmiştir. Bu geçiş döneminde; tarım da dahil olmak üzere gümrük birliğinin tamamlanması için yapılacaklar belirtilir. Bu süreç içinde Türkiye'de genel anlayış, AB'nin Türkiye'ye OTP'ye uyum sürecinde teknik ve mali katkıda bulunması gerektiğini yönündedir. AB ise uyum sürecinin Türkiye'nin sorumluluğu olduğu savından hareket etmiş ve neredeyse 30 yıldır bu amaç doğrultusunda hiçbir adım atılmamıştır.

Geçiş döneminin bittiği 1995 yılında alınan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile sanayi ürünleri bakımından gümrük birliği tamamlanırken, Tarım sektörü bakımından ise, serbest dolaşımın tesisi için bir **ek süreye** daha ihtiyaç duyulduğu hükme bağlanmıştır. Dolayısıyla, halihazırda, tarım bakımından geçiş dönemi devam etmektedir.

Aralık 1997'deki Lüksemburg zirvesi Türkiye ile AB arasındaki siyasi diyalogun dondurulması ile sonuçlandırılmıştır. Zirve, Türkiye'yi aday ülkeler grubuna almayarak, diğer 10 aday ülke için bir anlamda yol haritası belirlerken, Türkiye için ilişkilerin geliştirilmesi içerikli somut bir hedefe yönelik olmayan **"Avrupa stratejisi"** çizmekle yetinmiştir. Zirve Türkiye-AB ilişkilerinde buzdan bir hava estirmesine rağmen strateji belgesinin tarıma ilişkin bölümünde Türkiye'nin OTP'ye uyum sürecinde AB yardımına ihtiyaç duyacağı hususu ilk kez kabul edilmiş olduğu için Tarım ilişkileri açısından önemli aşamayı teşkil etmektedir. Ayrıca tarım açısından bir eylem planına da yer verilmiştir.

Nihayet, Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin adaylığı teyit edilerek, Türkiye'nin Topluluğa katılımı ve dolayısıyla Türk tarımının OTP ile uyum gerekliliği geri dönüşsüz bir sürece girmiş bulunmaktadır.

Kasım 2000'de yayımlanan ve tarıma ilişkin yönleri aşağıda irdelenen Katılım Ortaklığı Belgesinde katılım müzakerelerine başlanması için Türkiye'nin yerine getirmesi gerekli kurallar zikredilmektedir.

Her ne kadar, OTP'ye uyumu açısından dikkate değer bir yol katedilmemişse de, Ankara Anlaşmasından itibaren Türkiye kaynaklı tarım ürünlerinin AB pazarına tek yönlü tercihli giriş imkanı sağlanmıştır. Bu uygulamaların en kapsamlısı 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde, Türkiye menşeli tarım ürünlerinin tamamına sağlanmış olan ad-valorem tabiatlı vergi muafiyetidir.

1/98 sayılı Ortaklık Konseyi kararı ile de AB Türkiye'ye 1998 yılına değin tanımış olduğu tüm tavizleri bazı bir takım ürünlerde yeni taviz tanımak ve bir kısmını geliştirmek suretiyle konsolide etmiş ve Türkiye ilk kez ticari açıdan etkin bu karar ile AB kaynaklı bazı tarım ürünleri için ticari açıdan etkin tercihli uygulama sağlamış bulunmaktadır. Türkiye halen AB pazarında tarım ürünleri açısından en tercihli ülke konumundadır. Bunun gerçekleşen ticaretle de teyid edildiğini görüyoruz. Türkiye AB Tarım ürünleri ithalatında ABD, Brezilya, Arjantin ve Norveç'ten sonra 5. büyük tedarikçi konumundadır.

II.D. IMF STAND-BY ANLAŞMASI İLE GETİRİLEN DÜZENLEMELER

Bu başlık altındaki düzenlemelerin detayları pek çok platformda değişik yönleriyle tartışıldı. Özellikle "Küreselleşme ve Türkiye Tarımı" (Günaydın, Gökhan., 2002, TMMOB, ZMO, Tarım Politikaları Yayın Dizisi No:3) konulu yayın bu alanda pek çok bilinmeyene ışık tutuyor. Bu makalede bu itibarla bu düzenlemelerin ayrıntısına girilmeksizin bir değerlendirme yapmakla yetinilecektir.

OTP'ye uyum açısından yeni bir sürece girmiş olan Türkiye'nin, bu arada genelde makro ekonomik dengelerinde düzelme, özeldede bütçe disiplini sağlamayı amaçlayan IMF gözetiminde **ekonomik program** içinde tarıma ilişkin önlemlerde yer almaktadır. Bu kapsamdaki önlemlerin zaman zaman AB'ne uyum çerçevesinde yapılmakta olduğu da zikredilmektedir. Öncelikle IMF niyet mektubunda yer alan önlemlerin 1) AB'ne uyum 2) Türk tarım politikasında pozitif adımlar atmak gibi bir

amacı olmadığı gibi IMF programlarının görev tanımlarında da bu tür unsurlar yer almaz.

Türkiye'nin 2002'den itibaren bütün destek formlarını doğrudan ödemelere dönüştüreceği ifade edilmektedir. Bilindiği üzere, Toplulukta dorudan gelir destekleri, müdahale alımlarına garanti eşikleri konması, set-aside, erken emeklilik gibi bir takım reform önlemleri çerçevesinde çiftçilerin gelir kayıplarının telafi edilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Bir diğer ifade ile AB müdahale alımlarına ve üretim yardımlarına devam etmekte olup, ilave olarak doğrudan ödemeler yapmaktadır. Görüldüğü üzere, AB üretimi kısıtlayıcı (en azından artırmaya teşvik etmeyen) önlemler çerçevesinde doğrudan ödeme uygulamasına başvurmaktadır. Esasen bu önlemler anlaşılabilirliği üzere, verimlilik problemi olmayan ve ihtiyaç üstünde üretim bulunan faaliyetler için uygun bir destek aracıdır.

Türkiye'de ise benzer önlemlerin üretim fazlası olan fındık ve tütün gibi ürünler için uygulanması anlaşılabilir iken tüm tarımsal faaliyetlerde diğer destekleme enstrümanlarının terk edilerek doğrudan ödemelere geçilmesinin anlaşılmasında güçlük çekilmektedir. Türkiye'nin bu durumda halen ciddi açığı bulunan ürünlerde (hayvancılık, süt ürünleri, mısır ve bitkisel yağ gibi) verimliliğin nasıl artırılacağına ilişkin henüz açıklanmamış ciddi bir stratejisi olsa gerektir.

III. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME :

Dış ticaret politika ve düzenlemelerinin makro politika ve uygulamalardan ayırt edilmesi mümkün değildir. Bu itibarla, sağlıklı bir tarım ürünleri dış ticaret politikasının, sağlıklı bir makro tarım politikası belirlenmesi ve bunun uygulanabilir olması ile koşut olduğu düşünülmektedir.

Türkiye'nin bir taraftan AB Ortak Tarım Politikasına uyum alanında ciddi adımlar atması gereken süreç;

- 1) Ekonomik program içinde yer alan bütçe kısıtlarını gidermek amaçlı tarıma ilişkin alınan önlemler ve
- 2) DTÖ çerçevesinde ileri tarım müzakereleri için ülke pozisyonlarının belirlenmesi süreci ile çalışmaktadır.

Yeni yasalaşan şeker ve yakında yasalaşması beklenen tütün kanunları ile destekleme alımları kaldırılmaktadır. Dahası tüm destek biçimlerinin terk edilerek doğrudan ödemelere geçileceği belirtilmektedir. Üye olduğunda, uzun bir süreden beri pazar fiyat desteğini terketmiş bir Türkiye'nin kendi ulusal üretimi için AB bütçesinden para talep etmesi pek de tutarlı olmayacaktır.

DTÖ İleri Tarım Müzakerelerinde iç desteklerde gerek ülkemizin dahil olduğu Gelişme Yolunda Ülkeler gerekse Gelişmiş Ülkelerin önümüzdeki on yılda iç destekler, ithalat korumaları ve ihracat sübvansiyonları ne şekilde uygulayacaklarına karar verilecektir. AB'nin de DTÖ nezdinde liberalleşme yönünde taahhütleri olacaktır.

İlave olarak, Türk tarımın özgün problemleri bulunmaktadır.

Bütün bu çok yönlü değişkenlerin mevcudiyeti mevcut tarım politikası uygulamalarında hedefsizlik ve belirsizliklere yol açmaktadır.

Bu noktada bir taraftan OTP uyum sürecine ara vermeksizin devam ederken, diğer taraftan da Türk tarımının kendine özgü problemlerini bertaraf edilmesine ve ulusal önceliklerin giderilmesine çalışılacaktır.

Hepsinden önce Türkiye **ulusal önceliklerini** belirlemeli, bu önceliklerin gerçekleşme imkanlarını mevcut taahhütleri ve kısıtları çerçevesinde değerlendirmelidir.

Ulusal önceliklerden, DTÖ Tarım Anlaşması disiplinleri, IMF Niyet Mektubu gibi kısıtlar ve AB'ye tam üyelik gibi yükümlülüklerinden bağımsız olarak

ülke çıkarlarını temsil eden tarımsal politika önceliklerinin belirlenmesi kastedilmektedir. Tabi ki günümüz dünya düzeninde tamamen ulusal çıkarları gözetilen bir politika takibi zordur. Ancak bu tür bir ulusal politikanın belirlenmemiş olması, feragat edilen çıkarlarla kazanılan avantajların değerlendirilmesine imkan tanımadığından ülke menfaatlerinin geleceği tesadüflere bırakılmak durumunda kalmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin Tarım alanındaki uluslararası gelişmelere katılmak yerine seyirci olmasına yol açmaktadır.

Türk tarımı Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren doğa ve iklim koşullarının lütufları sayesinde sürdürülmekte olup, ticarileşme çabası içindedir. Türkiye'nin yıllardır tarımda kendine yeterli bir ülke olduğu iddiası söylenegelmektedir. Ancak bu önermenin sağlıklı bir şekilde irdelenmesi gerekmektedir. Ülkede tarıma uygun alanların marjinal sınırlarına dayanılmıştır. İlave tarım alanları yaratmak için ciddi harcamalar (Amenajman vb.) gerekmektedir. Buna karşın **Türkiye, canlı hayvan, kırmızı et ve ürünleri, süt ve süt ürünleri, bitkisel yağlar ve mısır gibi temel tarım ürünlerinde kronik açık vermektedir** iken, pek çok diğer temel tarım ürününde de **kalite ve maliyet problemleri** (buğday ve şeker) ile karşılaşmaktadır.

Özetle, Tarımsal alanları marjinal sınırlara dayanmış, **ciddi üretim açığı ve kalite ve maliyet zafiyeti olan Türk tarımı**, verimliliğin uç noktalarındaki, stok ve bütçe sıkıntıları içindeki, miktar kaygısından çok **kaliteli ve yüksek katma değerli üretime yönelmiş, çevre, kırsal kalkınma, işlevsellik** açılımları olan, öte yandan **sürekli reforma tabi tutulan** bir tarımsal yapıya adapte olmaya ve 15 ülkeden oluşan bir birliğin Ortak politikasına uyum sağlamaya çalışmaktadır.

Birinci ulusal önceliğin ise, **temel gıda ihtiyacı niteliğindeki tarım ürünlerinde (kırmızı et, süt ve süt ürünleri, buğday, şeker ve bitkisel yağ) Türkiye'nin görelli avantajları müsaade ettiği nispette kendine**

yeterli olması¹¹ şeklinde belirlenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu ürünler içinde sadece buğday ve maliyet kısıtı göz ardı edilirse kısmen şekerde Türkiye'nin kendine yeterli olduğu söylenebilir. Yeni şeker yasası ile bu yeterlilik düzeyinin tehdit altında olacağı düşünülmektedir. Bu ürünler arasında kımız et ve süt ürünleri gibi hayvansal ürünler özellikle zikredilmiştir. Zira, alışlagelen hububat merkezli beslenme biçimiyle sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi imkansızdır. Türkiye'de tüketilmekte olan hayvansal protein oranı tüketilmesi gerekli düzeyin 1/3'üdür. Bu noktada esasen, tarım politikasının tüketici ayağının eksikliğini vurgulamak yerinde olacaktır. Bu bize mevcut tarım politikası hedefleri arasında tüketiciye dönük olanların yetersiz olduğunu sorgulaya itmektedir.

Sağlık düzeyi yetersiz olduğu için AB'ne ithalatına yasaklama konulan ürünlerin iç piyasaya sunulması aşamasında acaba gerekli önlemler alınmakta mıdır?. Sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi konusu tarım politikası ile ilgili değil mi dir?, Tarımsal üretimde temel hedef olabildiğince çok ve çeşitli üretim ve artan ihracat mı olmalıdır?, yoksa öncelikle yurtiçi talebin sağlıklı, dengeli ve makul fiyatlardan karşılanmasına mı ağırlık verilmelidir? Yurt içi talebin tamamı yerli üretimle mi karşılanmalıdır yoksa bir kısmı ithalatla da karşılanabilir mi? Mutlak kendine yeterlilik globalleşen dünya ticaret akımları ile uyumlu mudur?.

Bu soruları artırmak çok kolay ve cevaplarını vermek de o ölçüde zor. Ancak bunların cevapsız

kalması halinde sorunların kendiliğinden çözülmeyip sadece erteleneceği ve sorunların büyüyeceğini vurgulamak açısından makaleyi sorularla bitirmeyi tercih ettim.

KAYNAKÇA

- Dünya Ticaret Örgütü, internet web sitesi: www.wto.org
- 2000, "The Legal Text, The Result of The Uruguay Round of Multilateral Trade Negotiation" Cambridge University Press, ISBN 0521785804
- Stanton, Gretchen, Heimpel., 1999, Senior Counsellor, World Trade Organization Agriculture and Commodities Division "The Multilateral Trading System and the SPS Agreement". Geneva
- 2000, Türkiye AB İlişkileri, Dış Ticaret Müsteşarlığı
- 2000, Katılım Ortaklığı Belgesi
- 2001, Ulusal program, 2001/2129 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, (RG: 24 Mart 2001, 24352)
- 1995, 1/95 sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı
- 2001, Agra Europe (London) Ltd, *CAP Monitor*, Tunbridge Wells
- 1995, Akder, Halis, "2000'li Yıllara Doğru Türkiye'de Tarım" Frederick Ebert Vakfı Semineri
- 2000, Ulusoy, S., *Türk Tarımı ve Gıda Sanayinin DTÖ Tarım Anlaşması Karşısında Konumu*, "Mevzuat Açısından AB Eşiğinde Türk Gıda Sanayii" Semineri, Ziraat Mühendisleri Odası-TARGEV
- 2000, Ulusoy, S., *Türkiye-AB Tercihli Tarım Ticareti, Gelişimi, Beklentiler*, "AB'ne Adaylık Sürecinde Türk Tarımı" Konulu Panel, Tarım ve Köyşleri Bakanlığı-TOBB.

¹¹ "Kendine yeterlilik" bu günlerde tekrar çeşitli platformlarda tartışılmaktadır. Kimi uluslararası organizasyonların uzmanlarınca ithal yoluyla edinilen gıdanın da kendine yeterlik içinde değerlendirilebileceği sıklıkla ifade edilmiştir. Bu durumda kendine yeterlilik ihtiyaç duyulan döviz stokunun bir fonksiyonudur. Bu iddia, dünyada her zaman yeter miktarda gıda arzının olacağı ve satın alma gücü olan herkesin gıdaya erişebileceği savına dayanır. Bu tür bir kendine yeterlik tanımını ileri sürdükleri savı çürütmeye kalkışmaksızın reddetmek gerekir ki, uzmanları bu savda olmasına karşın, başlıca tarım devletleri (ABD, AB) mevcut politikalarıyla kendine yeterliliği yerli kaynaklarla sağlamaya çalışmaktadırlar. Öte yandan kendine yeterlilik akla gelen her ürünün yerli kaynaklardan sağlanması olarak ta algılanmamalıdır. Bir ülkede temel tüketim kalıplarına giren ürünlerin (hububat, hayvansal ürünler vb.) önemli bir oranının yerli kaynaklardan sağlanabilmesi durumuna kendine yeterlilik denmesini kabul etmek gerekir (Örneğin ülkemiz için kendine yeterlilik açısından hububatta buğday önem kazanırken, hububat tüketimi daha ziyade yulafa dayalı bazı kuzey ülkeleri için yulaf daha hassas olacaktır).

ÜRÜN BORSALARININ GELİŞMESİ VE TARIMSAL ÜRÜN PİYASALARININ LİBERALİZASYONU

Doç.Dr. Sami DEMİRBİLEK *

Y. Müh. Cem KOÇ**

Yrd. Doç. Dr. Metin ARSLAN***

1. Giriş

Polatlı ve Edirne Ticaret Borsalarında yapılan yatırımlar, değiştirilen uygulamalar ve geliştirilen anlayış sonucu, mevcut uygulamaları daha da ileriye götürmek, ülkemizde yapılması gerekli olduğu söylenen yapısal reform ve düzenlemeler sonucu ortaya çıkacak duruma hem uyum sağlamak hem de bu yapısal reformlar neticesinde şimdiye kadar kamunun bir şekilde doldurduğu alanlardan çekilmesi ile oluşacak boşluğu doldurmaya hazırlanmak için, tarımsal ürünlerde depo ve depo makbuzu sistemini uygulamaya sokmak gereği hasıl olmuştur.

Burada esas amaç, Ticaret Borsalarının mevcut durumlarını geliştirmek, işlem kapasitelerini ve dolayısı ile gelir kaynaklarını arttırmak ve ürün borsasının oluşmasına ve tarımsal piyasaların gelişimine katkıda bulunmaktır.

2. Türkiye’de Tarım Ürünleri Ticareti

Ülkemizde tarımsal ürünlerin ticareti (alım-satımı) denildiği zaman akla tarımsal destekleme fiyatları ve ticaret borsaları gelmektedir. Zira, ticaret borsaları; “borsaya dahil maddelerin alım ve satımı ve fiyatlarının tesbit ve ilanı işleriyle meşgul olmak üzere kurulan tüzel kişiliği haiz kamu kurumlarıdır” şeklinde tarif edilmektedir (5590 sayılı kanun).

Tarımsal ürünlerin ticaretinin gelişmesinde iki unsur önemli bir etkiye sahiptir. Birincisi, bu piya-

saları etkileyen başta tarım politikaları olmak üzere, vergi, bankacılık ve diğer hükümet düzenlemeleri, ikincisi ise piyasaların işleyişinde önemli bir enstrüman olan gelişmiş bir borsanın varlığıdır. Birinci unsur, gerektiği şekilde değişim göstermez ise ikinci unsurun gelişmesi söz konusu olmamaktadır.

Bunu Prof.Dr K. Kaptangil’in bir makalesinden yapılan şu alıntı ile izah etmek çok kolaydır. “Türkiye’de bir taban fiyat politikası var ve fındığa bir taban fiyatı veriliyor. Bu taban fiyat politikası çiftçiyi tembelleştiriyor ve herşeyi devletten bekler hale getiriyor. Çıkıyor sayın ilgili Bakan, diyor ki; “Bu sene fındığa şu fiyatı veriyorum” ve herkes her sene onu bekliyor. Bu uygulama çiftçinin kendi göbeğini kendisinin kesmesini engelliyor, çalışma azmini kırıyor ve kırsal kesimi politize ederek, çiftçiyi siyasetçinin ağzından çıkacak sözlere bağlıyor.” Devlet müdahaleleri sonucu, ürün ticaretinde bu olumsuzluk yanısıra, ilgili çevreler tarafından, maliyetleri azaltıcı, teknolojik gelişimi hızlandırıcı unsurların uygulanması ve üretimde kalite de göz ardı edilmektedir.

Borsaların sağladığı ana işlevler şöyle özetlenebilir;

- Ticari işlemlerin gerçekleşmesi için ortak bir mekanı,
- İşlemlerle ilgili kuralların ve standartların (kalite vb.) belirlenmesini ve bunların uygulanmasını,

* Polatlı ve Edirne Ticaret Borsaları.

** MİLSOFT A.Ş.

*** Hacettepe Ün. İ.İ.B.F. İktisat Bölümü.

- Sözleşmelerin kurallara uygun düzenlenmelerini,
- Üyeler veya alıcı-satıcılar arasında ya da diğer konularda çıkan anlaşmazlıkların çözülmesini,
- Piyasa ile ilgili bilgilerin sağlıklı olarak toplanarak kamuoyunun kullanımına en kısa sürede iletilmesini sağlarlar.

Bu işlevler, kaliteli tohumluk kullanılması gibi bir tarımsal hükümet politikasının takibini gerektirmediği (borsada kaliteye göre fiyat oluşumu çiftçinin tohumluk arayışını otomatikman ortaya çıkaracaktır) gibi tarım ürünleri üretiminin planlanmasını, rehabilitasyonunu, stoklanmasını kolaylaştıracak, maliyet azaltıcı ve teknolojik gelişimi hızlandırıcı tedbirlerin üreticiler tarafından talebini yaratacak ve dolayısı ile tohumluk üretimi vb. hizmetlerin özel sektör tarafından verilmesini sağlayacaktır. Bu hizmetlerin, işleyen piyasa ekonomisi içinde özel sektör tarafından yerine getirilmesi ise, kamu maliyesine önemli yükler getiren tarımsal KİT ve kamu organizasyonlarının rehabilitasyonunu kolaylaştıracaktır.

3. Ülkemiz Tarımsal Ürünler Piyasasında Hükümet Uygulamalarının Etkileri

Tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de geçmiş yıllarda kırsal kesimde istihdamın sürdürülmesi ve bilhassa nüfusun yaklaşık %40'ının (1997 sayımına göre %35.31) köylerde yaşamasından dolayı bu kesimin gelirlerindeki artış sağlayarak refah seviyesinin artırılması için tarımsal destekleme politikaları (tarım politikalarının sosyal politika olarak kullanılması) uygulanmıştır. Bu uygulamaların sonucunda;

- Üretimin serbest piyasa koşullarına göre gelişmesi engellenmiştir.
- Üretici gelirlerinde istikrarsızlık yaratılmıştır.
- Değerlendirilmesi imkansız stoklar oluşturulmuştur.
- Tüketici desteklemenin yükünü üstlenmiş, tarımsal ürünlere dayalı sektörlerin gelişmesi önlenmiştir.

- Destekler üreticiye yeteri kadar ulaşmamış, kamu kaynaklarına önemli ölçüde yük getirmiştir. 1999 yılında destekleme tutarı 4 milyar ABD doları olmasına rağmen bu ödemelerin kamuya maliyeti 12.7 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. (Hazine, tarım reformu dökümanı)

Ülkemizde uygulanan tarımsal destekleme politikalarının sonuçları, sekizinci beş yıllık planda ise şöyle özetlenmiştir. "Uygulanan destekleme politikaları ile üretici gelirlerinde istikrar sağlanamamış, dünya fiyatları üzerindeki destekleme ve alım fiyatları bazı ürünlerin ekim alanlarının genişlemesine, üretim fazlası oluşmasına ve devletin fazla alım yaparak yüksek stok maliyetine katlanmasına neden olmuştur."

Bunların yanı sıra, stoklar iç piyasa fiyatlarının çok altında fiyatlarla ihraç edilerek hem dış tüketici sübvansede edilmiş hem de iç piyasada bu ürünleri girdi olarak kullanan sektörlerin rekabet güçleri zayıflatılmıştır. Daha sonra, dış pazarlara satış yapan sanayicilere ucuz girdi sağlamak üzere düzenlemeler (iç pazara hitap eden işletmeler yine yüksek girdi maliyetleri ile üretime devam etmek zorunda bırakılmış) yapılarak, devletin kendi yarattığı problemin bir kesime etkisi azaltılmaya çalışılmış, bu işleri düzenlemek ve denetlemek için gereksiz bürokratik işlemler yaratılmış fakat uygulamalar ve sonuçlar kimseyi memnun etmemiştir.

4. Ülkemizde Gelecekte Yapılacak Düzenlemeler

Tarım reformunun ilk aşamasında destekleme sistemi tamamen değiştirilecek, doğrudan gelir desteği, alternatif ürün programı, tarım satış kooperatifleri birliklerinin yeniden yapılandırılması, tarımsal KİT'lerin küçültülmesi veya özelleştirilmesi hususunda tedbirler alınacaktır. (Hazine, tarım reformu dökümanı)

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın "amaçlar, ilkeler ve politikalar" kısmında, bu problemi ortadan kaldırmak için "Piyasa fiyat oluşumu üzerinde olumsuz etkileri olan ürün fiyatlarına devlet müda-

haleleri yerine, üretimin piyasa koşullarında talebe uygun olarak yönlendirilmesini sağlayacak politika araçları devreye sokularak, üretici gelir düzeyinin yükseltilmesi ve istikrarı esas alınacaktır. Bu çerçevede, tarım ürünlerine yönelik sigorta sistemi, vadeli işlemler borsası, sözleşmeli tarım ve stok yönetimi araçlarının geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve etkin şekilde uygulamaya konulması sağlanacaktır.” denilmiştir.

Buradan ürün borsalarının geliştirilmesi gereği ortaya çıkarılırsa, devletin yapması gerekenleri aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

- **Borsayı ilgilendiren mevzuat düzenlemeleri ve yeni mevzuatın yürürlüğe konulması.** Mevcut mevzuata göre oluşmuş ticaret borsalarının, tacirlerin örgütlenmesi sonucu ortaya çıkan bir çeşit sivil toplum örgütleri olmasına rağmen kamu kurumu sayılması önlenmeli, yönetim sürekliliği sağlanması, kuralların ve standartların uygulanması, anlaşmazlıkların ticari kayıplara sebep olmayacak şekilde çözülmesi için gerekli yaptırım gücünü sağlayacak sermaye yükümlülüğünün oluşturulması için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.
- **Hükümetlerin piyasaya müdahalelerinin sona erdirilmesi.** Tarım reformu dökümanı kapsamında düşünülen uygulamalar gerçekleştirilmeli, piyasalarda özel sektör oyuncularının gelişimi için ortam oluşturulmalı, üretim artışına sebep olan fiyat politikalarından vazgeçilmeli, piyasa satışlarında kaliteden elde edilecek geliri öne çıkararak kaliteli üretimi ve alternatif ürün ekimini teşvik edecek politikalar uygulanmalıdır.
- **Vergi düzenlemeleri ve mevzuatı.** Depo makbuzlarının el değiştirmesinde KDV istishalinin kaldırılması yanısıra salon satışlarında stopajın sıfırlanması gibi düzenlemelerle işlem maliyetleri azaltılmalıdır.
- **Bankacılık yönetmeliklerinin düzenlenmesi.** Depo makbuzları karşılığında kredi imkanla-

rının oluşturulmasının yanısıra diğer ihtiyaçlar doğrultusunda düzenlemeler yapılmalıdır.

5. Türkiye’de Ticaret Borsaları

5.1. Mevcut Durum:

Ticaret Borsaları 5590 Sayılı Kanuna tabi olarak bir şekilde dernek statüsünde (belirli sayıda tüccar başvurabilir) kurulmuşlardır ve bulundukları il veya ilçe sınırları dahilinde yapılan tarımsal ürün alım ve satımlarının tescilini yapmaktadırlar. Bu derneklerde yönetimler seçimle göreve gelmekte olup süreklilik mevcut olmadığı gibi sermaye yükümlülüğü alabilecek kapasite de yoktur.

Ticaret Borsalarının gelirleri cüzi miktardaki üye aidatları, bazı belgelerin düzenlenmesinden ve onaylanmasından elde edilen gelirler ile esas olarak tescil ücretlerinden oluşmaktadır (5590 sayılı kanun). Maliye Bakanlığı, ticaret borsasına elde ettiği tescil geliri karşılığında zirai stopajın yatırılmasının takibi ile üreticilerin Bağkur ödemelerinin yapılmasının kontrolünü görev olarak vermektedir (Gelir Vergisi Genel tebliği). Bu görevlerin yerine getirilmesinde ticaret borsaları müteselsilen sorumlu tutulmaktadır.

Bu kanun ile kurulan ticaret borsalarına bulundukları il veya ilçe sınırları içinde tescil izni verildiğinden, borsaların ülke geneline hizmet verecek şekilde gelişmesi engellenmekte, kurulmuş olan 107 adet ticaret borsasına bu sınırlama ile hayatlarını sürdürecektir gelir sağlanmakta, fakat, bu gelirler bu kadar ticaret borsasının cari giderlerini karşılamakta kullanıldığından yeni atılımlar yapmaya yarayacak kaynak oluşmamaktadır.

5590 sayılı kanuna göre, ticaret borsalarına dahil maddelerin alımı ve satımı ile iştigal edenler, bulundukları yerin ticaret borsasına kaydolanmaya mecburdurlar. Bu mecburiyete riayet etmeyenlerin kayıtları borsalarca re’sen yapılır ve kendilerine tebliğ edilir. Ticaret Borsaları, maliyeye karşı müteselsil sorumluluktan dolayı kefil senedi karşılığında tüccarların borsaya üye olmalarını sağlamaktadır. 5590 sayılı yasaya göre, tarımsal ürün ticareti ile iş-

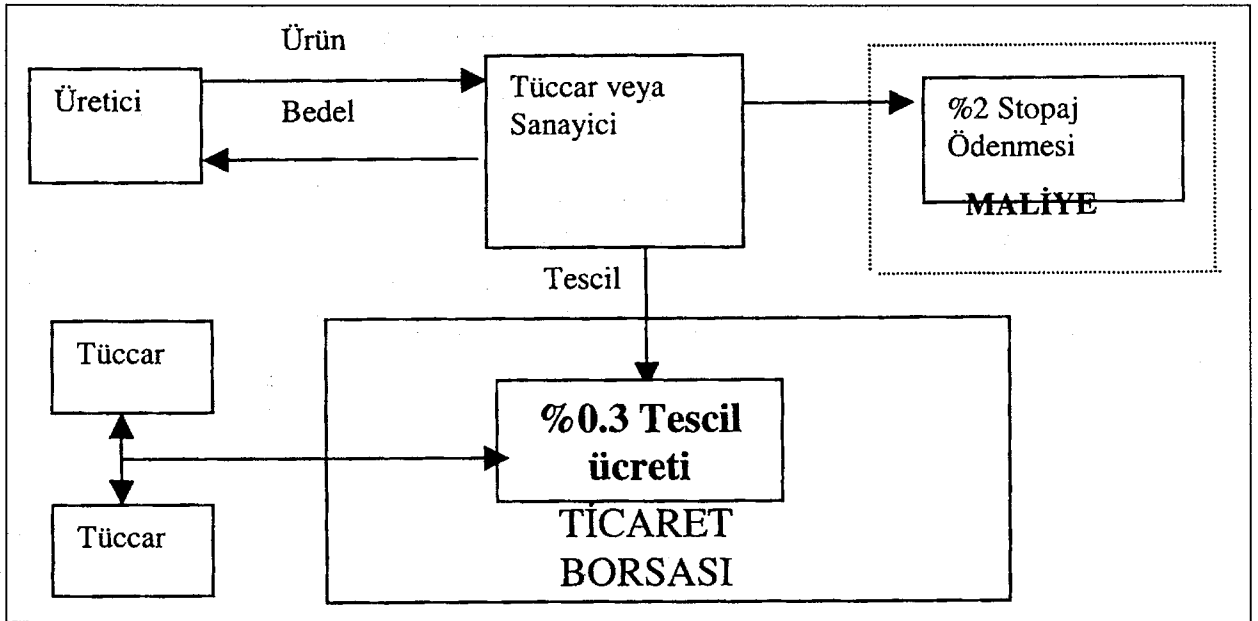
tigal edenlerin cebren borsaya üye yapılması, borsa fikri, borsa oluşumu ve bilhassa borsa üyeliğinin konumu açısından bir çelişkidir. Üyeliğin herhangi bir sorumluluğu olmadığı gibi bir değeri de yoktur. Fakat, bu üyeler seçim zamanı hoşnut olmadıkları yönetimleri değiştirebilmekte, zorla üye yapılanlar, borsanın politikalarını etkilemektedirler.

Tüccar, Ticaret Borsası dışında alım yapıyorsa %4 zirai stopaj Maliyeye ödenmektedir (Şekil.1). 5590 sayılı kanunun 52 inci maddesinde "Borsa çalışma alanı içerisinde borsaya dahil maddelerin en az miktarlarının üstünde kalan miktarların alım ve satımının borsa dışında yapılması yasaktır." ibaresine rağmen, yine aynı maddedeki "Bu maddelerin, en geç muamele yapıldığı günü takip eden ilk iş günü içinde borsaya tescil ettirilmesi şartı ile borsa yerinin dışında alınıp satılmasına meclisce önceden karar verilebilir." İbaresinden dolayı Ticaret Borsasının bulunduğu il veya ilçelerde, borsa satış salonu oluşturulmamakta, tüccar üreticiden tarımsal ürün alımı yaparak borsaya tescil için gelmekte ve maliyeye %4 yerine %2 zirai stopaj ödemektedir (Şekil.1).

"Ertesi iş günü" beyana göre olduğundan, tüccar belki de üç ay önce aldığı ürünü yeni almış gibi o gün fiyatlarından deklare etmekte ve üç ay içinde yapmış olduğu kar gizlenerek vergi matrahı düşürülmektedir. Fatura tescili karşılığında ticaret borsası %0.1 ile %0.3 arasında değişen tescil ücreti almakta ve bu gelir ile yetinerek herhangi bir hizmet girişiminde bulunmamaktadır. Bu ticaret borsalarında bir fiyat oluşumu olmadığı gibi işlem gören ürün miktarları da sadece tescil edilen müstahsil makbuzları ile faturalarda gösterilen miktarların toplamıdır.

5.2. Salon Satışı Olan Ticaret Borsaları

Yukarıda belirtildiği üzere çoğunluk Ticaret borsaları sadece tescil işlemleri yaparak üyelerine zirai stopaj konusunda avantaj sağlarken bazı ticaret borsaları, ülkemizde gelenek halinde uygulanan "Açık Pazar" tecrübelerini kapalı bir mekana taşıyarak, üreticinin ürününün numunesine bakılarak tüccar tarafından fiyat verilmesini, böylece salon satışı adı altında bir fiyat oluşumunu sağlamaktadırlar (Eskişehir, Konya Ticaret Borsaları). Bu sistemde, alınan numuneler satış salonunda tüccarlara göste-

Sekil 1. Ticaret Borsasının bulunduğu fakat sadece tescil işlemi yaptığı durum.

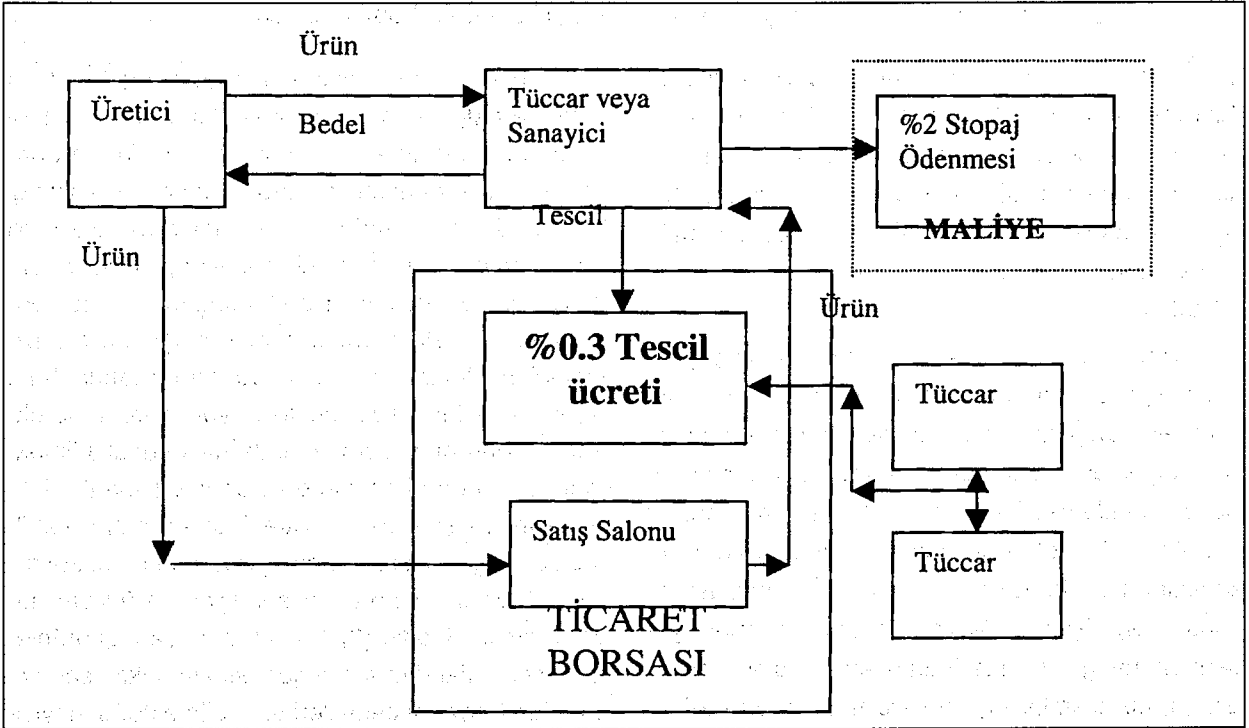
rilmekte ve en yüksek fiyatı veren tüccar tarafından satın alınarak tescil işlemi yaptırılmakta, maliyeye %2 zirai stopaj, borsaya %0.3 tescil ücreti ödenmektedir (Şekil.2). Kalite belirlemesi ürünün analizinin yapılacağı bir laboratuvar ve sınıflandırma sistemi yerine tüccarların fikirlerine göre yapılmakta, satışlar sonrası borsa verileri de satılan ürünlerin bu düşüncelere göre gruplandırılmasıyla elde edilmektedir.

Bu sistemin faydaları; (1) en azından birden fazla alıcının rekabeti sonucu bir fiyat oluşmakta, (2) üreticiler satışlara göre ürünlerinin değeri konusunda bir tahmin yapabilmekte, (3) Ürün bedellerinin tahsilinde büyük bir sorun yaşanmamakta, (4) tüccarların alış ve satış fiyatları arasında oluşan kar'ın saklanması dolayısıyla vergi kayıpları oluşmamakta, (5) ürünlerin çeşitlerine göre (sert buğday, yarı sert buğday vb.) bir ayırım yapılabilen, (6) en önemlisi, mevcut ticaret borsaları işlemleri kayıtlı hale getirmektedir.

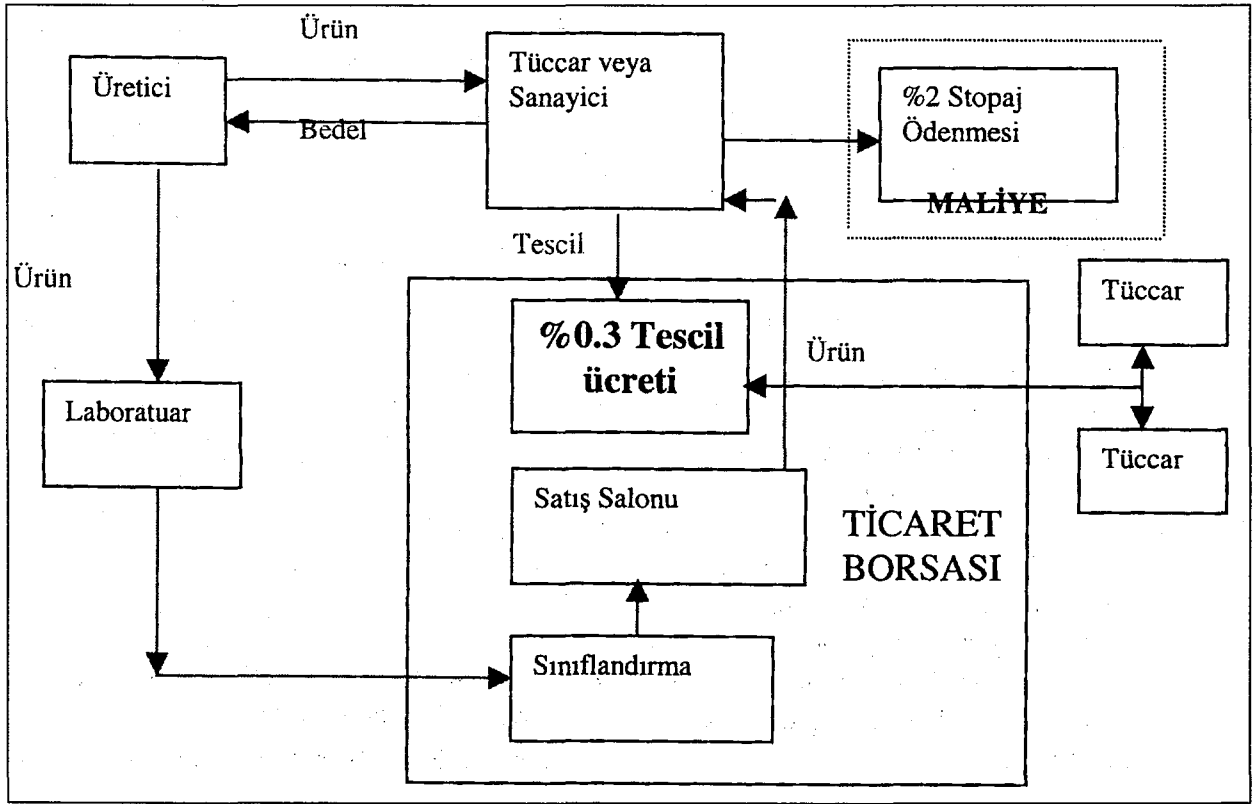
En önemli dezavantajları ise; (1) Somut verilere göre kalite belirlenmediği için hakikaten hangi kalitede ürün hangi fiyatı bulmuştur belli olmamakta (tüccarın kendi kalite öngörüsü öne çıkmakta), (2) Kaliteye göre sınıflandırma olmadığından, kalite sorunları ile ilgili istatistik bilgileri oluşmamakta ve standardizasyon gerçekleştirilememekte, (3) İstatistik bilgileri laboratuvar sonuçlarına dayanmadığı için gerek üretim safhasında uygulanacak tarımsal politikalar (zararlı mücadele vb.) gerekse daha sonra sanayinin ihtiyacı için ithalat politikaları (kaliteli buğday) yeterince doğru tesbit edilememekte, (4) ileriye dönük gelişmelere (üreticinin tohum değiştirmesi, üretim metodolojisini geliştirmesi vb ile borsanın forward, opsiyon ve future işlemlere geçişi) zemin hazırlanamamaktadır.

5.3. Laboratuvar Sonuçlarına Göre Salon Satışı Yapılan Ticaret Borsaları

Polatlı ve Edirne Ticaret Borsaları, yaptıkları ya-

Şekil 2. Salon Satışı Yapılan Durum.

Şekil 3. Laboratuvar Sonuçlarına Göre Sınıflandırma Yapılan Salon Satışı

tırımlar ile ürünlerin satış salonuna laboratuvarla özellikleri belirlendikten sonra sunulmasını sağlamaktadırlar (Şekil.3). Bu borsalarda salon satışlarına konu ürünler hakkında tüm detay bilgiler istatistik olarak değerlendirilebilecek bir şekilde tutulmakta, ve bu sonuçlara göre ilgili mercilerle iletişim kurulmaktadır.

Polatlı Ticaret Borsası bir adım daha ileri giderek satışa sunulan ürünlerin kalite sınıflandırmasını yaparak, hangi kalitenin nasıl bir laboratuvar sonucu vereceğini de standardize etmeye çalışmaktadır. Bu ise, ileride yapılacak forward, opsiyon ve future işlemleri, e-ticaret ile stoklamanın (depo sisteminin) zeminini hazırlamaktadır. Zira, standardizasyon, bahse konu işlemlerde ve depolamada, işlem yapanların hangi özellikte ürün üzerinde işlem yaptıklarının, bu işlemlere göre para transferleri (değerlerde anlaşma) yanısıra çıkabilecek anlaşmazlıkların çözümünün de zeminini oluşturacaktır.

Geleceğe dönük olarak sağlanan bu faydanın yanısıra diğer faydalar şöyle sıralanabilir; (1) İşlem gören bütün ürünlerin laboratuvar sonuçlarına göre kalite sınıflandırması yapılabilmektedir. (2) Hangi bölgelerde kaliteli ürün, hangi bölgelerde az kaliteli ürün elde edildiği tesbit edilebilmekte, kaliteli üretim yapan bölgelerde kullanılan tohum, üretim metodolojisi vb. az kaliteli üretim yapan bölgelere tavsiye edilebilmektedir. (3) Bölgelerde zararlı tahribatının derecesi tesbit edilebilmekte ve yetkililerden gerekli tedbirlerin alınması talebinde delil sunulabilmektedir. (4) Ürünü hammadde olarak kullananlar ihtiyaçlarını karşılayan özellikte ürünleri satın alabilmekte ve göz yanılmasının kurbanı olmamaktadırlar. (5) Üretici, laboratuvar sonuçları ile fiyatları kıyaslayabilmektedir. (6) Tüccar, alım yaptığı ürünleri kalite sınıflandırmasına göre stoklamakta, sanayiye farklı fiyat seçenekleri sunabilmekte, sanayicilerin kendi laboratuvarlarının sonuçlarına göre uyguladığı fiyat azaltmalarından (beklenen kalite çık-

mazsa, orantılı indirim) etkilenmemekte, şahit olarak borsa laboratuvar sonuçlarını tutmaktadır.

Fakat bu borsalarında yapılanması 5590 sayılı kanuna göre olduğundan, buradan öteye profesyonel borsacılık işlemlerini gerçekleştirmesi çok zor görünmektedir. Zira bu borsalarda, il ve ilçe sınırı ile sınırlanmış, yönetim sürekliliği ve sermaye yükümlülüğü handikaplarına haiz ve en önemlisi bu şekilde bir gelişme için yaptığı yatırımların (laboratuvar, bilgi-iletişim, yazılım) sonucu gerçekleştirdiği işlemleri, normal tescil işlemlerinden farklı bir olgu olarak ne kamu ne de TOBB tarafından kabul görmemiştir.

6. Gelişmiş Bir Borsaya Sahip Olmak İçin Gelecekte Yapılması Gerekenler

Amerika ve Avrupa'daki ürün borsaları ve bunların gerçekleştirdiği işlemler dolayısı ile piyasa oyuncularının (borsa organizasyonu, üyelik şart ve yükümlülükleri, üretici birlikleri, depo işletmecileri, izin, çalışma ve denetleme prosedürleri) durumu incelendiğinde, ülkemizde bir mevzuat düzenlemesi ile hemen bunların seviyesine ulaşmanın mümkün olamayacağı görülür. Zira, mevzuat düzenlemeleri gerektiği şekilde yapılırsa bile, piyasa oyuncularının şartlara uygun şekilde gelişmesi, işlem mantığını anlamaları ve alışageldikleri değerlendirme kriterlerinin çok üzerinde olan unsurlar ve bunlar arasındaki ilişkilere göre hareket kabiliyeti kazanmaları zaman alacaktır. Ancak, diğer gelişmiş ülke piyasalarının 60-90 yıl gibi bir sürede eriştikleri noktaya 8-10 yıl gibi bir sürede ulaşmak imkansız değildir. Önemli olan nereden başlanacağını ve öğrenirken uygulamanın yolunu bilmektir.

Unutulmaması gereken bir diğer nokta ise, dünya uygulamaları paralelinde bir uygulamaya geçilirken, ülkemizde oluşmuş yanlış yapılanmanın ve yanlış uygulamaların öncelikle işleyen bir piyasa ekonomisi doğrultusunda düzeltilmesinin gereğine inanmak ve bu doğrultuda gayret sarfetmektir.

6.1. Tacirler ve Sanayiciler Arasında Borsada Alım-Satımın Gerçekleştirilmesi

Borsaların gelişmesi, rekabet koşullarında gerçek fiyatların oluşması, Pazar derinliğinin sağlanması, ortaya çıkan istatistik bilgilerin (stokların miktarı, kalitesi, lokalitesi vb.) ekonomik kararlar için kullanılması ve en önemlisi işlem hacminin manipülasyondan uzak tutulması açısından, borsalarda tacirler ve sanayiciler arasında işlem tesis edilmesinin (alım-satım) yolu açılmalıdır.

Bunun için, (1) Tacirler ve sanayiciler arası işlemlerde sürekli olarak ürünün yükleme-boşaltma, yer değiştirme (nakliye giderleri), tartılması, laboratuvar testlerinden geçirme, sonradan ürün değiştirmelerini önleme yani satın alınan ürünün deklare edildiği şekilde var olduğunun garantilenmesi gibi problemlerin giderilmesi gerekmektedir. (2) Taahhüt edilen kalite ile bulunan kalite arasındaki farkların maliyetinin karşılanması, taraflar arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların giderilmesi konusunda delil sağlayacak olan kayıt mekanizmasının sağlanması, bu kayıt mekanizmasının ve oluşturulacak kuralların icraatının sorumluluğunu taşıyacak bir yönetimin kurulması gerekmektedir.

Birinci unsurun sağlanması işleyen bir depo ve depo makbuzu sisteminin kurulmasına bağlıdır. İkinci unsurun sağlanması ise, borsada yapısal olarak gerçekleştirilecek bir düzenleme ile sağlanabilir.

6.2. Depo Sistemi

6.2.1. Gerekli Ortam

1997 yılında Sanayi ve Ticaret Bakanlığının koordinasyonunda başlatılan "Tarımsal Ürün Piyasalarını Geliştirme Projesi" (CMDP) kapsamında ülkemizde depo ve depo makbuzu sisteminin uygulanması ve hatta pilot bir projenin Polatlı'da yapılması gündeme gelmiştir. Bakanlık tarafından bu uygulamanın gerçekleştirilmesi için 2699 sayılı Umumi Mağazalar Kanunu'nun gerekli yasal altyapıyı sağlayacağı iddia edilmiştir. Yapılan çalışmalar neticesinde, proje hukuk grubu, tarımsal ürünlerin depolanmasının genel umumi mağazacılıktan daha fark-

lı olduğunu, ayrı bir yasal çerçeve gerektirdiğini ifade etmiştir (Hukuki Rapor). Proje hukuk grubu, depo ve depo makbuzu sisteminin uygulanabilmesinin gereklerini iki ana başlık altında toplamıştır.

Birincisi idari gereklilikler ki bunlar; (1) Lisans başvurularının kabul edilmesi, değerlendirilmesi ve lisans verilmesi, (2) Başvuruda bulunan şirketlerin ana sözleşmelerinin incelenmesi, (3) Mali raporların incelenmesi, (4) Teminatların incelenmesi ve kabulü, (5) Depo tarifelerinin kabulü, (6) Depo ücretlerini tahsilatı ve faturalanması usülleri, (7) Makbuzların özelliklerinin belirlenmesi ve basımının kontrol edilmesi, (8) Depo kayıtlarının tutulma ve korunma usul ve esasları, (9) İşlevlerin kanun doğrultusunda yerine getirilmesinin sağlanması olarak sıralanmıştır.

İkincisi ise denetim gereklilikleri olup; (1) Lisansın verilmesine yönelik olarak depo kapasitesinin belirlenmesi, (2) Deponun fiziki yapısının niteliği, depodaki ürünleri uygun olarak koruma yeterliliği, (3) Deponun ürünleri derece ve sınıflarına göre ayırabilme (numune alma ve analiz yapma gibi laboratuvar imkanları) yeterliliği, (4) Deponun ürünleri teslim alma, yükleme-boşaltma-tartma yeterliliği, (5) Depo işletmesinin sigorta kapsamı, kayıt tutma sistemi gibi işletmecilik yeterliliği şeklinde özetlenmiştir.

Bunlara, depo işletmeciliği ve makbuz işlemlerinin vergi mevzuatına göre değerlemesi ve vergi borcunun piyasanın gelişmesini teşvik edecek şekilde düzenlenmesi de eklenmelidir.

6.2.2. Depo ve depo makbuzu sisteminin faydaları

Müstahsilin yanısıra tüccar ve diğer spekülâtorlerin de borsada satış yapmaları ile ortaya çıkacak işlem yükünü kaldırabilmek için depo sistemine geçilmesi gerekmektedir. Spot piyasanın gelişme yönünde depoculuk sistemine doğrudur.

Depo sisteminin genel olarak bazı avantajları aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

1. Ülkede mevcut ürün ve kalitesi hakkında fikir verir.
2. İthalatın düzenlenmesine imkan sağlar.
3. Alım politikasının düzenlenmesine yardımcı olur.
4. Yeni finansman imkanları sağlar (üretici, tüccar ve sanayiciye),
5. Gereksiz nakliye ve depolama masraflarını yokeder.

Mevcut durumda köylü hasat zamanlarında ürününü saklayacak yeri olmadığından piyasaya sürmekte, böylece hasat zamanında talep fazlası ürün arzı olduğundan fiyatlar düşmektedir.. Üreticiyi bu düşüşlerden korumak isteyen devlet belirli fiyatlardan (destekleme) alım yaparak piyasada fiyatları üreticiye gelir sağlayacak şekilde tutmaya çalışırken, hem finansal zararlara uğramakta hem de stoklama maliyetlerine katlanmak zorunda kalmaktadır. Depoculuk sistemi ile aşağıda belirtildiği gibi hem üreticiye hem tüccar-sanayiciye hem de devlete imkanlar sağlanmaktadır:

1. Ürünü saklayacak yeri olmayana depo makbuzu karşılığında güvenli yer sağlanmakta, ürün arzı regüle edilmekte, devletin fiyat düşüşü kaygısı bir şekilde elimine edilmektedir. Devlet satın almanın finansal maliyetlerinden kurtulmaktadır.

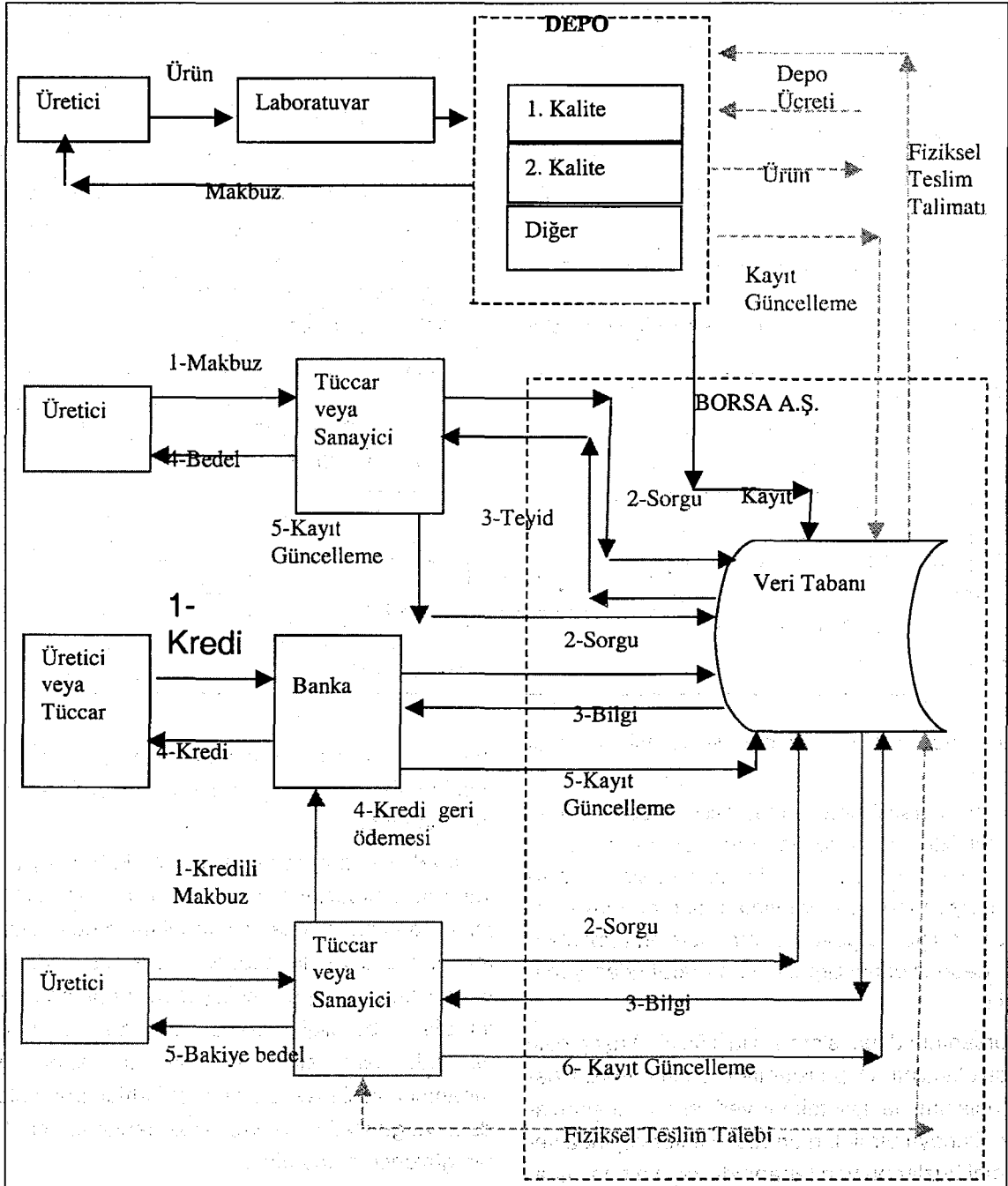
2. Buğday fiyatlarının aşağı doğru değişim riskine karşılık bir marj tesbit edilerek, paraya ihtiyacı olan üreticilere, depo makbuzunun temsil ettiği ürünün değerinin örneğin maksimum %80'ine kadar bankalar tarafından kredi verilebilir. Bu sayede;

- a. Paraya ihtiyaç duyan üretici ürününü piyasaya sürmeden bu ihtiyacını karşılayabilecektir, arz fazlası oluşması engellenecektir.
- b. Banka, kredilendirdiği ürünün değer değişimlerinden doğacak risklerini düşüş marjı çerçevesinde garanti altına almış olur.
- c. Tüccarın ürünü saklayabileceği güvenli bir deposu bulunacaktır. Ayrıca, satın aldığı ürünü depoya koyarak makbuz alan tüccar depo makbuzu karşılığında bankadan kredi alıp

tekrar ürün satın alabilecektir. Dolayısıyla ticaret hacmi artacaktır ve arz fazlasını oluşacak ek taleple dengelemek ve üretici aleyhine işleyen piyasa koşullarını düzeltmek mümkün olacaktır.

d. Sanayici, toplayacağı makbuzlarla, taşıma ve stok koruma maliyetleri olmadan kalite değerleri kullanım amaçlarına uygun stok sahibi olacaktır.

Şekil 4. Borsa Tarafından İşletilecek Depo ve Depo Makbuzu Sistemi.

7. Önerilen Depo İşletmeciliği

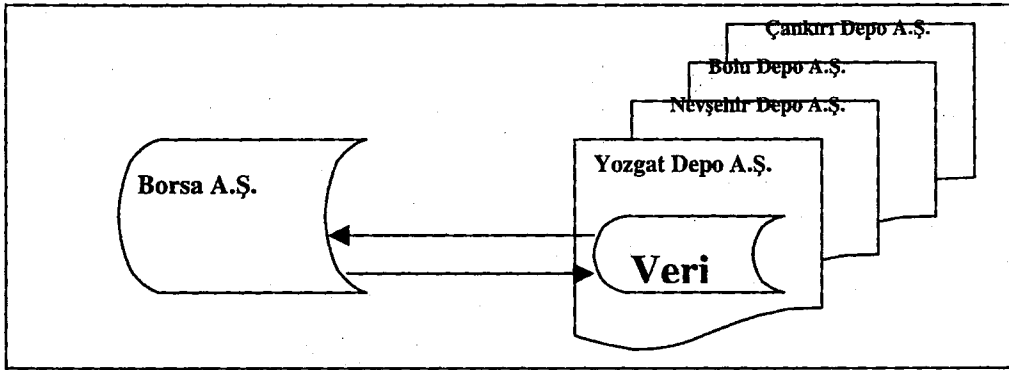
Ülkemizde kişi ve kurumların, bilhassa ticari (akçeli) işlerde güven konusunda ve suistimallerin başkalarına verdiği zararların karşılanması etki-si hakkında kanaatleri olumsuzdur. Bu açıdan bakıldığında, depo işletmesinin içinde bulunduğu işlemlerde güven ve zararların hızla telafi edileceği yönünde piyasa oyuncuları ve bankalara teminat (garantör) olan bir kuruluşun olması gerekmektedir. Tüccar, depo işletmeciliğinden doğan zararlarının, bakanlık veya mahkeme kararı ile karşılanmasını beklemek istemez. Fakat, borsa, tüccarın gerçekten zarar gördüğüne inandığı durumlarda bu zararı tazmin ederek, bakanlık veya mahkeme nezdinde olayın çözümünü kendisinin takip edeceğini ortaya koyarsa, banka ve piyasa oyuncuları sadece borsa

caktır. Satış için borsaya, veya kredi talebi için bankaya sunulan makbuzlarla ilgili bilgiler bu veri tabanından sorgulanacak ve veri tabanının güvenliği ile kayıtların güncellenmesinden borsa sorumlu olacaktır.

(a) Ürün teslimi ve makbuz verilmesi; Üretici, tüccar veya sanayici ürünü depoya teslim eder. Teslim edilen ürün kalite sınıflandırılması yapılarak depolanır ve sahibine depo makbuzu verilerek, depodaki ürün miktarı (sınıflarına göre) ile makbuz bilgileri veri tabanına kaydedilir.

(b) Makbuz satışı; Makbuz sahibi (üretici, tüccar, sanayici) makbuz satışı için borsaya başvurur. Gerekli sorgulama (tescili yapılmış veya yapılmamış, kredili, başvuranın mülkiyeti vb.) yapılarak borsada satışa sunulur. Satış sonrası işlemler ta-

Şekil 5. Diğer Depoların İlişkilendirilmesi.

ile muhatap olmanın güvenliğini ve kesinliğini kabul edeceklerdir.

Bunun karşılığında borsa, depo işletmesi üzerinde bir izleme-kontrol-yaptırım gücüne sahip olmalıdır. Yukarıda, sermaye karlılığı açısından yatırımın borsa tarafından yapılması gereği ortaya konulmuştur. İşte bu güven ortamı açısından başlangıçta, depo işletmeciliği de borsa tarafından yapılmalıdır.

Borsanın depo işletmeciliği (Şekil.4) aşağıdaki şekilde olacaktır. Depo işlemleri ve depo makbuzlarının dolaşımı ile ilgili tek bir veri tabanı oluşturulacaktır. Depoya bırakılan ürünler ve karşılığında verilen makbuzlar bu veri tabanında kayıt altına alın-

malarıyla veri tabanında kayıt güncellenir ve makbuz ile temsil ettiği ürünün mülkiyeti veri tabanına kaydedilir.

(c) Kredi alınması; Makbuz sahibi bankaya başvurarak makbuzların temsil ettiği ürün karşılık (teminat) gösterilmek şartıyla kredi talep eder. Banka, makbuz, dolayısı ile depodaki ürün hakkında (miktar, kalite, cari değer, mülkiyet vb.) borsadan bilgileri alır ve bu bilgiler doğrultusunda kredi tahsisatı yaparak işlem hakkında borsayı bilgilendirir. Veri tabanında ilgili makbuz ve temsil ettiği ürün hakkında kayıt güncellemesi yapılarak bankanın menfaatleri güvence altına alınır.

(d) Ürün teslimi; Depoya ürün teslimi talebi geldiğinde, makbuz ve üzerindeki sorumluluklar veri tabanından sorgulanarak, gerekli yükümlüklerin yerine getirilmesi ürünü talep edene bildirilir (kredi geri ödemesi, depo kiralарının kapatılması vb.)

Diğer Ticaret Borsaları, bu şekilde depo yatırımı yapabilirler. Oluşturacakları veri tabanını, makbuz satışı yapan borsanın veri tabanı ile ilişkilendirerek burada makbuz satışı veya alış işlemini gerçekleştirebilirler (Şekil.5).

Böylece, bölgelerindeki ürünlerin nakledilmeden piyasaya arzını sağlamış olurlar ve ürünlerin mevcudiyeti piyasa tarafından bilinir hale geldiğinden, piyasa derinliği sağlanmış olur. Kendileri de, hem tescil ücret gelirlerini (üreticiden satılan makbuzun tescili) artırırlar, hem de satış yapılan borsa ile anlaşma sonucu bir komisyon geliri elde edebilirler (aracı kurum niteliği). Diğer ticaret borsalarının depo işletmeciliği ile salon satışı yapan borsaya bu şekilde ilişkilmesi, ülke çapında üretimin ve kalitenin yanı sıra rekolte bilgilerinin sağlıklı tahmininde ve uygulanacak politikaların tesbitinde kullanılabilir. Bu bölgelerdeki veya bölgeye yakın konumdaki sanayicilerin hammadde ihtiyaçlarını daha az nakliye maliyetleri ile sağlamalarına yardımcı olur. Bu bölgedeki üreticilerin ürünlerine daha fazla talep dolayısıyla rekabet ortamında fiyat sağlar.

8. Önerilen Borsa Gelişme Metodolojisi; Borsa A.Ş.

1990 yılından sonra "İzmir Vadeli İşlemler Borsası" (İZVİB) kurulması gündeme gelmiştir. İzmir Ticaret Borsasının, böyle bir piyasanın kendi bünyesinde kurulmasını talep etmesi ve diğer nedenler sonuç alınmasını engellemiştir. Daha sonra İzmir Ticaret Borsasının girişimleri sürecinde Sanayi ve Ticaret Bakanlığının mevcut ticaret borsaları üzerindeki yetkisi ile Sermaye Piyasası Kurulunun yetki alanı çatışmıştır. Bu dönemde Bakanlık 1996 yılında, "İzmir Ticaret Borsası Vadeli İşlemler Piyasası Genel Yönetmeliği"ni, 1997 yılında, 5590 sayılı kanuna 4233 sayılı kanun ile eklenen ek.11 inci maddeye dayanarak, "Ticaret Borsaları Vadeli İşlemler Piyasası Genel Yönetmeliği"ni yayınlamıştır.

Fakat, yetki karmaşası değişik nedenlerle bitmediği gibi, Ticaret Borsalarında da Bakanlık tarafından yayınlanan yönetmeliklere göre bir hareket oluşmamıştır. 1999 yılında yürürlüğe giren 4487 sayılı "Sermaye Piyasası Kanununda Değişiklik Yapılması" Kanunu ile 5590 sayılı kanunun Ek.11 inci maddesi yeniden düzenlenmiş ve "Bu madde ile düzenlenecek senet ve sözleşmelerin kapsamına 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu uyarınca düzenlenen vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri dahil değildir" denilerek son nokta konulmuştur.

Böylece, SPK forward (mal teslimi zorunlu olan vadeli alım-satım sözleşmeleri) noktasına kadar (dahil) Ticaret Borsalarında yapılacak işlemleri Bakanlık denetiminde bırakmış ve Ticaret Borsalarının yapıları ile de ilgilenmediğini göstermiştir. Forward işlemlerin Ticaret Borsalarında yapılmasına müsaade edilmesine de, bu işlemlerin, "Forward işlemlerde, tarafların sözleşme şartlarını yerine getirip getirmemesi her iki tarafın iyi niyetine bırakılmıştır, sözleşmeden doğan yükümlülükleri alıcı ve satıcı adına garanti eden bir kurum yoktur." şeklinde tanımlanması da neden olmuş olabilir. Fakat, yükümlülük yerine gelmeyecek ise işlem yapmanın bir manası yoktur.

Bu değişiklik sonrası 23.02 2001 tarihinde Devlet bakanlığı tarafından yayınlanan "Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsalarının Kuruluş ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik"te ise borsa; "...anonim şirket şeklinde kurulan vadeli işlem ve opsiyon borsası" şeklinde tanımlanmıştır. Bu sonuç gösteriyor ki, bugünkü ticaret borsalarının yapılanma şekli, sermaye yükümlülüğü ve yönetim sürekliliği açısından gelişmiş ülkelerde olduğu gibi borsa oluşturmak için yeterli değildir.

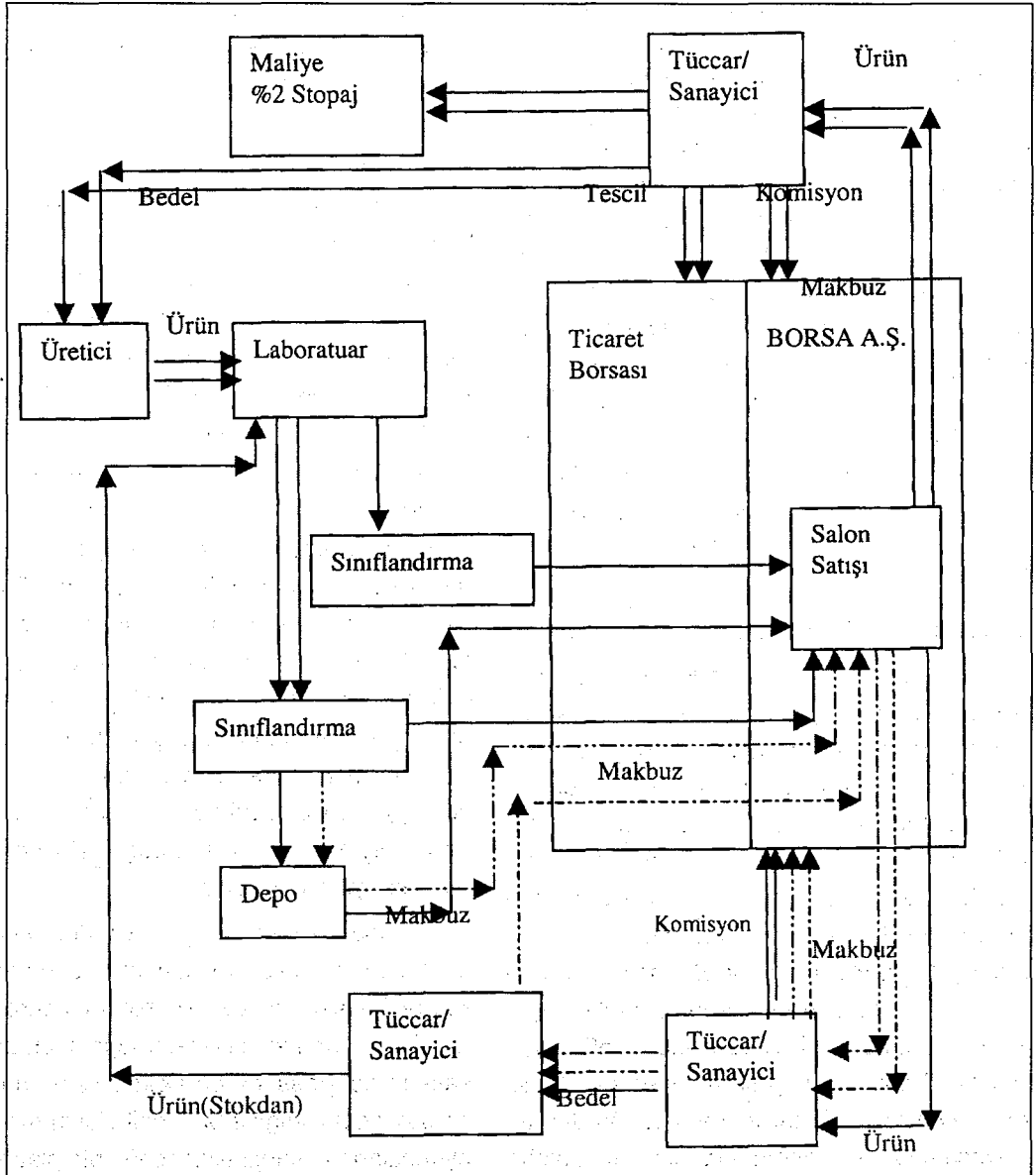
Buradan şu sonuç çıkmaktadır. Mevcut ticaret borsalarının yapısı ve konumu ile uğraşmak vakit kaybettirecektir. Fakat, ülkenin yapacağı yapısal reformlar ve tarımsal piyasalar açısından bir ürün borsasının gelişmesi de gereklidir. Yani, mevcut ticaret borsalarının varlığına bir tehdit oluşturmaktan, piyasa oyuncularının karşılaştırılacağı bir platformun sağ-

lanması gerekmektedir. Bunun en iyi yolu, Polatlı ve Edirne Ticaret Borsalarında depo ve depo makbuzu sisteminin uygulanması ile oluşacak potansiyeli Borsa A.Ş. şeklinde şirketleştirmek olacaktır.

Ticaret Borsası çatısı altında iki tüzel kişilik faaliyet gösterecektir. Birincisi mevcut yapısı ile ticaret borsası; Tescil gelirleri elde etmeye, 5590 sayılı yasa göre faaliyet gösterip, bu yasanın verdiği gö-

revleri yapmaya ve TOBB genel kuruluna katkıya devam edecektir. İkincisi, BORSA A.Ş. Ticaret Borsasının (büyük hissedar %25-45) ve üyelerin hisse yoluyla (maksimum %5) sermayeye ortak olduğu bir şirket. Bunun kuruluşunda, Budapeşte Commodity Exchange ve onun kuruluş ana sözleşmesi örnek alınabilir. Bu şirket, başlangıçta, depo işletmesi gelirleri, oyuncular arasında yapılacak

Şekil 6. Önerilen borsa gelişme metodolojisi.

(üreticiden alımlar da bile tescil ücreti ikiye bölünerek bir kısmı komisyon geliri olarak şirket'e bırakılabilir) işlemlerden elde edilecek komisyon gelirleri ve enformasyon gelirleri ile ayakta tutulur (Şekil.6).Böyle bir tüzel kişiliğin bulunması, garanti sisteminin işleyişi için teminatların sağlanmasının yanısıra denetim ve düzenleme işlemlerinin de profesyonel bazda sürdürülmesini, borsa işlemleri için (tescil değil) sermaye yükümlülüğü ve yönetim sürekliliği sağlayacaktır. Buraya kadar denetim Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nda kalır. Daha sonra, elektronik ticarete geçerek ve SPK nezdindeki gereksinimleri de yerine getirerek, üye hesapları üzerinden takas işlemlerini yerine getirecek kapasiteye ulaşır ve tesis edilecek altyapı ve bilgi iletişim ağı ile diğer depo işletmesine sahip ticaret borsalarının aracı kurum niteliğine bürünmesi ile Pazar derinliği sağlanır.

Borsa A.Ş. nin bu şekilde gelişmesi, mevcut Ticaret Borsalarının kayıtlı ekonomi açısından sürdürdüğü görevleri (tescil işlemleri) sürdürmesine imkan tanıdığı gibi serbest rekabet ortamında fiyatların oluşmasını, stokların kalite bazında bilinmesini, rekolte-tüketim-stok ilişkisine göre tahminlerin yapılmasını, dolayısıyla, tarımsal ve sanayi üretim planlamalarının yapılmasını sağlayacaktır. Bu veriler, hükümet uygulamaları ve tarım-tarıma dayalı sanayi politikalarını daha net ve güvenli uygulamaya da yol açacaktır.

8.1. Forward İşlemler

Depo makbuzlarının piyasa işlemlerinin güvenli şekilde başarılmasından sonra piyasa tarafından, sözleşme hükümlerinin yerine getirilmesi zorunlu olan forward (alivre) işlemler talep edilecektir. Ülkemizde geçmiş yıllarda bilhassa Adana ve İzmir'de yapıldığı belirtilen bu işlemler başarısız olmuştur. Bunun nedeni, her iki bölge de, forward sözleşmelerin borsaya tescil ettirilmesi, mahkemelerde böyle bir ticari anlaşmanın yapıldığı hakkında delil olarak sunulmasının dışında bir fayda getirmemiştir. Forward işlem, iki kişi arasında

belirli bir vade sonunda ürünün teslim edilmesi ve bedelinin ödenmesidir. Bu iki şartın yerine getirilmesinin yanısıra, tarafların kalite ve benzeri konularda anlaşmazlıklarının da çözüm metodları belli olmalıdır.

Borsa A.Ş. (ticaret borsası olmadığı için 5590 a göre herkesi üye yapmak yerine, belirleyeceği kurallara göre üyelik veren bir kuruluş) forward işlem yapmak isteyenleri, ihtilafları ve oluşan zararları tazmin etmede hızlı hareket edebileceği ve mahkemeler vasıtasıyla sorunların çözümünü minimuma indirecek (tüccar açısından zaman ve nakit çok önemli olduğundan) bir sistem dahilinde üye yapabilirse bu piyasa işleyecektir.

8.2. Opsiyon İşlemleri

Opsiyon; Belirli bir kalitede belirli miktar ürünü belirli bir zaman dilimi içinde önceden belirlenen bir fiyattan satma kontratı olup, alıcı, bu yükümlülüğünü ister kullanır isterse belirlenen opsiyon primi satıcıya ödeyerek kontratı ortadan kaldırabilir. Forward işlemlerde tamamen garanti olarak Borsa A.Ş. de tutulan üye hesapları, burada ve bundan sonra gelişen futures (kontrat satışları) işlemlerinde üyelerin birbiri ile muhatap olmadan mali yükümlülüklerinin karşılandığı (bir üyenin hesabından diğer üyeye kazançlar aktarılır) ve üyelerin yaptığı işlemlerle orantılı olarak varlıklarının takip edildiği ve bu takibe göre yükümlülüklerini yerine getiremeyecekleri anda işlemlerinin durdurulmasına karar verildiği bir veri tabanı haline dönüşmektedir.

8.3. Futures İşlemleri

Futures kontratları, her iki tarafı kanunen, belirli bir malı belirli bir fiyattan gelecekte satma veya alma konusunda bağlayan bir sözleşmedir. Genelde, kontrat üzerinde belirlenen zamana ulaşılmadan önce karşılıklı olarak kontrat yükümlülükleri finansal açıdan yerine getirilerek fiziksel teslimat yapılmaz. Futures işlemlerde, kar veya zarar günlük olarak hesaplanarak üye hesaplarında aktarımlar yapılır ve yükümlülükleri doğrultusunda hesaplarında faz-

lalık oluŖanlar karlarını ekebildikleri gibi hesaplarında yükümlülük açısından azalma olanlar istenen seviyeye kadar hesaplarını düzeltmek (ek kaynak koymak) zorundadırlar. Riskin azalıp çoğalmasına göre eldeki kontrat satılabilir. Ticaret borsası takas evi olarak takas (clearing) iŖlemi yapıyor. Bu iŖlemde risk baŖkalarına devrediliyor. Futures da oluŖacak fiyatlara göre spot piyasada oluŖacak fiyatlarda deėiŖecektir.

9. Sonuç

Ticaret borsalarının, tescil görevlerini ve bulundukları bölgede sosyo-ekonomik bir sivil toplum rgt olarak fonksiyonlarını sürdürmelerine kimsenin itirazı yoktur. Ancak, lkemizde yeniden yapılanma ve bu doğrultuda devletin piyasalardaki varlığı ve müdahale ihtiyaçları yeniden düzenlenecek ve iŖleyen bir piyasa ekonomisi gerekleŖtirilecek ise ülkemizde ürün borsasının tüm fonksiyonları ile faaliyette bulunması gereklidir. Böyle bir borsanın bulunmayışı, borsa tarafından üretilen tüm bilgilerin (rekolte, fiyat tahminleri, tüketim eğilimi, stokların seviyesi, stokların ve beklene ürünün kalitesi vb.) devlet tarafından üretilmesini zorlamakta, devletin piyasalardan çekilmesini engellemektedir.

Mevcut ticaret borsalarından geliŖmeye açık olanların, bu geliŖmelerini sağlayabilmeleri için ihtiyaçları olan mevzuat en kısa zamanda yürürlüğe konulmalı, salon satışı yapılan borsalarda zirai stopaj sıfırlanmalı, bu borsalarda tescil gelirlerinin ticaret borsasında kaldığı fakat ticari iŖlemlerden elde edilen gelirlerin Borsa A.Ŗ. nin geliri olarak düzenlendiği, aynı çatı altında biri dernek Ŗeklinde fonksiyonlarını sürdüren Ticaret Borsası ve ikincisi, hem yönetim srekliiliği olan hem de sermaye yükümlülüğü ortaya koyabilen, hisseleri hem ticaret borsasına hem de üyelerine ait olan BORSA A.Ŗ. oluŖturulmalıdır.

Bu oluŖum için gerekli tecrübelerin kazanılması ise iŖleyen bir depo sisteminin kurulması ile sağlanacaktır. Oyuncular, öncelikle fiziksel ürün varlığı üzerinden iŖlemlerin mekanizmasını anlayacaklar

ve kontrat üzerinde dŖnme alıŖkanlıėını elde edeceklerdir. Bu aynı zamanda sermaye yükümlülüğü ve yönetim srekliiliğinin faydasını da ortaya koyacaktır. Bu geliŖmelere paralel olarak, maliye ile gerekli iletiŖim kurulmalı ve borsalar aracılığı ile gerekleŖtirilen amaçların mali politikalar ile gerekleŖtirilmesi ve borsaların sadece borsa faaliyetleri ile ėraŖmaları sağlanmalıdır.

Borsa A.Ŗ. nin hissedarları (aynı zamanda yeleri) hem sanayiciler hem de tüccarlar olabileceği, Borsa A.Ŗ. deėiŖik noktalarda oluŖturacaėı depo ve laboratuvarları ile iŖlemleri daha güvenli yürütebileceği için ülke genelinde Pazar derinliği oluŖacak, ihtiyaçların karŖılanmasında uygun kalitede ürünün bulunması, fiyat dalgalanmalarına karŖı emniyetli bir ortamın oluŖması yanı sıra nakliye masrafları, gereksiz stoklama ve araŖtırma giderleri, asılsız manipülasyon zararları elimine edilecektir. Ticaret borsaları bulundukları bölgede; Borsa A.Ŗ. nin alt eriŖim noktaları olabilecekleri gibi tescil gelirlerini elde etmeye devam edeceklerdir.

Kaynaklar

1. 5590 sayılı "Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Sanayi Odaları, Ticaret Borsaları ve Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Kanunu", 15.03 19050 tarih ve 7457 sayılı Resmi Gazete
2. Prof. Dr. K. Kaptangil "Karadeniz Bölgesinde Tarım Sektörünün Sorunları ve Politikalar" İzzet Baysal Üniversitesi.
3. Hazine MsteŖarlıėı, **Tarım Reformu Dökümanı**, www.hazine.gov.tr
4. DPT, 8. BeŖ yıllık Kalkınma Planı, www.dpt.gov.tr
5. Maliye Bakanlığı, Gelir Vergisi Genel Tebliğleri, No. 164, 175, 185.
6. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, rn Borsaları GeliŖtirme Projesi, Hukuki Rapor, Mart 1999.
7. Sanayi ve Ticaret bakanlığı, "Tarım rnleri Umumi Mağazaları Kanunu, Tüzüğü ve Yönetmeliği Taslakları", İç Ticaret Genel Müdürlüğü.

157. YILINDA ZİRAİ ÖĞRETİM

Prof.Dr. Cemalettin Y. ÇİFTÇİ*

GİRİŞ

Babası Ziraat Fakültesinin ilk öğrencilerinden olan Sayın Ataol BEHRAMOĞLU'nun 2 Kasım 2002 tarihinde Cumhuriyet Gazetesinde yazdığı "Babam Yaşıyor Olsaydı...." (1) başlıklı makaleden alınan aşağıdaki yazı, Ziraî öğrenimin ulaşmak istediği amaçları göstermektedir:

"... 29 Ekim 2002 tarihli 'Cumhuriyet' gazetesiyile ek olarak verilen '29 Teşrinievvel 1933' tarihli Cumhuriyet Gazetesi 'tıpkıbasım'ındaki bir yazıyı ona yüksek sesle ben okuyacaktım... Şu anda önümdeki bu yazıda, tam da Cumhuriyet'in onuncu yıldönümünde, Ankara'da, 'yüksek ziraat tedrisatiyle meşgul olacak dört fakülte ile ziraat ve baytarlığın muhtelif fen şubelerine ait yirmi iki enstitünün açılma merasimi yapılacağı' duyuruluyor... İlk öğrencileri arasında babamın da olacağı bu yüksek eğitim kurumlarının açılışının neden böyle yüce anlamlı bir yıldönümüne rastlatılmış olmasını ise, yazıda bu kez benim altını çizdiğim satırlarda birlikte okuyalım: **"Bugünkü geri ve iptidai ziraat usullerimizi ıslah edebilmek için geniş ve muhtelif iklimlere, muhtelif hususiyetlere ve çok mütenevvi mahsulâta malik olan Türk vatanının ilim noktasından yukarıdan aşağıya esaslı bir tetkikine ihtiyaç vardır. Filhakika memleketin birbirinden farklı olan iklim şartları, toprağı, otu, nebatlarının ve hayvanlarının hususiyetleri anlaşıldıktan sonradır ki, modern ziraatın ve hayvancılığın istediğı şartları yaratmak için ilmi taharrilere girmek imkânı hasıl olabilir... O zaman zirai istihsal sahasında şahit olacağımız inkılâp, gözlerimizi kamaştıra-**

cak bir azametle yurtta her gün mütezayit bir refah ve zenginlik doğuracaktır. Yüksek ziraat ve baytar fakülteleri bu inkılâbın vatan topraklarına büyük ümitlerle attığımız ilk tohumlarıdır" ... Babam yaşıyor olsaydı, günümüzün Türkiye'sinde ne yazık ki hiç de küçümsenemeyecek sayıda kişiye ve ne yazık ki sadece diliyle değil içeriğıyle de çok yabancı bu satırları birlikte okuyup duyulanacaktık... Bugün onun yokluğunda, onu, onun gençliğinin namuslu, vicdanlı, onurlu, umutlu Türkiye'sini her zamankinden çok özliyorum..."

03. 10. 2002 tarihli Hürriyet Gazetesinde Sayın Güngör URAS tarafından yazılan "Tarımda İşler Kötü" (2) konulu makale de, günümüzdeki durumu göstermektedir.

"Ocak - temmuz döneminde tarım ürünleri ithalatımız geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 29.4 oranında arttı. Buna karşılık tarım ürünleri ihracatımız yüzde 17.9 oranında geriledi. Tarım ürünleri ihracatımızın toplam ihracat içindeki payı yüzde 11.2'den yüzde 8.6'ya düştü. Bunlar çok çok olumsuz iki önemli gösterge.

1.Türkiye'de tarım geriliyor. Tarım ülkesi olan Türkiye kendi ihtiyacı olan tarım ürünlerini üretemeyecek duruma düştü.

2.Tarım kesimi dünya pazarlarında talebi olan, para eden mal üretemiyor. Bu nedenle hem tarımdaki insanlar fakirleşiyor, hem de ekonomiye ve ihracata katkıları giderek küçülüyor.

İşgücünün 13 milyonu kentlerde, 10 milyonu kırlarda yaşıyor. 7 milyonu tarım sektöründe çalışıyor. Toplam işgücünün yüzde 34'ü tarımsal üretimi gerçekleştiriyor. Ama bakıyoruz, ülkenin

* A.Ü. Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü Öğretim Üyesi, ANKARA.

gayri safi yurt içi üretim rakamında tarımsal üretimin payı sadece yüzde 13.5, 14.0 dolayında... Kalan üretim sanayi ve hizmetler kesimindeki işgücü tarafından gerçekleştiriliyor.

Tarımsal üretimin artacak yerde gerilemesinin sonucu, Türk tarımı, iç talebi karşılayamaz duruma düştü. Geçen yıl buğday ithalatına 124 milyon dolar, ayçiçeği ithalatına 94 milyon dolar, soya fasulyesi ithalatına 83 milyon dolar, nohuta 17 milyon dolar, mısır yağına 45 milyon dolar ödedik. Bu yılın ilk yedi ayında 262 milyon dolarlık hububat, 207 milyon dolarlık hayvansal ve bitkisel yağ ithal ettik."

2003 yılında 157. yılı kutlanacak olan Zirai Öğretimde yetiştirilen Ziraat Mühendisleri ülke tarımının gelişmesinde amaca uygun olarak görevlerini yapmışlar ve Ülkemizi tarımsal üretim yönünden kendine yeterli hatta dış satım yapabilen ülkeler arasına sokmuşlardır. Tarımsal ürünlerin verimlerinde dolayısıyla üretimlerindeki artışlarda Ziraat Mühendislerinin fedakar ve cefakar çalışmaları inkar edilemez.

Ancak, son 20-25 yıllık dönemde uygulanan yanlış Tarım ve Tarım Eğitimi politikaları sonucu, ülkemiz tarımı gerilemeye başlamış, daha önce dışsatım yaptığımız bir çok ürün ithal etme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Gelecekte de aynı politikalar sürdürülmeye devam ederse ülkemizi tarımsal üretim yönünden oldukça zor günler beklemektedir. Tüm gelişmiş ülkelerde olduğu gibi sanayileşme ile birlikte tarımın da gelişmesi sağlanmalı, tarım ikinci plana itilmemelidir.

Bu makalede, ülkemizde mevcut ziraat fakültelerinin 2002 yılındaki kontenjanları ve açık kontenjanları durumu irdelenmeye çalışılmıştır.

1. ZİRAAT FAKÜLTELERİNİN GENEL DURUMU

2002 Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi (ÖSYS) Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu (3) ile, 2002 Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi (ÖSYS) Yükseköğretim Programlarına Ek Yerleştirme Kılavuzundan (4) derlenen Ziraat Fakültelerinin Bitkisel Üretim, Hayvansal Üretim ve Tarım Teknolojisi Lisans Programları öğren-

ci kontenjanları, kayıt yaptıran öğrenci sayıları, açık kontenjanlar ve taban puanları Çizelge 1'de gösterilmiştir.

Türkiye'de bulunan 81 üniversitenin 20'sinde ziraat fakültesi eğitim yapmakta ve öğrenci almaktadır. Bu 20 ziraat fakültesinin 15'inde bitkisel üretim, hayvansal üretim ve tarım teknolojileri lisans programları olmak üzere 3 lisans programı, Mustafa Kemal Üniversitesi ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi Ziraat Fakültelerinde bitkisel üretim ve hayvansal üretim lisans programı olmak üzere 2 lisans programı, Dicle Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi ve Osman Gazi Üniversitesi Ziraat Fakültelerinde sadece bitkisel üretim lisans programı olmak üzere 1 lisans programı bulunmakta ve öğrenci almaktadır. 20 ziraat fakültesi içerisinde sadece Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bitkisel Üretim Lisans Programı kontenjanını doldurmuş ve ek kontenjan açılmıştır. Ziraat fakültelerinin 25 Lisans Programında tercih yapan öğrenci oldukça az olduğundan kontenjanların çoğu doldurulamamış ve bu lisans programları için taban puanı belirtilmemiştir. Bu durum bu lisans programlarını, ek kontenjan için başvuru süresi içinde 120 ve daha fazla puan olan her öğrencinin tercih edebileceklerini göstermektedir ki zaten 4 yıllık lisans programlarına başvurabilmek için en az 120 puan alınması gereklidir. 26 lisans programında ise taban puanı belirtilmiştir.

20 Ziraat Fakültesinin toplam öğrenci kontenjanı 2905'dir. Kayıt yaptıran öğrenci sayısı 2139 olup, açık kontenjan 766'dır.

2. LİSANS PROGRAMLARINA GÖRE KONTENJANLAR, KAYIT YAPTIRAN ÖĞRENCİ SAYILARI VE EK KONTENJANLAR

Ziraat Fakültelerinde Gıda Mühendisliği, Peyzaj Mimarlığı, Bitkisel Üretim, Hayvansal Üretim ve Tarım Teknolojisi Lisans Programları olmak üzere 5 lisans programı bulunmaktadır. Ancak burada Bitkisel Üretim, Hayvansal Üretim ve Tarım Teknolojisi

Çizelge 1. 2002-2003 Yılı ÖSYM Kontenjanları ve açık (ek) Kontenjanları.

Üniversite	Lisans Programı	Kontenjan	Kayıt Yaptıran Öğrenci Sayısı	Açık Kontenjan	Taban puan
Adnan Menderes Üniversitesi (AYDIN)	Bitkisel Üretim	60	56	4	149.757*
	Hayvansal Üretim	40	24	16	**
	Tarım Teknolojisi	40	35	5	145.285
Akdeniz Üniversitesi (ANTALYA)	Bitkisel Üretim	60	57	3	158.685
	Hayvansal Üretim	40	37	3	147.823
	Tarım Teknolojisi	50	43	7	151.960
Ankara Üniversitesi	Bitkisel Üretim	80	77	3	162.673
	Hayvansal Üretim	80	76	4	154.421
	Tarım Teknolojisi	80	74	6	158.229
Atatürk Üniversitesi (ERZURUM)	Bitkisel Üretim	80	37	43	
	Hayvansal Üretim	80	45	35	
	Tarım Teknolojisi	80	32	48	
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (ÇANAKKALE)	Bitkisel Üretim	50	49	1	151.782
	Hayvansal Üretim	40	18	22	
	Tarım Teknolojisi	40	32	8	
Çukurova Üniversitesi (ADANA)	Bitkisel Üretim	80	70	10	155.877
	Hayvansal Üretim	80	37	43	
	Tarım Teknolojisi	80	75	5	145.503
Dicle Üniversitesi (DIYARBAKIR)	Bitkisel Üretim	30	30	0	„
Ege Üniversitesi (İZMİR)	Bitkisel Üretim	80	76	4	161.549
	Hayvansal Üretim	80	76	4	152.649
	Tarım Teknolojisi	80	75	5	155.955
Gaziosmanpaşa Üniversitesi (TOKAT)	Bitkisel Üretim	80	36	44	
	Hayvansal Üretim	50	18	32	
	Tarım Teknolojisi	50	26	24	
Harran Üniversitesi (URFA)	Bitkisel Üretim	40	39	1	138.590
	Hayvansal Üretim	30	12	18	
	Tarım Teknolojisi	40	13	27	
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi (KAHRAMANMARAŞ)	Bitkisel Üretim	60	34	26	
	Hayvansal Üretim	40	11	29	
	Tarım Teknolojisi	30	24	6	134.201
KTÜ Ordu Ziraat Fakültesi (ORDU)	Bitkisel Üretim	60	37	23	
Mustafa Kemal Üniversitesi (HATAY)	Bitkisel Üretim	50	46	4	132.005
	Hayvansal Üretim	40	18	22	
Ondokuz Mayıs Üniversitesi (SAMSUN)	Bitkisel Üretim	60	59	1	148.414
	Hayvansal Üretim	40	24	16	
	Tarım Teknolojisi	40	33	7	
Osman Gazi Üniversitesi (ESKİŞEHİR)	Bitkisel Üretim	30	28	2	154.530
Selçuk Üniversitesi (KONYA)	Bitkisel Üretim	60	59	1	154.366
	Hayvansal Üretim	60	52	8	
	Tarım Teknolojisi	60	56	4	147.983
Süleyman Demirel Üniversitesi (ISPARTA)	Bitkisel Üretim	50	48	2	149.723
	Hayvansal Üretim	40	21	19	
	Tarım Teknolojisi	45	17	28	
Trakya Üniversitesi (TEKİRDAĞ)	Bitkisel Üretim	60	56	4	148.735
	Hayvansal Üretim	60	16	44	
	Tarım Teknolojisi	60	28	32	
Uludağ Üniversitesi (BURSA)	Bitkisel Üretim	50	45	5	157.854
	Hayvansal Üretim	50	49	1	149.357
	Tarım Teknolojisi	50	49	1	153.156
Yüzüncü Yıl Üniversitesi (VAN)	Bitkisel Üretim	60	47	13	
	Hayvansal Üretim	50	7	43	
TOPLAM		2905	2139	766	

*) Karşılığında puan yazan programlara ek kontenjan için başvuracak öğrencilerin bu puandan daha yüksek puana sahip olmaları gerekli

**) Karşılığında puan yazmayan ve işareti bulunan lisans programlarına 120 den fazla puan alan tüm öğrenciler başvurabilir.

Lisans Programlarının durumu irdelenmeye çalışılacaktır. Bu lisans programlarında Fakültele göre değişen alt programlar diğer bir ifadeyle bölümler yer almaktadır. Lisans programlarına göre kontenjanlar, kayıt yaptıran öğrenci sayısı, ve kayıt yaptıran öğrencilerin toplam kontenjanlara oranları Çizelge 2, 3 ve 4'de özetlenmiştir (3,4).

2.1. BİTKİSEL ÜRETİM LİSANS PROGRAMI

Bitkisel Üretim Lisans Programı Türkiye'de bulunan 20 ziraat fakültesinde de öğretim yapmakta ve öğrenci almaktadır.

Çizelge 2'de de görüldüğü gibi, Bitkisel Üretim Lisans Programlarının toplam öğrenci kontenjanı 1180 olup, bu programa kayıt yaptıran (tercih eden) öğrenci sayısı 986, açık kontenjan 194, bu programı tercih eden öğrenci sayısının toplam kontenjana oranı % 83.6 dir. Diğer bir deyişle toplam kontenja-

nın % 16.4' ü tercih edilmemesi nedeniyle boş kalmış, ek kontenjanla eğer tercih edilirse doldurulacaktır.

Bitkisel üretim lisans programında kontenjanını dolduran tek fakülte Dicle Üniversitesi Ziraat Fakültesidir. Talep edilen kontenjanı % 90'nın üzerinde tercih edilen fakülte sayısı 14, % 75 - 90 arasında tercih edilen fakülte sayısı 2, % 50 - 75 arasında tercih edilen fakülte sayısı 2 dir. Talep edilen kontenjanı % 50 nin altında tercih edilen fakülte sayısı 2 olup, Atatürk Üniversitesi (% 46.3) ve Gaziosmanpaşa Üniversitesi (% 45.0) dir.

14 fakültede bitkisel üretim lisans programında açık kontenjanlar az olduğu için taban puanları belirtilmiş ve bu puanlar 132.005 (Mustafa Kemal Üniversitesi) ile 162.673 (Ankara Üniversitesi) arasında değişmektedir. 5 Fakültede ise taban puan belirtilmemiştir.

Çizelge 2. Bitkisel Üretim Lisans Programlarının Kontenjanları ve Kayıt Yaptıran Öğrenci Sayısı ile Oranları.

	Bitkisel Üretim	Kontenjan	Kayıt Yaptıran Öğrenci Sayısı	Açık Kontenjan	Kayıt Yaptıran Öğrenci Oranı (%)	Taban puanı
1	Adnan Menderes Üniversitesi	60	56	4	93.3	149.757*
2	Akdeniz Üniversitesi	60	57	3	95.0	158.685
3	Ankara Üniversitesi	80	77	3	96.3	162.673
4	Atatürk Üniversitesi	80	37	43	46.3	**
5	Çanakkale Üniversitesi	50	49	1	98.0	151.782
6	Çukurova Üniversitesi	80	70	10	87.5	155.877
7	Dicle Üniversitesi	30	30	0	100.0	..
8	Ege Üniversitesi	80	76	4	95.0	161.549
9	Gaziosmanpaşa Üniversitesi	80	36	44	45.0	
10	Harran Üniversitesi	40	39	1	97.5	138.590
11	Sütçü İmam Üniversitesi	60	34	26	56.7	
12	Ordu Ziraat Fakültesi	60	37	23	61.7	
13	Mustafa Kemal Üniversitesi	50	46	4	92.0	132.005
14	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	60	59	1	98.3	148.414
15	Osmangazi Üniversitesi	30	28	2	93.3	154.530
16	Selçuk Üniversitesi	60	59	1	98.3	154.366
17	Süleyman Demirel Üniversitesi	50	48	2	96.0	149.723
18	Trakya Üniversitesi	60	56	4	93.3	148.735
19	Uludağ Üniversitesi	50	45	5	90.0	157.854
20	Yüzüncü Yıl Üniversitesi	60	47	13	78.3	
	TOPLAM	1180	986	194	83.6	

*) Karşılarında puan yazan programlara ek kontenjan için başvuracak öğrencilerin bu puandan daha yüksek puana sahip olmaları gerekir

**) Karşılarında puan yazmayan ve işareti bulunan lisans programlarına 120 den fazla puan alan tüm öğrenciler başvurabilir.

MAKALE

Çizelge 3. Hayvansal Üretim Lisans Programlarının Kontenjanları ve Kayıt Yaptıran Öğrenci Sayısı ile Oranları.

Üniversite	Kontenjan				Kayıt Yaptıran Öğrenci Sayısı	Kayıt Yaptıran Öğrencilerin Oranı (%)
	Bitkisel Üretim	Hayvansal Üretim	Tarım Teknolojisi	Toplam kontenjan		
Adnan Menderes Üniversitesi	60	40	40	140	115	82.1
Akdeniz Üniversitesi	60	40	50	150	137	91.3
Ankara Üniversitesi	80	80	80	240	227	94.6
Atatürk Üniversitesi	80	80	80	240	114	47.5
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	50	40	40	130	99	76.2
Çukurova Üniversitesi	80	80	80	240	182	75.8
Dicle Üniversitesi	30	YOK	YOK	30	30	100.0
Ege Üniversitesi	80	80	80	240	227	94.6
Gaziosmanpaşa Üniversitesi	80	50	50	180	80	44.4
Harran Üniversitesi	40	30	40	110	64	58.2
Sütçü İmam Üniversitesi	60	40	30	130	69	53.1
Ordu Ziraat Fakültesi	60	YOK	YOK	60	37	61.7
Mustafa Kemal Üniversitesi	50	40	YOK	90	64	71.1
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	60	40	40	140	116	82.6
Osmangazi Üniversitesi	30	YOK	YOK	30	28	93.3
Selçuk Üniversitesi	60	60	60	180	167	92.8
Süleyman Demirel Üniversitesi	50	40	45	135	86	63.7
Trakya Üniversitesi	60	60	60	180	100	55.6
Uludağ Üniversitesi	50	50	50	150	143	95.3
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	60	50	YOK	110	54	49.1
TOPLAM	1180	900	825	2905	2139	73.6

Çizelge 4. Tarım Teknolojisi Lisans Programlarının Kontenjanları ve Kayıt Yaptıran Öğrenci Sayısı ile Oranları.

Tarım Teknolojisi		Kontenjan	Kayıt Yaptıran Öğrenci Sayısı	Açık Kontenjan	Kayıt Yaptıran Öğrenci Oranı (%)	Taban puanı
1	Adnan Menderes Üniversitesi	40	35	5	87.5	145.285*
2	Akdeniz Üniversitesi	50	43	7	86.0	151.960
3	Ankara Üniversitesi	80	74	6	92.5	158.229
4	Atatürk Üniversitesi	80	32	48	40.0	**
5	Çanakkale Üniversitesi	40	32	8	80.0	
6	Çukurova Üniversitesi	80	75	5	93.8	145.503
7	Ege Üniversitesi	80	75	5	93.8	155.955
8	Gaziosmanpaşa Üniversitesi	50	26	24	52.0	
9	Harran Üniversitesi	40	13	27	32.5	
10	Sütçü İmam Üniversitesi	30	24	6	80.0	134.201
11	Ondokuz Mayıs Üniversitesi	40	33	7	82.5	
12	Selçuk Üniversitesi	60	56	4	93.3	147.983
13	Süleyman Demirel Üniversitesi	45	17	28	37.8	
14	Trakya Üniversitesi	60	28	32	46.7	
15	Uludağ Üniversitesi	50	49	1	98.0	153.156
TOPLAM		825	612	213	74.2	

*) Karşılığında puan yazan programlara ek kontenjan için başvuracak öğrencilerin bu puandan daha yüksek puana sahip olmaları gerekli

**) Karşılığında puan yazmayan ve işareti bulunan lisans programlarına 120 den fazla puan alan tüm öğrenciler başvurabilir.

2.2. HAYVANSAL ÜRETİM LİSANS PROGRAMI

Hayvansal Üretim Lisans Programı Türkiye'de bulunan 17 ziraat fakültesinde öğretim yapmakta ve öğrenci almaktadır.

Çizelge 3'de de görüldüğü gibi, hayvansal üretim lisans programlarının toplam öğrenci kontenjanı 900 olup, bu programa kayıt yaptıran (tercih eden) öğrenci sayısı 541, açık kontenjan 359, bu programı tercih eden öğrenci sayısının toplam kontenjana oranı % 60.1'dir. Diğer bir deyişle toplam kontenjanın % 39.9'u tercih edilmemesi nedeniyle boş kalmış ek kontenjanla eğer tercih edilirse doldurulacaktır.

Hayvansal üretim lisans programında kontenjanını dolduran Fakülte yoktur. Talep edilen kontenjanı % 90'nın üzerinde tercih edilen fakülte sayısı 4, % 75-90 arasında tercih edilen fakülte sayısı 1, % 50 - 75 arasında tercih edilen fakülte sayısı 4 dir. Talep edilen kontenjanı % 50 nin altında tercih edilen fakülte sayısı 8 olup, Çukurova Üniversitesi (% 46.3), Çanakkale Üniversitesi (% 45.0), Mustafa Kemal Üniversitesi (% 45.0), Harran Üniversitesi (% 40.0), Gaziosmanpaşa Üniversitesi (% 36.0), Sütçü İmam Üniversitesi (% 27.5), Trakya Üniversitesi (% 26.7) ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi (% 14.0) dir.

4 Fakültede hayvansal üretim lisans programında açık kontenjanlar az olduğu için taban puanları belirtilmiş ve bu puanlar 147.823 (Akdeniz Üniversitesi) ile 154.421 (Ankara Üniversitesi) arasında değişmektedir. 13 Fakültede ise kontenjan açığı fazla olduğu için taban puan belirtilmemiştir.

2.3.TARIM TEKNOLOJİSİ LİSANS PROGRAMI

Tarım Teknolojisi Lisans Programı Türkiye'de bulunan 15 ziraat fakültesinde öğretim yapmakta ve öğrenci almaktadır.

Çizelge 4'de görüldüğü gibi, tarım teknolojisi lisans programlarının toplam öğrenci kontenjanı 825 olup, bu programa kayıt yaptıran (tercih eden) öğrenci sayısı 612, açık kontenjan 213, bu programı tercih eden öğrenci sayısının toplam kontenjana oranı % 74.2 dir. Diğer bir deyişle toplam kontenjanın % 25.8' i tercih edilmemesi nedeniyle boş kalmış ek kontenjanla eğer tercih edilirse doldurulacaktır.

Tarım Teknolojisi Lisans programında kontenjanını dolduran Fakülte yoktur. Talep edilen kontenjanı % 90'nın üzerinde tercih edilen fakülte sayısı 5, % 75-90 arasında tercih edilen fakülte sayısı 5, % 50 - 75 arasında tercih edilen fakülte sayısı 1 dir. Talep edilen kontenjanı % 50 nin altında tercih edilen fakülte sayısı 4 olup, Trakya Üniversitesi (% 46.7), Atatürk Üniversitesi (% 40.0), Süleyman Demirel Üniversitesi (% 37.8), Harran Üniversitesi (% 32.5) dir.

8 fakültede tarım teknolojisi lisans programında açık kontenjanlar az olduğu için taban puanları belirtilmiş ve bu puanlar 134.201 (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi) ile 158.229 (Ankara Üniversitesi) arasında değişmektedir. 7 fakültede ise kontenjan açığı fazla olduğu için taban puan belirtilmemiştir.

Tüm ziraat fakülteleri ve lisans programları toplu halde değerlendirildiğinde, Bitkisel Üretim Lisans Programının kontenjan açığı 194, Hayvansal Üretim Lisans Programının kontenjan açığı 359, Tarım Teknolojisi Lisans Programının kontenjan açığı 213 dür. Sadece Bitkisel Üretim Lisans Programında 1 Üniversitede kontenjan dolmuş, diğer 51 Lisans programının 26'sında taban puanı belirtilmiş, 25'inde kontenjan açığı fazla olduğundan taban puanı belirtilmemiştir (Çizelge 5).

Çizelge 5. Lisans Programlarına Göre Genel Değerlendirme

Lisans Programı	Öğrenci Alan Üniversite Sayısı	Kontenjan	Kayıt yaptıran Öğrenci Sayısı	Ek Kontenjan	Kayıt Yaptıran Öğrencilerin Oranı (%)	Kontenjanı Dolduran Üniversite	Taban Puanı belirtilen Üniversite	Taban Puanı Belirtilmeyen Üniversite
Bitkisel Üretim	20	1180	986	194	83.6	1	14	5
Hayvansal Üretim	17	900	541	359	60.1	-	4	13
Tarım Teknolojisi	15	825	612	213	74.2	-	8	7
TOPLAM		2905	2139	766	73.6	1	26	25

Çizelge 6. Türkiye'deki 20 Ziraat Fakültesinin Kontenjanları ve Kayıt Yaptıran Öğrenci Sayıları ve Oranları.

Üniversite	Kontenjan					
	Bitkisel Üretim	Hayvansal Üretim	Tarım Teknolojisi	Toplam kontenjan	Kayıt Yaptıran Öğrenci Sayısı	Kayıt Yaptıran Öğrencilerin Oranı (%)
Adnan Menderes Üniversitesi	60	40	40	140	115	82.1
Akdeniz Üniversitesi	60	40	50	150	137	91.3
Ankara Üniversitesi	80	80	80	240	227	94.6
Atatürk Üniversitesi	80	80	80	240	114	47.5
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	50	40	40	130	99	76.2
Çukurova Üniversitesi	80	80	80	240	182	75.8
Dicle Üniversitesi	30	YOK	YOK	30	30	100.0
Ege Üniversitesi	80	80	80	240	227	94.6
Gaziosmanpaşa Üniversitesi	80	50	50	180	80	44.4
Harran Üniversitesi	40	30	40	110	64	58.2
Sütçü İmam Üniversitesi	60	40	30	130	69	53.1
Ordu Ziraat Fakültesi	60	YOK	YOK	60	37	61.7
Mustafa Kemal Üniversitesi	50	40	YOK	90	64	71.1
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	60	40	40	140	116	82.6
Osmangazi Üniversitesi	30	YOK	YOK	30	28	93.3
Selçuk Üniversitesi	60	60	60	180	167	92.8
Süleyman Demirel Üniversitesi	50	40	45	135	86	63.7
Trakya Üniversitesi	60	60	60	180	100	55.6
Uludağ Üniversitesi	50	50	50	150	143	95.3
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	60	50	YOK	110	54	49.1
TOPLAM	1180	900	825	2905	2139	73.6

3. ZİRAAT FAKÜLTELERİNİN TOPLAM KONTENJANLARI

Ziraat fakültelerinin bitkisel üretim, hayvansal üretim ve tarım teknolojisi lisans programları için toplam kontenjanları, bu lisans programlarına kayıt yaptıran öğrencilerin sayısı ve kayıt yaptıran öğrencilerin toplam kontenjanlara oranı Çizelge 6' da verilmiştir.

Ziraat fakültelerinde kontenjanlar 30-240 öğrenci arasında değişmektedir. Bitkisel üretim lisans programı bulunan 20 üniversitede ortalama kontenjan 59 öğrenci, hayvansal üretim lisans programı bulunan 17 üniversitede ortalama kontenjan 53 öğrenci, tarım teknolojisi lisans programı bulunan 15 üniversitede ortalama kontenjan 55 öğrencidir. Bitkisel üretim lisans programının ortalama kontenjan açığı 9.7, hayvansal üretim lisans programının orta-

lama kontenjan açığı 21.1, tarım teknolojisi lisans programının ortalama kontenjan açığı 14.2 öğrencidir.

Tek lisans programı (Bitkisel üretim lisans programı) ile eğitim veren ziraat fakültelerinden Dicle Üniversitesi'nin ve Osman Gazi Üniversitesi'nin kontenjanı 30 olup, Dicle Üniversitesi kontenjanını tamamen, Osmangazi Üniversitesi ise % 93..3' ünü doldurmuş, 2 kontenjan açığı bulunmaktadır. Ordu Ziraat Fakültesinin ise kontenjanı 60 olup, kontenjanının ancak % 61.7'sini doldurabilmiş, 37 kontenjan açığı vardır.

İki lisans programı (Bitkisel ve hayvansal üretim lisans programları) ile eğitim veren ziraat fakültelerinden Mustafa Kemal Üniversitesi'nin kontenjanı 90, Yüzüncü yıl Üniversitesi'nin kontenjanı 110 dur. Mustafa Kemal Üniversitesi kontenjanının % 71.1 'ini doldurmuş, 64 kontenjan öğrenci açığı bulunmaktadır. Yüzüncü Yıl Üniversitesi ise kontenjanının % 49.1'ini doldurmuş, 54 kontenjan açığı bulunmaktadır.

Üç lisans programı (Bitkisel üretim, hayvansal üretim ve tarım teknolojisi lisans programları) ile eğitim veren 15 ziraat fakültesi bulunmaktadır. Ankara, Atatürk, Çukurova ve Ege Üniversitelerinin Ziraat Fakültelerinin kontenjanları 240 olup; Ankara ve Ege Üniversiteleri kontenjanlarının % 94.6'sını doldurmuş, 13 er kontenjan açığı bulunmaktadır. Çukurova Üniversitesi kontenjanının % 75.8'ini, Atatürk Üniversitesi kontenjanının % 47.5'ünü doldurabilmiş, sırasıyla 58, 126 kontenjan açıkları bulunmaktadır.

Toplam öğrenci kontenjanları 180 olan Gaziosmanpaşa, Selçuk, ve Trakya Üniversiteleri sırasıyla kontenjanlarının % 44.2, % 92.8 ve % 55.6'sını doldurabilmişlerdir.

150'şer öğrenci kontenjanı olan Akdeniz Üniversitesi kontenjanının % 91.3'ünü, Uludağ Üniversitesi % 95.3'ünü doldurabilmiş, kontenjan açıkları sırasıyla 13 ve 7'dir.

Akdeniz Üniversitesi ve Ondokuz Mayıs Üniversitelerinin kontenjanları 140 olup, sırasıyla 25 ve 24 kontenjan açıkları bulunmaktadır.

Süleyman Demirel Üniversitesi'nin kontenjanı 135, Çanakkale ve Sütçü İmam Üniversitelerinin kontenjanları 130, Harran Üniversitesi'nin 110'dur. Bu Üniversiteler öğrenci kontenjanlarının sırasıyla % 63.7, % 76.2, % 53.1 % 58.2' sini doldurabilmişlerdir. Kontenjan açıkları sırasıyla 49, 31, 61, 46 öğrencidir.

SONUÇ

Çizelgelerin incelenmesinden de görüldüğü gibi, Türkiye'de bulunan ziraat fakültelerinin sayısı ve fakültelerin kontenjanları çok yüksek, buna karşın ilk kayıt döneminde kayıt yaptıran öğrenci sayıları ise oldukça düşüktür. Özellikle bazı Üniversitelerin ziraat fakültelerine kayıt yaptıran öğrenci sayısı % 50'lerin altındadır. İlk kayıt döneminde kayıt yaptıran öğrencilerin çok büyük bir çoğunluğu da ziraat fakültelerini son tercihleri olarak yazmakta ve isteyerek gelmemektedirler. Bu durum 1980 lere kadar ÖSYS sınavında %1'lik dilime giren öğrencilerin tercih ettiği ziraat fakülteleri için oldukça düşündürücüdür.

Ülkemizde bulunan ziraat fakülteleri ihtiyaç duyulandan çok daha fazladır. Ziraat fakülteleri açılırken ülke gerçekleri ve gereksinimleri göz ardı edilmiş, siyasi tercihlerle yanyana bulunan birkaç ilde ziraat fakülteleri açılmıştır. Aynı bölgede bulunan, benzer ekolojiye sahip olan ve birbirlerine çok yakın illerde ziraat fakülteleri açılmasının ülke tarımına ne kazandıracığı ve ne kazandırdığı üzerinde düşü-

nülmesi gerekli bir konudur. Bundan sonra hiçbir ilde ziraat fakültesi açılmamalı, çünkü Türkiye'nin hemen hemen her bölgesinde gereğinden fazla ziraat fakültesi bulunmaktadır.

Ziraat fakülteleri, ülke gerçeklerini ve kontenjan açıklarını dikkate alarak, öğrenci kontenjanlarını mutlaka azaltmalıdırlar. Ziraat fakültelerinde derslerin bir çoğu uygulamalı olup, laboratuvara ve uygulama çiftliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle uygulamaların ne kadar az öğrenci ile yapılırsa, çok daha yararlı olacağı bir gerçektir.

Her lisans programının veya bölümünün her ziraat fakültesinde bulunmasının gerekli olmadığı kanısındayım. Fakültenin bulunduğu bölgenin gereksinim duyduğu lisans programları ve bölümlerde eğitimin sürdürülmesi ve buna göre öğrenci talebinde bulunulması daha gerçekçi bir yol olarak görülmektedir.

Yeterli öğretim üyesine sahip olmadan (en az 10) yeni bölümlerin açılmaması, hatta bundan böyle hiçbir Ziraat Fakültesinde yeni bölüm açılmasına izin verilmemesi zorunluluktur. Tarım, Orman ve Su Ürünleri Konseyi aldığı son kararda lisans programlarının (fakülte) açılabilmesi için 7, alt program (bölüm) açılabilmesi için 3 öğretim üyesi koşulunu getirmiştir. Ancak, bu sayılar oldukça düşüktür.

Ülkemizin tüm coğrafik bölgelerinde birkaç ziraat fakültesi bulunmaktadır. Bölgelerde bulunan ve öğretim üyesi yeterli olan, uygulama çiftliği bulunan en az bir fakültede, Lisans eğitim ve öğretiminin yapılması, o fakültenin sadece lisans üstü eğitim vermesi ve diğer fakültelerden de gereksinim duyulduğunda öğretim üyesi, alet ekipman desteği yapılması gereklidir.

Fakültelerimizde bölümler bulunmakta ise de ziraat fakültelerinde diğer fakültelerdeki gibi bir branşlaşma yoktur. Örneğin Tıpta çeşitli branşlar

bulunmakta ve hastalar bu branşlardaki doktorlara muayene olmakta, göz rahatsızlığı için dahiliye uzmanına gitmemektedir. Bu örnekler diğer fakülteler için de geçerlidir. Ancak çiftçimiz, bir ziraat mühendisinin buğday, arpa, pamuk, şeker pancarı, meyve ağaçları, sebze, süs bitkileri ve hayvancılık gibi konularda sorduğu sorulara cevap vermesini ve sorunlarının çözümünü beklemektedir. Bu nedenle ziraat fakültelerinde öğrencilerin gelecekte muhatap olacakları konularda eğitilmesini sağlamak amacıyla derslerin ve ders içeriklerinin buna göre düzenlenmesi gereklidir. Ülkemizin örneğin buğdayı, arpayı, şeker pancarını, elma ağacını, armut ağacını, küçükbaş ve büyükbaş hayvanlarını (bu örnekler çoğaltılabilir) tanımayan, bunların yetiştirilmesini bilmeyen, hastalık ve zararlılarını ve nasıl mücadele edecekleri konusunda yeterli eğitimi almamış ziraat mühendislerine ihtiyacı olmadığı herkesin kabul etmesi gereken bir gerçektir. Bu durum, lisans programlarının öğrenci tercihleri ve kontenjan açıklarıyla da açıkça görülmektedir.

Ziraat fakültesi öğrencilerinin, özel sektörde çalışabilecek ve özel sektörün ihtiyaç duyduğu konularda da gerekli bilgilerle donatılması gereklidir. Dersler ve içerikleri buna göre düzenlenmelidir.

Sanayide olduğu gibi tarımda da üretimin artırılması gereklidir. Özellikle tarımda; ülkemiz tarım alanları tarım dışı amaçlarla kullanılması nedeniyle azaldığından, ülkemiz işlenen alanlar yönünden son sınıra ulaştığından ve nüfusumuz hızla arttığından gelecekte çocuklarımızın ve torunlarımızın beslenebilmesi diğer bir deyişle aç kalmaması amacıyla üretimin artırılması mutlak bir zorunluluktur. Tarımda üretimin artırılabilmesi bitkisel ve hayvansal ürünlerin üretiminin artırılması ile mümkün olacaktır. Bu nedenle öğrencilerin ağırlıklı olarak bitkisel ve hayvansal üretim konularında eğitilmesi

gerektiğinden, müfredatlarda bu amaca yönelik derslere yer verilmesi gereklidir.

Bilindiği gibi Ziraat Fakülteleri 4 yıl öncesine kadar Bölümlere öğrenci almakta idi, öğrenciler tercihlerini yaparken bölüm tercihi yapıp ona göre ÖSYM tarafından yerleştiriliyorlardı. Belki daha öncede bulunan ancak, yaklaşık altı yıl öncesinde işlerlik kazanan Tarım, Orman ve Su Ürünleri Konseyi (tüm Ziraat, Orman ve Su Ürünleri Fakülteleri'nin Dekanları ve varsa bu Fakültelele mensup Rektör'lerden oluşmaktadır) bölümler yerine lisans programlarının oluşturulmasına yani, ziraat fakültelerinin bitkisel üretim, hayvansal üretim, tarım teknolojisi, gıda mühendisliği ve peyzaj mimarlığı lisans programı olmak üzere 5 lisans programından oluşmasına karar vermişlerdir. Hemen hemen aynı Hocalarımızın yer aldığı Konsey, lisans programlarına kayıt olan öğrenciler henüz mezun olmadan, bu kez 3 + 1 sistemine geçilmesine karar vermiş ve 2003 eğitim yılında bu sisteme göre öğrenci alınmasını kararlaştırmıştır. Eğitim sisteminde bu kadar kısa sürede, bu kadar değişiklik yapılmasının, kararların geniş tabanlı olarak tartışılmamasından kaynaklandığını göstermektedir. Özellikle radikal değişikliklerin yapılması sırasında, konunun çok geniş bir şekilde ve uzun bir süre tabandan yukarıya doğru tartışmaya açılması; değişik düşüncelerin ve önerilerin ortaya çıkmasını sağlayacak ve sonuçta alınan kararlar, geniş bir kesim tarafından kabul görebilecektir.

Ülkemizde tarımla uğraşan ve eğitim veren tüm kesimlerin katılacağı bir "Tarımda Eğitim Şurasının" acilen toplanmasının gerekli olduğu kanısındayım. Burada, tarım eğitimi veren Hocalarımız, Tarım Bakanlığı'mızın üst düzey yetkilileri, özel sektör temsilcileri, Ziraat Odaları, Ziraat Mühendisleri Odası ve Ziraat Mühendisleri Birliği'nin temsilcileri

bir araya gelip ülkemizin gereksinim duyduğu Ziraat Mühendislerine nasıl bir eğitim verilmesi gerektiğine karar vermesinin gelecek açısından yararlı olacaktır.

Ziraat fakülteleri öğretim üyelerinin ve karar verme düzeyinde olan hocalarımızın olaya kendi bölümleri açısından değil (öyle olmayacağına inanmak istiyorum ve inanıyorum), ülkenin kaç ziraat fakültesine ve hangi bölümlere gereksinimi olduğuna ve nasıl bir eğitim almış ve ne kadar ziraat mühendisine ihtiyaç duyulduğuna göre karar vermesi ve uygulaması bir çok sorunun çözümüne yardımcı olacaktır.

Lisans Programlarına öğrenci alımı uygulaması da olsa Ziraat Fakültelerine öğrenci alımı da olsa öğrenci kontenjanları azaltılmadığı, gerek kamu gerekse özel sektörde istihdam sağlanamadığı ve Ülkemizin kamu ve özel sektörde gereksinim duyduğu konularda öğrencilerimize eğitim verilemediği sürece ziraat fakültelerinde kalitenin yükseltilmesinin ve öğrenci tercihlerinde üst sıralarda yer almanın oldukça zor olduğu kanısındayım.

Kaynaklar:

1. Behramoğlu, A. 2002. Babam Yaşıyor Olsaydı. 02.11.2002 tarihli Cumhuriyet Gazetesi
2. Uras, G. 2002. Tarımda İşler Kötü. 03.10.2002 tarihli Hürriyet Gazetesi.
3. 2002 Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi (ÖSYM) Yüksek Öğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu
4. 2002 Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi (ÖSYM) Yüksek Öğretim Programlarına Ek Yerleştirme Kılavuzu.

KÜRESEL ISINMA, SU KAYNAKLARI VE TARIM ÜZERİNE ETKİLERİ

Ahmet ATALIK *

Küresel Isınma

Gezeganimiz 4,65 milyar yıllık tarihi boyunca birçok kez ısınmış ve soğumuştur. Günümüzde dünyamız yine hızlı bir ısınma periyoduna girmiştir ve bu kez diğerlerinden farklı olarak, oldukça fazla bir nüfus kitlesiyle bu etkiye maruz kalacaktır.

Küresel ısınmayı sade bir tanımlama ile; “atmosfer, okyanuslar ve kara kütlelerindeki sıcaklık artışı” olarak tanımlayabiliriz. Bu ısınmaya kömür, petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtların yakılması sonucu atmosfere dahil olan sera gazlarının neden olduğu sanılmaktadır.

Sera Etkisi

Dünyamızı aydınlatan ve ısıtan enerjinin kaynağı güneştir. Güneşten, gezegenimizin yüzeyine ulaşan kısa dalgalı radyasyon, ışıktan ısıya dönüşmek suretiyle dünyamızı ısıtır. Yeryüzü, bu radyasyonun bir kısmını uzun dalgalı kızılötesi ışın olarak uzaya geri yansıtır.

Bu uzun dalgalı kızılötesi ışınların büyük bölümü uzaya geri dönerken, bir bölümü dünya atmosferinde sera gazları vasıtasıyla tutulu kalmaktadır. Atmosferde kızılötesi ışınların tutulması ve yansıtılması sırasında, tıpkı seradaki camlar gibi ısıyı muhafaza etme özelliklerinden dolayı bu gazlara “sera gazı” adı verilmiştir. Bu gazların atmosfer içerisindeki miktarlarının artması ile atmosfer, güneş yoluyla dünyamıza sağlanan ısının tutulmasını-tekrar geriye bırakılmamasını sağlayan bir yalıtkanla dönüşmektedir.

Sera Gazları Çeşitleri

Sera gazları tabii olarak doğada bulunurlar ve ayrıca insanların çeşitli faaliyetleri sonucu da ortaya çıkarlar.

Sera gazları içerisinde en bol miktarda bulunan okyanuslar, denizler, göller ve akarsulardan buharlaşma yoluyla atmosfere karışan su buharıdır.

Karbon dioksit ikinci en fazla bulunan sera gazıdır. Organik maddenin çürümesi, hayvan ve insanların solunumu, yanardağ patlamaları gibi birçok doğal olaylar sonucu atmosfere dahil olmaktadır. Ayrıca, insanlar fosil yakıtlar, katı atıklar, ağaç ve ağaç ürünleri yakmak suretiyle evlerini ısıtmak, motorlu taşıtlar kullanmak ve elektrik üretmek amaçlarıyla atmosfere dahil olan karbon dioksit miktarını artırırlar. 18nci yüzyılın ortalarındaki Sanayi Devriminden bu yana atmosferdeki miktarı 281 ppm’den 368 ppm’e ulaşarak %31’lik bir artış göstermiştir.

Metan, atmosfer içerisinde daha etkili yalıtkanlık yaratan bir gazdır. **Aynı miktardaki karbon dioksit oranla en az 20 kat daha fazla ısıyı tutabilmektedir.** Kömür, doğal gaz ve petrolün üretim ve taşınması esnasında atmosfere dahil olmaktadır. Metan büyükbaş hayvanlar başta olmak üzere kimi hayvanların sindirim yan ürünü olarak ortaya çıkmasının yanında atık alanlarındaki organik maddelerin bozulmasından da meydana gelmektedir. Sanayi Devriminden bu yana atmosferdeki metan miktarı 2 kattan daha fazla artmıştır.

* Zlr. Müh., ZMO İstanbul Şubesi Yazman Üyesi.

Diazot monoksit, esas olarak tarım topraklarının işlenmesi ve fosil yakıtların yakılması sonucu ortaya çıkmaktadır. Çok güçlü yalıtkanlık özelliği olan bir gazdır. **Aynı miktardaki karbon dioksitin tuttugundan yaklaşık 300 kat fazla ısı tutma özelliğine sahiptir.** Atmosferdeki miktarı, sanayileşme öncesindeki düzeyle kıyaslandığında %17'lik bir artış göstermiştir.

Sera gazları, aynı zamanda modern ve teknolojik bir hayatın devamı için gerekli üretim işlemleri sonucunda da meydana gelmektedir.

- ➡ Alüminyumun eritilmesinden **perflorlu bileşikler** meydana gelmektedir.
- ➡ Otomobil koltukları, mobilyalar ve yalıtımda kullanılan köpükler de dahil olmak üzere birçok maddenin üretimleri esnasında **hidroflorokarbonlar** meydana gelmektedir.
- ➡ Kimi gelişmekte olan ülkelerde montajı yapılan buzdolaplarında halen soğutucu gaz olarak **kloroflorokarbonlar** kullanılmaktadır.

20nci yüzyıl boyunca, atmosfer içerisinde büyük miktarlarda artış gösteren **bu sentetik kimyasalların bazıları** atmosfer sıcaklığını artırma özelliklerinin yanında, dünyamızı morötesi ışınların olumsuz etkilerinden koruyan **ozon tabakasına da zarar vermektedirler.**

2000 yılında **triflorometil sülfür pentaflorid** adında yeni bir sentetik bileşiğin, atmosferde hızlı bir şekilde arttığı belirlenmiştir. Bu gazın diğer bilinen sera gazlarından çok daha fazla ısı tutma özelliği olması endişe vericidir ve endüstriyel kaynağı halen bulunamamıştır.

Küresel Isınmanın Saptanması

Fosil yakıtların, atmosfer bileşimini değiştirebileceği ve dünyada ortalama sıcaklığın artışına neden olabileceği ilk kez 1896 yılında Nobel ödülü sahibi İsveçli bilim adamı **Arrhenius** tarafından açıklan-

mıştır. Ancak ilk ciddi adım olarak, Dünya Meteoroloji Örgütü'nün öncülüğünde 1979 yılında düzenlenen Birinci Dünya İklim Konferansı'nda konunun önemi dünya ülkelerinin dikkatine sunulmuştur.

Bilim adamları, dünya ikliminin gittikçe ısındığı konusunda uzun yıllardır şüphe duymalarına karşın, ellerinde bunu ispatlayacak kesin ve güvenilir bir kayıt yoktu. İlk meteoroloji istasyonları şehirlere yakın yerlere kurulduklarından verileri güvenilir değildi. Özellikle 1957'den sonra şehirlerden uzakta kurulan daha güvenilir meteoroloji istasyonları ve uydulardan derlenen veriler, çok daha net bir şekilde yeryüzünde belirgin bir ısınma olduğunu göstermiştir. Bu kayıtlara göre, yüzyılın en sıcak 10 yılı 1980 yılı sonrasında ve en sıcak 3 yılı ise 1990 yılı sonrasında görülmüştür. Yine bu kayıtlarda **1998 yılının en sıcak, 2001 yılının da ikinci en sıcak yıl olduğu belirlenmiştir.**

1998 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Programı ve Dünya Meteoroloji Örgütü eldeki verileri değerlendirmek üzere, dünyanın önde gelen 200 bilim adamının katıldığı Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'ni (IPCC) düzenlediler. Bu panelde, **sera gazlarının atmosfere hızlı dahil olmasına yol açan insan faaliyetlerinin küresel ısınmaya öncelikli neden olduğu sonucuna varılmıştır.**

Küresel Isınmanın Etkileri

Dünya üzerindeki tüm yaşamlar sera etkisi ile yakından ilişkilidir. **Sera etkisi olmayan bir dünya, yaklaşık 33 °C lik bir soğuma ile karşı karşıya kalır** ki, bu da dünyamızın bir kuptan diğerine buzlarla kaplanması anlamına gelmektedir. Ancak, sera gazlarının atmosferde aşırı bir şekilde artması da sürekli ısınma şeklinde dengelerin bozulması tehdidini yaratmaktadır.

Dünyanın ortalama yüzey sıcaklığı 15 °C dir. Geçtiğimiz yüzyılda bu sıcaklık 0,6 °C lik bir artış

göstermiştir. IPCC'nin 2001 yılında yayımlanan üçüncü değerlendirme raporunda **2100 yılına kadar dünyamızdaki ortalama sıcaklığın 1,4-5,8 °C arasında artacağı belirtilmektedir.** Bu ısınmaya bağlı olarak okyanusların ılıklaşmasıyla birlikte dağ buzullarının ve kutuplardaki buz örtüsünün erimesi beklenmekte ve **deniz seviyelerinin de 9-100 cm arasında yükseleceği** tahmin edilmektedir. 20nci yüzyıl boyunca **deniz seviyelerinde 10-25 cm arasında bir artış** olduğu saptanmıştır.

Deniz seviyesinde görülecek yükselme, birçok kıyı bölgesi yerleşimini olumsuz yönde etkileyecektir. Örneğin **deniz seviyesinde meydana gelecek 100 cm lik bir artışta Hollanda'nın %6'sı, Bangladeş'in %17,5'i ve birçok adanın ya tümü ya da büyük bölümü sular altında kalacaktır.** Denizlerdeki yükselme kıyı ekosistemlerinde büyük değişiklikler yaratacak, denizlere yakın alçak düzlüklerde yeni bataklıklar meydana gelecektir.

Mevsimler bazı bölgelerde daha uzun olmaya başlayacak, kış ve gece sıcaklıkları, yaz ve gündüz sıcaklıklarından daha fazla artma eğiliminde olacaktır. Isınan bir dünyada sıcak stresinden dolayı **daha çok insan ölecek, tropik bölge hastalıkları serin iklim bölgelerine doğru yayılma gösterecektir.**

Isınmayla birlikte okyanus ve denizlerden daha fazla su buharlaşacak ve dünya daha rutubetli olacaktır. Bu da yağışların artmasına neden olacaktır. **Kıtalar üzerine düşen yağış miktarı son yüzyıl içerisinde %1'lik bir artış göstermiştir.** Gücünü suyun buharlaşmasından alan kasırgalar muhtemelen daha da güçlü olacaklardır. **Sert ve devamlı rüzgarlar, suyun topraktan daha hızlı bir şekilde buharlaşmasına yol açacak, bu da bazı bölgelerin eskisinden de daha kurak olmalarına neden olacaktır.**

İklimi ısınmış bir dünyada muhtemelen önceden olduğundan daha fazla tarım ürünü üretililecektir. Ancak, bu üretim ille de şu anda verimli olan bölgelerde olmayıp serin iklim kuşaklarına doğru kay-

caktır. Tarım ürünlerine ve ormanlara daha fazla böcek ve hastalık musallat olacaktır.

Küresel ısınmanın etkisiyle hayvanlar ve bitkiler kutuplara ve üst dağlık kesimlere – yüksek rakımlara doğru göç edeceklerdir. Ancak, bu göç yolları üzerinde yollarını tıkayan kentler ya da tarım arazileri ile karşılaşan ve bunları aşamayan bitki türlerinin nesilleri tükenecektir.

Küresel Isınmanın Türkiye Üzerindeki Olası Etkileri

Türkiye, küresel ısınmanın potansiyel etkileri açısından risk grubu ülkeler arasındadır. **Ülkemiz küresel ısınmanın özellikle su kaynaklarının zayıflaması, orman yangınları, kuraklık ve çölleşme ile bunlara bağlı ekolojik bozulmalar gibi olumsuz yönlerinden etkilenecektir.**

Dünya Su Kaynakları ve Tarım Toprakları

Dünya üzerindeki en yaşlı kayalar oldukları belirlenen Greenland'daki Isua kayaları içerisinde 3,8 milyar yıllık suya rastlanmıştır. Suyun kökeni ile ilgili birçok teori bulunmakla birlikte yeryüzünde bu zamandan daha önce suyun varlığına dair başka kanıt bulunamamıştır.

Dünyadaki toplam su miktarı 1 milyar 400 milyon km³ olup, bu suyun %97,5'i tuzlu su, geriye kalan %2,5 i tatlı su kaynaklarından oluşmaktadır. Tatlı suların da ancak %0,3 ü göllerde, akarsularda, barajlarda ve göletlerde bulunmaktadır.

Dünyamızda 1,4 milyar insan yeterli içme suyundan yoksundur. 2,3 milyar kişi sağlıklı suya hasrettir ve yılda 7 milyon kişi su ile ilgili hastalıklardan ölmektedir. Dünyada kişi başına su tüketimi yılda ortalama 800 m³ civarındadır. Ayrıca dünyada 800 milyon kişi gıda yetersizliği ile karşı karşıyadır.

Dünyadaki toplam su tüketiminin %73'ü sulamada kullanılmaktadır. 1995 yılı itibarıyla dünyada sulanan tarım alanları 253 milyon hektar iken, 2010

yılında 290 milyon hektara, 2025 yılında ise 330 milyon hektara ulaşması beklenmektedir.

Dünyada toplam işlenebilir tarım arazisi **3 milyar 200 milyon hektardır**. Son yıllarda kişi başına düşen tarım arazisi gelişmiş ülkelerde %14,3 azalırken, gelişmekte olan ülkelerde %40 oranında azalmıştır. FAO'ya göre, **kişi başına düşen tarım arazisi 0,23 hektar** olup, **2050 yılında** bu miktar **0,15 hektara** kadar düşecektir.

Türkiye Su Kaynakları ve Tarım Toprakları

Ülkemizin yenilenebilir su potansiyeli **234 milyar m³** olup bunun **41 milyar m³** ü yeraltı suları, **193 milyar m³** ü akarsulardan meydana gelmektedir. Ülkemizde çeşitli amaçlara yönelik kullanımlarda teknik ve ekonomik anlamda tüketilebilecek yüzey ve yeraltı suyu miktarının 110 milyar m³ olduğu belirlenmiştir.

Bir ülkenin su zengini sayılabilmesi için yılda ortalama kişi başına **10.000 m³** su potansiyeline sahip olması gerekir. Su potansiyeli 1.000 m³ ten az olan ülkeler **"Su Fakiri"** kabul edilmektedir. Kişi başına düşen kullanılabilir su potansiyeli **3.690 m³** olan **ülkemiz**, dünya ortalaması olan 7.600 m³ ün oldukça altında olmasından dolayı su fakiri olmamakla birlikte **su kısıtı bulunan ülkeler arasındadır**. Kişi başına düşen kullanılabilir su miktarımız 1.735 m³ tür. Devlet İstatistik Enstitüsü, 2025 yılına kadar ülkemiz nüfusunun 80 milyona varacağını tahmin etmektedir. Bu durumda kişi başına düşecek kullanılabilir su miktarımız 1.300 m³ e düşecektir.

Ülkemizin yüzölçümü 77,95 milyon hektar olup bunun sadece 28,05 milyon hektarlık kısmı ekilebilir arazilerden meydana gelmiştir.

Suyun Tarımdaki Önemi

Kıtlık ve açlığın dünyayı ciddi olarak tehdit ettiği

21nci yüzyılda toprak ve su en önemli stratejik maddeler olarak kabul edilmektedir.

Günümüzden 6000 yıl önce Mezopotamya bölgesinde Sümerler, hendekler kazarak Fırat ve Dicle'nin sularını tarlalarına akıtmakla insanoğlunun ilk sulu tarıma geçmesini sağladılar ve uygarlığı başlattılar. Kentler kuruldu, nüfus arttı, ortaya yönetici sınıflar çıktı. Benzer gelişmeler Mısır'ın Nil, Hindistan'ın İndus vadileriyle Çin'de Sarı Nehir civarında yaşandı.

Suyun en verimli şekilde değerlendirilmesi II nci Dünya Savaşından sonra başlamıştır. Savaştan sonra insanların beslenme ve giyinme gibi gereksinimlerinin artışı topraktan daha fazla yararlanmayı zorunlu hale getirmiş ve bunun da etkin sulama ile sağlanabileceği sulama yatırımlarına öncelik verilmiştir. **Türkiye'de de modern anlamda sulama projelerinin geliştirilmesi, 1950'li yılların başında DSI ve TOPRAKSU gibi kuruluşların kurulması ile büyük bir hız kazanmıştır.** Ülkemizde ekilebilir araziler limitine 1970'li yıllarda ulaşılmış, bu tarihten itibaren ise tarımsal üretimin artırılması ancak ülke genelinde geliştirilen modern sulama projeleri ile mümkün olabilmektedir.

Ülkemiz topraklarının 25,85 milyon hektarlık kısmı sulanabilir arazilerden oluşmaktadır. **Ekonomik olarak sulanabilir arazi miktarı ise 8,5 milyon hektardır.** DSI, KHGM ve halk sulamalarıyla bu miktarın ancak 4 milyon hektarı sulamaya açılabilmiştir.

Sektörel bazda yapılan su tüketim tahminlerinde, ülkemizin ekonomik olarak sulanabilir 8,5 milyon hektar arazisinin tamamının 2030 yılına kadar sulanması planlanmaktadır.

Dünyadaki sulanan alanlar ekili alanların sadece %17'lik kısmını oluşturmalarına karşın, toplam bitkisel üretimin %40'ı bu alanlardan elde edilmektedir.

Suyun Yanlış Kullanımının Sonucu: Çölleşme!

Kurak ve yarı kurak iklim kuşağında yer alan ülkemizde kuraklık ve çölleşme sorunlarının küresel ısınma ile daha da artacağı dikkate alındığında **sulama, aynı zamanda önemli bir sorunu da beraberinde getirmektedir; toprakların tuzlanması, yani arazi kalitesinin bozulması, çölleşme!**

Yağışlı bölgelerde, toprak içerisinde doğal olarak bulunan tuzlar yağmur sularıyla akarsulara veya yer altı sularına taşınır, bunlar aracılığıyla da deniz ya da göllere kadar ulaşır. Bu nedenle **yağışlı bölge topraklarında genellikle tuz birikmesi olmaz.**

İklimi sıcak, yağışı az bölgelerde tarımsal üretim ve verimi arttırmak amacıyla toprağa kontrolsüz-gelişigüzel verilen sular, içlerinde doğal olarak bulunan tuzu toprağın içine dahil ederler. Fazla verilen bu su, aynı zamanda taban suyunu yükseltmek suretiyle toprak ve taban suyu içinde bulunan tuzları da yukarı doğru harekete geçirir. Sıcaklığın etkisiyle beraberinde toprak yüzeyine kadar taşıdığı tuzları burada bırakarak, süratle buharlaşmak suretiyle, toprak yüzeyinde tuzlanma yaratır, tarımsal üretimi sınırlar ve verimi düşürür. **Fırat Nehri'nin iyi kalitedeki suyu bile her yıl 10 dekar toprağa 1,1 ton civarında erişebilir tuzlarını dahil etmektedir.**

1940 yıllarında dizel motopompların kullanılmaya başlanmasıyla birlikte sulama masraflarının düştüğü Suriye'nin Fırat Nehri havzasında, yeni alanlar tarıma kazandırılmıştır. 1980 yılına kadar geçen süre zarfında, bu arazilerin yarısına yakın kısmında son derece yüksek tuz konsantrasyonları meydana gelmiş ve bu alanların büyük bir kısmı terk edilmiştir. Aynı durum şu anda GAP Bölgemizde de görülmektedir. **Harran Ovası'nın topraklarında belirgin bir tuzlanma başlamıştır. GAP Bölgesinin diğer kısımları da sulamaya açıldıkça, bu problem oralarda da görülecektir.** Sadece Harran Ovası değil, tüm

GAP topraklarının ilerideki en önemli sorunu tuzluluk olacaktır. Bugün, **bir zamanların verimli ay vadisi olarak tanımlanan Mezopotamya bölgesinde toprakların %80 i tuzlanarak elden çıkmıştır.**

Dünya tarihinde su kaynakları yönetimi uygarlıklarının gelişmesinde ve hatta çöküşlerinde her zaman önemli roller oynamıştır. Mısır, Çin, Hindistan, Mezopotamya uygarlıklarında, hanedanlıkların yıkılması ile su kaynakları yönetimi arasında yakın ilişkiler bulunmaktadır. Mezopotamya'da drenajın olmayışı ya da yetersizliği, sulama suyunun alt katmanlardaki tuzu bitki kök derinliğine çıkartması ve sulama suyundaki tuzun bitki kök bölgesinde birikmesi sonucunda tarım alanlarında tuzlanmaya neden olmuştur.

Ülkemizde tuzlu, sodyumlu ve borlu topraklar İç Anadolu başta olmak üzere ülke genelinde 1,6 milyon hektar alan kaplarlar. Özellikle batı ve güney bölgelerimizde aşırı sulamalar sonucu toprak kalitesi bozulmuş, tuzlanma, zararlı ve hastalık oranları artmış ve verim düşmeye başlamıştır. Çukurova, Gediz, Söke ve Amik Ovaları tipik örneklerdir.

Dünyada halen pek çok sulama projesi, kısa vadedi ve akılcı olmayan planlamalar yüzünden tarım topraklarında tuzlanmaya neden olmaktadır. Bugün **dünyada tuzlanmanın yılda 2 milyon hektar gibi bir miktarla yayıldığı ve bu nedenle sulama sayesinde elde edilen üretim artışının sağladığı gelirlerin büyük oranlarda azalmasına sebep olduğu görülmektedir.**

Erozyonun Barajlarımız ve Sularımız Açısından Önemi

Büyük yatırımlar yapılarak çeşitli amaçlar için tesis edilen, bir amacı da sulama olan barajlarımız, akarsu ve yüzey akışların taşıdığı toprak materyali ile planlanan ekonomik ömürlerinden daha kısa sü-

rede dolmakta ve işlevlerini yitirmektedir. Genelde **ekonomik ömürleri 50 yıl olarak belirlenen bazı barajların aşırı erozyon etkisiyle 15-20 yılda doldukları görülmüştür** (Karamanlı 13 yıl, Altınapa 10 yıl, Kartalkaya 19 yıl, Kemer 22 yıl).

Yapılan ölçümlere göre;

→ Dicle Nehri'nin	26,7 milyon ton/yıl
→ Fırat Nehri'nin	16,8 milyon ton/yıl
→ Kızılırmak Nehri'nin	15,7 milyon ton/yıl
→ Çoruh Nehri'nin	7,8 milyon ton/yıl

sediment taşıdığı tespit edilmiştir.

Fırat üzerinde tesis edilmiş olan Keban Barajı'na her yıl en az 32 milyon ton toprak taşınmış ve tesis tarihi olan 1974 yılından 2001 yılına kadar yaklaşık olarak 850 milyon ton toprak baraj tabanına yığılmıştır.

Dünya genelinde erozyonla kaybedilen toprak miktarı 24 milyar tondur. Ülkemizde her yıl ortalama kaybolan 500 milyon tona yakın verimli topraklarla birlikte 9 milyon ton bitki besin maddesi de yitirilmiştir. Bu özelliği ile de erozyon, ekosistemin ve suların kirlenmesinde en büyük etken olmaktadır. Çünkü yüzey akışlar ile taşınan bitki besin maddeleri (gübre dahil) ve tarım ilaçları su kaynaklarının kirlenmesine neden olmaktadır. **Ülkemizdeki ortalama yıllık toprak kaybı, Avrupa'da oluşan kaybın 9,5 katı, Avustralya'da oluşan kaybın 2,9 katı, Amerika'da oluşanın 1,6 katıdır.**

Barajlar, akarsuların taşıdıkları toprak materyalini tutmak suretiyle denize kavuştukları yerlerde oluşturdukları deltaların beslenmesini engellemekte, denizlerin deltaları aşındırmasına-kıyı erozyonuna neden olmakta, denizlerin karalar üzerinde ilerlemeleri sorununu da yaratmaktadırlar.

Sonuç Olarak

Hem ekolojik dengenin korunması, hem de insan topluluklarının sürdürülebilir gelişiminin sağlanması için, su ve toprak kaynaklarının bugünkü ve gelecekteki ihtiyaçları karşılayabilecek en akılcı bir şekilde kullanılması gerekmektedir.

Bugün yeryüzünde en çok yararlanılan yenilenebilir su kaynağı akarsulardır (dünyada yenilenebilir su rezervi yılda yaklaşık 42.750 km³ olarak tahmin edilmektedir). Özellikle dünya nüfusunun ve buna bağlı olarak da gıda ihtiyacının hızlı bir şekilde artış göstermesi insanoğlunun akarsuları, en fazla su tüketen sektör olan tarımda hemen hemen son damlasına kadar kullanmasına yol açmıştır. Akarsuların aşırı ve plansız kullanımlarının olumsuzluklarına örnek vermek gerekirse, Ganj Nehri gibi dünyamızdaki birçok büyük akarsu günümüzde deltasına kadar ulaşmamaktadır. Bir başka örnek ise, Aral Gölü'nü besleyen Amu Derya ve Siri Derya Nehirlerinin yine aşırı ve plansız kullanımları, bu gölün oldukça küçülmesine yol açmış, bundan dolayı da 20 balık türü ortadan kalkmış ve balıkçılığın bitmesine neden olmuştur.

Kurak mevsimler boyunca yararlanabilmek ve küresel ısınmanın ülkemiz üzerindeki olumsuz etkilerini azaltabilmek amacıyla, elbette akarsularımız üzerindeki baraj ve özellikle de gölet sayımızı arttırmamız gerekmektedir. Ancak bu yapılaşma asla akarsularımızın doğal akışını ve doğanın dengesini büyük ölçüde etkileyecek yapılaşmalar olmamalıdır. Küçük birikimler sağlayacak göletlerin yapımına ağırlık verilmelidir. **Su kaynaklarımızı arttırmaktan daha önemlisi, bu kaynakların insanlarımız tarafından en verimli şekilde kullanılması bilincinin oluşturulmasıdır.**

Barajların yerleri seçilirken kamu kurumlarının ve sivil toplum örgütlerinin, ayrıca o yörede yaşayan insanların görüşleri mutlaka alınmalıdır. Bir baraj inşa edilirken baraj gölü altında kalan ya

da su toplama havzasında kalan yerleşimlerde yaşayan insanlar evlerini ve topraklarını kaybetmekte, göçe zorlanmaktadır. Kaybettiği yerlerin kamulaştırma parasını alan bu insanların paralarını yine o yere yerleşmek için değil, genellikle o yöreden göç etmek için kullandıkları görülmüştür. Yöre insanların iskanlarını sağlamak amacıyla kamu kurumları tarafından inşa edilen yapılar, bu insanların sosyal yaşantılarına cevap veremediğinden insanların göçü engellenememektedir.

Günümüzde tarımsal üretim miktar ve verimini ancak sulamayla arttırmamız mümkün olduğundan gerek yeraltı gerekse yerüstü su kaynaklarımızı temiz ve planlı kullanmalıyız. Yıllık çekilebilir yeraltı suyu rezervi 12,3 km³ olan ülkemizde, tarım alanlarının sulanmasında özellikle bu su kaynaklarımızı da devreye sokmamız gerekir. Ancak kuraklığın şiddetli görüldüğü dönemlerde yeraltı sularına fazla yüklenmemek, yerüstü su kaynaklarını bu dönemlerde devreye sokmak yararlı olacaktır.

Baraj gölleri altında verimli tarım topraklarının kalmamasına özen gösterilmelidir. **Sulama amaçlı inşa edilerek tarımsal üretimi ve verimliliği arttırmayı amaçlayan bir baraj, aynı zamanda tarımsal üretimin gerçekleşme alanı olan verimli alüvyal toprakları suları altında bırakarak yok etmemelidir.**

Sulamaya açılan bölgelerde, topraklarda tuzlanmanın önlenmesi açısından mutlaka drenaj sistemleri kurulmalıdır.

Ülkemizde tarımsal üretim planlaması yapılmadığından, sulamaya açılan bölgelerde ekilecek bitki türü çiftçinin insiyatifine bırakılmakta, sulama konusundaki bilgisizlikte bununla birleşince sulamadan yeterli randıman alınamadığı gibi topraklarımızın kalitesi de bozulmaktadır. Sürekli baraj ve gölet inşa etmenin yanında çiftçi, sulu tarım konusunda eğitilmeli ve kontrol altında tutulmalıdır. Eskiden inşa edilmiş olup, bugün bakımsızlıktan dolayı işlevini kaybetmiş oldukça fazla sulama tesisi bulunmaktadır.

Toprakların yağışlı dönemlerde mümkün olan en fazla suyu depolamaları için mutlaka üzerlerindeki bitki örtüsü - anız muhafaza edilmelidir. Ayrıca, **kuraklığın ülkemiz üzerindeki etkisini azaltmak amacıyla kurağa dayanıklı bitki çeşitleri geliştirilmelidir.**

İklimе dayalı olumsuzluklardan ülke tarımımızın en az düzeyde etkilenmesi için ülkemizin tarım kesimi ve bu kesimle muhatap olan tarım kurumları devlet tarafından daha fazla desteklenmeli, Tarım Bakanlığı'nın 1984 tarihli reorganizasyonu ile kapatılan **TOPRAKSU Genel Müdürlüğü** zaman kaybedilmeden kurularak mücadeleye derhal başlanılmalıdır.

KAYNAKÇA

Apaydın, Ahmet, Mavi Gezegen Dergisi, Sayı: 3, Ankara, 2000

Atalık, Ahmet, "Çölleşme Sorunu ve Türkiye", Tarım ve Mühendislik Dergisi, Sayı: 62, Ankara, 2001

"Climate Change 2001: The Scientific Basis", The Intergovernmental Panel on Climate Change Report

"Climate Change 2001: Synthesis Report", The Intergovernmental Panel on Climate Change Report

"Global Warming", Encarta Web Sayfası

İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayın No: 2532, ÖİK: 548, Ankara, 2000

Su Havzaları, Kullanımı ve Yönetimi Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayın No: 2555, ÖİK: 571, Ankara, 2001

TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Basın Açıklamaları.

SU ÜRÜNLERİ YETİŞTİRİCİLİĞİ İÇİN DOĞAL ARTEMİA ÜRETİMİ

Mehmet ATEŞ*

ÖZET

Bu makalede; Su Ürünlerinin beslenmesinde kullanılan Artemia'nın önemi, biyolojisi ve ekolojisi ile birlikte canlı yemin besin değerindeki zenginleş-tirme yolları ve yararları konusunda bilgiler sunul-muştur. Ayrıca doğal ortamda Artemia yetiştiriciliği için gerekli olan parametreleri, uygulamadaki yön-temlere değinilmiştir.

ABSTRACT

In this article; the importance of artemia which is used as food for aquaculture, biology and ecology of artemia, the enrichment ways of artemia and their benefits are discussed. Moreover, the parameters which is necessary for Artemia growing in natural environment and the methods for practice are pointed out.

1. GİRİŞ

Dünyada ve ülkemizde hızla artmakta olan su ürünleri tüketimi, bu sektör içerisindeki üretim ve ticaret faaliyetlerinin gelişmesine ve dış piyasalarda rekabetin artmasına neden olmaktadır. Yapay yolla üretimi yapılan balık ve diğer aquatik canlıların, yumurta kesesi (vitellus)'nin çekilmesinden sonraki ilk beslenmesinde, hayvansal planktonlara ihtiyaç duyarlar. Bir çok balık ve Crustacea (kabuklular) yavruları gelişmelerinin ilk safhasında, canlı yeme aşırı bir şekilde gereksinim duydukları bilinmektedir.

Ülkemiz Su Ürünleri setöründeki zorluk, üretimin en önemli saefhası olan canlının larva dönemindeki beslenmesidir. Larva dönemindeki balığın yeterli miktarda protein, yağ, karbonhidrat ve mineralleri al-

dığı takdirde bu dönemdeki kayıp oranı minimuma indirilir. Bu ihtiyaçları karşılamak için kullanılan canlı yemlerin başında Artemia naupliileri gelmektedir (3).

Yeni açılmış Artemia'nın balık yavruları için besin değerinin önemi ilk defa Seale (1933) ve Rollefson (1939) tarafından açıklandıktan sonra, Su Ürünleri yetiştiriciliğinde özellikle balık yavrusu ve Crustacea larvalarının beslenmesinde, Artemia nauplisinin kullanımı giderek artmıştır. Artemia'nın besin madde içerikleri ise ham protein miktarı %52, ham yağ miktarı %12, vitamin ve mineral miktarı %10'dur. Deniz balıkları larvalarının metamorfozlarını tamamlamak için PUFA (Poly Unsaturated Fatty Acids)'ya ihtiyaçları vardır. Larvalar PUFA ihtiyaçlarını canlı yemlerle sağlarlar. Çeşitli alg türleri (Chlorella sp., Dunaliella viridis, Tetraselmis, Isochloropsis sp. vb.), hayvansal kaynaklı sıvı yemlerden Headstart ve ticari besinlerden selco ile zenginleştirilmiş Artemia naupluları, balık larvaların PUFA ihtiyaçlarını karşılarlar. Ayrıca, canlı besin sisteminde en önemli etken besinin kalitesidir (1). Şüphesiz canlı yemler içerisinde larvalar için en kaliteli ve sağlıklı yem Artemia naupliileridir.

2. ARTEMİA'NIN SİSTEMATİĞİ VE BİYOLOJİSİ

- **Kök :** Arthropoda
- **Sınıf :** Crustacea
- **Alt sınıf :** Branchipoda
- **Takım :** Anostraca
- **Cins :** Artemiidae
- **Türleri :** Artemia salina (İngiltere)
Artemia funisiana (Avrupa)
Artemia franciscana (Amerika)
Artemia urmiana (İran)
Artemia minica (Mono Gölü ABD)

Artemia yumurtaların kist oluşu ve kuru halde saklanabilme özelliğinden, ayrıca larvaların ağız büyüklüğüne en uygun yapıda olması kültür balıkçılığı yetiştiriciliğinde yaygın olarak kullanım tercihidir. Yumurtalar deniz suyuna veya yapay olarak hazırlanmış deniz suyuna daldırılınca su alarak ve yaklaşık 24-36 saat sonra kabuk kırılarak açılma başlar ve embriyo görülür, birkaç gün içinde embriyo kabuğu tamamen terk eder (2).

Artemia naupliisi ilk dönemde 400-500µ uzunluğunda turuncumsu renkli yumurta keseli ve 3 çift ekstremitelidir. Birinci anten duyu, ikinci anten hareket ile besin süzme, manditeller (3 çift ekstremiteleri) ise besin alma işlemini yaparlar. Birinci antenler arasında göz bulunur. Larva 12 saat sonra kabuk değiştirerek ikinci döneme başlar. Bu dönemde 1-40 mikron kadar besin parçacıklarını ikinci anten yardımıyla almaya başlar. Larva büyüme aşamasında 15 defa kabuk değiştirerek, ergin Artemia olduğunda 20 mm uzunluğa erişir ve ortalama yaşamları 60 gündür (3).

2.1. Artemia'larda Erkek-Dişi Ayrımı

Erkek: İkinci anten palet şeklinde çok gelişir ve hareket sağlar. Kanca halini alır ve dişiye yakalamada görev alır, büyüme ilerledikçe gelişme durur.

Dişi: İkinci anten morfolojisi basitleşir ve sadece birkaç diken vardır. Yumurtalar karında tüp şeklindedir ve iki yumurtalık gelişir. Yumurtalar yuvarlar hale gelince ovidukta göç eder.

3. ARTEMIA'LARIN DOĞAL ORTAMDA YAYILIŞI

Artemia tuzlalarda karnivor canlıların yaşayamadığı 100 ppt tuzlulukta ve buharlaşma havuzlarından yaklaşık 200-250 ppt'lik tuzluluğa kadar olan sularda bulunur. Ergin Artemia hasadı; sığ sularda konik ağlarla çözülmüş O₂'nin çok az olduğu zaman yüzey solunumu yapmak üzere yüzeyde toplandıklarında veya çoğuk geceleri takip eden bulutlu şafaklarda yapılmalıdır (5).

3.1. Artemia'nın Tuzlalardaki Rolü

Tuzlalarda yeterli sayıda Artemia'nın bulunması alg patlamalarının önlenmesini ve kristalleme havuzlarında Artemia atıkları veya ölümleri nedeniyle halo-

bakterlerin gelişmesini sağlar (Jonas ve ark. 1981). Kırmızı halofilik bakterilerin aşırı çoğalması ısı alınmasını artırarak tuzlalarda tuz üretimini ve tuz kalitesinin artmasını sağlar.

3.1.1. Tuzlalarda Artemia Üretimi

Tuzlalarda Artemia üretiminin temel prensiplerini kısaca özetlemek gerekirse:

- Tuzluluğu 100-180 ppt olan havuzlar en az 40-50 cm optimum 70-150 cm'ye kadar derinleştirilir.
- İklima uygun Artemia hattı seçilir.
- Predatörlerin olmadığı zaman havuz suyunun litresine 5-20 adet yeni açılmış artemia naupliisi ilave edilir.
- Her litrede 100 veya daha fazla birey olacak, gelişmeyi sağlayan uygun bir gübreleme yapılır.
- Hasatta başlanır ve yavru üretimini teşvik edici uygun gübrelemeye devam edilir.
- Artemia daha fazla tuzlulukta tutulur ve/veya yumurtlamayı teşvik edici ekstra stres uygulanır ve devamlı üretim için uygun gübreleme yapılır.

4. ARTEMIA HAVUZLARINDA YER SEÇİMİ VE İKLİM KURALLARI

Havuzda Artemia üretimi periyodik olarak en az 4 ay süre ile kuru ve sıcak mevsimlerin bulunduğu tropik ve subtropik bölgelerde yapılabilir.

4.1. Topografya ve Su Kaynağı

Artemia üretilen alanlar tuzluluğu yüksek deniz kenarında olmalı veya acı su ile bağlantısı bulunmalıdır. Tuz kullanarak üretim yapmak ekonomik olarak mümkün değildir. Bir dönüm, 40 cm. yüksekliğinde ve %70-100 tuzlulukta bulunan havuz için 12 ton tuz gerekmektedir.

4.2. Toprak Şartları

Buharlaşıma ile yüksek tuzluluk oluşturmak için toprağın geçirgen olmaması ve su sızdırmaması gerekir. Bununla beraber beton ve plastik kaplanmış havuzlar düşünülebilirse de, toprak havuzlar ucuz olduklarından daima tercih edilirler.

4.3. Kireçleme

Toprak asitliliği, fitoplankton vb. Artemia üretimini sınırlar. pH'sı 6.5'den aşağı olan topraklar kireçlenmelidir. Kireçlemede CaO, CaCO₂ ve Ca(OH)₂ kullanılır.

4.4. Gübreleme

Artemia'lar havuzlara aşılardan havuzlarda Artemia'ya uygun yem bulunmalıdır. Yeşilimsi kahverengi ve geçirgenliği 20 cm'den az olan sular normal olarak Artemia'larca yem olarak kullanılan yüksek yoğunluktaki organik detritus parçacıkları ve algleri ihtiva eder. Bu durumda gübrelemeye ihtiyaç bulunmaz. Geçirgenliği 30 cm'den fazla olan suların verimliliği az olduğundan artemia stoklamadan 3-7 gün önceden gübrenmelidir. Gübrelemeler, tuzluluğu 100 ppt ve daha az olan havuzlara uygulanır. İnorganik gübreler plankton gelişimini çabuk arttırmasına rağmen, organik gübreler yavaş fakat uzun süreli etkilidir. Gübrelerin uygulanması bölgelere, iklimlere ve hatta toprak yapısına göre değişme gösterir (2). Ortamda gelişen alg türüne göre Artemia'nın hareket ve renginde farklılıklar gösterir. Örneğin; yaptığımız bir çalışmada chlorella sp. ile beslenen Artemia'lar koyu renkli ve hareketleri yavaş, tetraselmis ile beslenen Artemia'lar ise açık renklidir ve hızlı hareketlere sahiptirler (3).

4.4.1. Organik ve İnorganik Gübreler

4.4.1. Organik ve İnorganik Gübreler

Organik gübre olarak, kanatlı, büyükbaş ve küçükbaş hayvanların gübreleri başarı ile kullanılabilir.

Gübrelerin kurutulması ve hatta kanatlı gübresinin öğütülüp tüy ve zararlı organizmaların elenip uzaklaştırılması faydalıdır (Jurnalan ve ark. 1985). En çok kullanılan inorganik gübre türleri ise; Mono-amonyum fosfat ve diamonyum fosfattır (2).

4.5. Gübrelerin Uygulanması

Organik ve inorganik gübrelerin havuz yüzeyine serpilmesi en uygundur. Pelet gübrelerin bir plastik kovada tartılarak veya su yüzeyinin 10-20 cm altında yerleştirilerek verilmesi elementlerin toprağa geçişini önlemesi bakımından faydalıdır.

5. ARTEMIA'LARIN STOKLAMA İŞLEMİ

Artemia'ların doğal göllerde dağılımı ve yayılımı rüzgarlarla veya su taşkınlıklarıyla olmaktadır. İnsanlar tarafından artemia'ların doğal ortama stoklanması üretim amacıyla yapılmaktadır. Kullanılacak artemia yumurtalarının açılma etkinliği; havuz hacmi ve nauplilerin ölüm oranı (%30) dikkate alınmalıdır. Açılma işleminden sonra naupli 125µ'luk elekte yıkandıktan sonra havuzda stoklanmalıdır. Açılma yeri uzaksa havalandırmalı şartlarda taşınmalıdır. Taşınma birkaç saat süreceks 0-5 °C'ye soğutulmuş deniz suyu ve buz torbaları kullanılmalı ve sıvı oksijen ile torbalar doldurulmalıdır (2). Nauplileri havuza stoklanması için en uygun zaman havanın soğuduğu akşam üzeridir. Bu mümkün olmadığı zaman ise sabahın erken saatleridir. Rüzgarlı havalarda dalgalarla Artemiaların kıyıda toplanmasını önleyici düzenleme yapılmalıdır. Stoklamayı takiben 1 ve 2 hafta sonra ilk erginlerin görülmesi işlemin başarısının işaretidir.

5.1. Bakım

Havuzlar uygun şekilde stoklanmış ve düzenli bir şekilde gübrenilmiş ise, havuzlarda Artemia yoğunluğu 100-500 adet/litreye ulaşır. Havuzdan alınan

haftalık plankton örneklerinden havuzdaki popülasyon yoğunluğu tespit edilebilir. Havuzda eğer Artemia'lar için besin ortamı azalmışsa, havuzlara yakın civarlarda üretilen deniz alglerinden ilave yapılmalıdır. Eğer alg üretiminde sıkıntı var ise, Artemia'lara alg kültürleri ile maya hayvansal sıvı yemlerden headstart verilebilir (3). Doğal ortamda yapılan Artemia üretiminde sıcaklık, ışık ve bazı doğal ortamdaki besinler doğrudan üretimde etkili olduğundan bu üretimdeki tüm girişimler her zaman başarılı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Anonim, 1998. INVE Aquaculture NT. kataloğu. Belgium.
- Atay D. 1997. Kabuklu Su Ürünleri ve Üretim Tekniği, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, ders kitabı, yayın no: 1478, Ankara.
- Ateş M. 1999. Artemia Yetiştiriciliği Üzerinde Yapılmış Çalışma Notları (Yayınlanmamış)-Akua Mak Ltd.-Ankara
- Jonas, A.G., Ewing, C.M., Melvin, M.V. 1981. Biotechnology of Solar Saltfields. Hydrobiologia, 82: 391-406.
- Sorgeloos, P., Kulasekarapandian S., 1984. Culture of Live Feed Organisms With Special Referense to Artemia Culture. Special Publication of The Central Marina Fisheries Research Institute, Cochin, India, 81 pp.

YİTİRDİKLERİMİZ

“Çiftçi Dostu”

Sadullah USUMİ

(1927 - 2002)